

Institutt for språk og kultur

Davvisámegiela molssaeakto- ja ohcan- jearddagaid semantihkka ja pragmatihkka

Laktapartihkkalat -go, -bat (ja eará hámit), *-son* ja *-ges/-gis*, ja partihkkalat *dal* ja *gal* molssaeakto- ja ohcanjearddagain

—

Aimo West

SAM-3900: Masteroppgave i samisk språk. Miessemánnu 2019

GIITOSAT

Giittán ovddit bagadalli professor Jussi Ylikoski. Munno bures álgán ovttasbargu boatkanii dasgo son fárrii Oului go oaččui sámegiel professorvirggi Oulu universitehtas. Erenomáš ollu giitosat Tromssa universitehta professorii Trond Trosterudii buriid ja mávssolaš rávvagiid ovddas. Giitosat maiddái Sammeli Palttoi, Ellen Marie Varsii, Kerttu Vuolabii ja vielljasan Jovvna-Ándii mávssolaš ságastallamiid ovddas.

Karášjogas giđdat 2019

Aimo West

.

SISDOALLU

1. ÁLGGAHUS	7
1.1. Dutkanfáddá ja dutkama ulbmilat.....	7
1.2. Dutkanmateriála ja dan ráddjen, ja ovdamearkacealkagiid lohkomearit	7
1.2.1. Dutkanmateriála.....	7
1.2.2. Dutkanmateriála ráddjen.....	10
1.3.3. Ovdamearkacealkagiid lohkomearit	10
2. TEOREHTALAŠ DUOGÁŠ.....	11
2.1. Lakta- ja jearaldatpartihkal, ja partihkal	11
2.2. Jearaldatcealkka.....	13
2.2.1. Molssaeaktojearaldat	14
2.2.2. Ohcanjearaldat	15
2.3. Semantihkka ja pragmatihkka	15
3. DUTKANMETODAT	17
4. MOLSSAEAKTO- JA OHCANCEALKAGIID ANALYSA	19
4.1. Molssaeaktojearaldat, miehtejearaldat.....	19
4.1.1. Laktapartihkal -go	19
4.1.2. Laktapartihkal -bat (ja eará hámit)	23
4.1.3. Laktapartihkal -bat ja partihkal <i>gal</i>	30
4.1.4. Laktapartihkal -son	32
4.1.5. Čoahkkáigeassu	33
4.2. Molssaeaktojearaldat, biehttalanjearaldat.....	35
4.2.1. Laktapartihkal -go	35
4.2.2. Laktapartihkal -bat (ja eará hámit)	47
4.2.3. Laktapartihkal -son	54
4.2.4. Čoahkkáigeassu	54
4.3. Ohcanjearaldagas miehtevearba	57
4.3.1. Jearaldatsátni.....	57
4.3.2. Jearaldatsátni ja laktapartihkal -bat (ja eará hámit)	60
4.3.3. Jearaldatsátni ja laktapartihkal -son	65
4.3.4. Jearaldatsátni, laktapartihkal -ges/-gis (ja partihkal <i>dal</i>)	68
4.3.5. Jearaldatsátni, laktapartihkkalat -bat/-bii ja -ges/-gis (ja partihkal <i>dal</i>)	74
4.3.6. Jearaldatsátni ja laktapartihkkalat -son ja -ges/-gis	76

4.3.7. Čoahkkáigeassu.....	76
4.4. Ohcanjearaldagas biehttalanvearba	78
4.4.1. Jearaldatsátni <i>manin/manne</i>	78
4.4.2. Jearaldatsátni <i>manin/manne</i> ja laktapartihkal -bat (ja eará hámit)	80
4.4.3. Čoahkkáigeassu	83
5. DUTKAMUŠA ČOAHKKÁIGEASSU	84
GÁLDUT	87

1. ÁLGGAHUS

1.1. Dutkanfáddá ja dutkama ulbmilat

Dán mastergrádadutkamuša fáddán lea davvisámegeiela laktapartihkkalat **-go, -bat** (ja eará hámit **-ba, -bai, -ban, -ben, -bii, -go bai**), **-son** ja **-ges/-gis**, ja partihkkalat *dal* ja *gal* molssaeakto- ja ohcanjearaldagaid olis. Dutkamuša ulbmilin lea guorahallat mo laktapartihkkalat geavahuvvojit molssaeakto- ja ohcanjearaldagaid olis ságastallamis; makkár oktavuodain ja diliin dat geavahuvvojit, ja makkár mearkkašumiid iešguđetlágan laktapartihkkaliid geavaheapmi addá jearaldatcealkagiidda. Váldodeaddu lea jearaldatcealkagiid guorahallamis, muhto válddán vuhtii maiddái maid ságastallanguoimmit dadjet ja dahket ságastallama olis go guorahalan jearaldatcealkagiid.

1.2. Dutkanmateriála ja dan ráddjen, ja ovdamearkacealkagiid lohkomearit

1.2.1. Dutkanmateriála

Dutkanmateriálan lean geavahan čuovvovaš čáppagirjjálašvuoda girjjiid:

- Anders Bær: Su čállosat *Muitalusat*-girjjis (Bær) 1982 (vuosttas geardde ilbman jagi 1958, čállon jagi 1852 maŋŋá)
- Hans Aslak Guttorm: *Golgadeamen* (Gut/Gol.) 1982 (čállon ovdal 2. máilmmisoađi)
- Hans Aslak Guttorm: *Rádjajohtin* (Gut/Rád.) 1984 (čállon ovdal 2. máilmmisoađi)
- Hans Aslak Guttorm: *Iešnjárgga šiljut* (Gut/Ieš.) 1986 (čállon ovdal 2. máilmmisoađi)
- Astrid Johnskareng: *Mu uhca gáffegievnnáš* (Joh.) 1990
- Anders Larsen: *Beaiveálgu*-romána *Sátmedáidu*-girjjis (Lar.) 1992 (vuosttas geardde ilbman jagi 1912)
- Máret Anne Sara: *Ilmmiid gaskkas* (Sara) 2013
- Saia Stuong: *Hamburgerprinseassa* (Stuong) 2017
- Ellen Marie Vars: *Kátjá* (Vars) 1986
- Jovnna-Ánde Vest: *Čáhcegáddái nohká boazobálggis* (Vest/Čáh.) 1988
- Jovnna-Ánde Vest: *Árbbolaččat, Goalmmát oassi* (Vest/Árb.) 2005

- Kerttu Vuolab: *Čeppari čáráhus* (Vuo.) 1994

Girječálliid ja girjjiid tihteliid maŋis leat ruođuid siste dat sohkanamat, sohkanamaid oanádusat dahje sohkanamaid/girjetihhteliid oanádusat mat geavahuvvojit čáppagirjjálašvuoda girjjiid ovdamearkkaid olis dán dutkamušas, ja siidolohku almmuha man siiddus ovdamearkkat leat gávdnamis iešguđet girjjiin. Lean analysaoasi čilgehusosiin rievddadallan ja geahččaladdan álgoálgosaš ovdamearkkaid, muhto daid olis in geavat iežan nama dahje oanádusa namas.

Muhtin girjjiid olis geavahan dutkanmateriálan ođđasat prentehusaid go álgoálgosaš girjjit, muhto ovddabeale listui lean merken ruođuid sisa goas girji lea vuosttas geardde ilbman. Ruođuid siste lean maiddái almmuhan goas girji lea čállon jos čállináigi spiehkasta dovdomassii vuosttas ilbmanjagis. Inga Guttorma pro gradu-dutkamušas lean gávndan dieđuid goas H. A. Guttorma girjjit leat čállojuvvon (2010: 5). Boarráseamos teavsttat leat Bæra čállin teavsttat, maid son lea čállán jagi 1852 maŋŋá go son lei giddagasas Guovdageainnu stuimmiid geažil, ja varraseamos lea Stuenga čallin girji mii lea ilbman jagi 2017.

Dutkojuvvon čáppagirjjálašvuoda girjjit leat eanaš čállojuvvon dálá čállinvuogi mielde, muhto muhtin girjjiin nuppi stávvalis čállojuvvo *a*, omd. *olmmái* iige *á*, *olmmái*, dahje biehttanvearba čállojuvvo *i* iige *ii*. Dákkár giellaovdamearkkaid in leat divvon dálá čállinvuohkáii, inge suomanteavsttaid, eará spiehkastagaid ja vejolaš čállinfeailaid. Lean váldán giellaovdamearkkaid sámeviel giellaoahppagirjjiin, muhto čálán Nielsena giellaovdamearkkaid dálá čállinvuogi mielde.

Giellaoahppagirjjiin ja eará diehtogálduin siterejuvvon sámeviel teavsttaid čálán nugo dat leat čállojuvvon, inge divo vejolaš čállinmeattáhusaid ja eará spiehkastagaid. Dárogivel teakstaosiid čálán dárogillii, muhto suomagiel teakstaosiid lean jorgalan sámevillii, ja lean vel čállán eanaš suomagiel teakstaosiid juolgenuhttii suomagillii.

Lean geavahan dutkanmateriálan nuortta- ja oarjjabeale girječálliid girjjiid, nissonolbmuid ja almmáiolbmuid čállin girjjiid, nuorat ja boarrásat girječálliid girjjiid ja sihke boarrásat ja ođđasat áiggis čállojuvvon girjjiid. Lean guorahallan maiddái guovtti nuorra girječálli (Sara ja

Stueng) girjjiid, maid ilbmamis ii leat gollan nu guhkes áigi. Dát dutkanmateriála galggašii gokčat oalle viidát davvisámegiela laktapartihkkaliid geavaheami jearaldatcealkagiid olis. Dutkanmateriála válljedettiin lean váldán vuhtii geografiija, girječálliid sohkabeliid, girječálliid agiid, ja áigodagaid goas girjjit ja teakstačoakkáldat leat čállojuvvon. Buot dáid áššiid vuhtiváldin dahká, ahte dutkanmateriála variašuvdna lea stuoris ja dalle sáhtta gávdat eanet iešguđetlágan cealkkaovdamearkkaid.

Buot dutkánmateriálan geavahuvvon girjjiid ja ovttá teakstačoakkáldaga sáhtta atnit čáppagirjjálašvuhtan. Románat leat dáid girječálliid girjjit: Larsen, Sara, Stueng, Vars, Veastta *Árbbolaččat* ja Vuolab. Guttorma oanehis girjjiid *Rádjájohtin* ja *Golgadeamen* sáhtta atnit maiddá románan. Guttorm lea čállán dán guokte romána daid dáhpáhusaid ja fearániid vuodul maid son lea gullan eará olbmui, muhto Guttorm ii leat ieš leamaš mielde. Veastta *Čáhcegáddái nohká boazobálggis*-girji lea vehá earálágan dáid eará románaid ektui. Dán girjjis leat dakkár bealit mat leat dábálaččat muittašangirjjiin, muhto verra dát girji liikká állana eanet romána go muittašangirjji beallái. Guttorma girjjis *Iešnjárgga šiljut* leat njeallje guhkes novealla.

Muhtin girjjit eai leat románat, muhto baicce muhtinlágan muittašangirjjit. Dat mitalit ja muittašit duohta (?) dáhpáhusaid ja fearániid birra. Dain geavahuvvojit mángii olbmuid rivttes namat, dahje olbmot leat govahalloyuvvon dan láhkai, ahte lea vejolaš diehtit geat dát olbmot leat leamaš dahje leat. Dán jovkui gullet Johnskarenga girji ja Bæra teavsttat teakstačoakkáldagas.

Dutkanmateriálas boarrásat girjjálašvuhtii gullet čuovvovaš girječálliit: Bær, Guttorm ja Larsen. Ođđasat girjjálašvuhtii gullet čuovvovaš girječálliit: Johnskareng, Sara, Stueng, Vars, Vest ja Vuolab.

Dán dutkamuša analysaoasis in dattetge áiggo deattuhit iešguđet girječálliid, sierra áigodagaid ja davvisámegiela suopmaniid veardádallama, muhto buvttán daid ovdan dalle jos daid gaskkas leat čielga erohusat. Mu ulbmilin lea leamaš čohkket representatiivlaš ovdamearkačoakkáldaga, mii buoremus lági mielde ovddasta davvisámegiela čállojuvvon čáppagirjjálašvuoda giela.

1.2.2. Dutkanmateriála ráddjen

Lean välljen geavahit dutkanmateriálan čáppagirjjálašvuoda girjjiid, ja inge leat ohcan giellaovdamearkkaid sátne- ja teakstakorpusiin nugo omd. UiT, Norgga árktaš universitehta ja Norgga Sámedikki giellamateriála korpusis, man namma lea **SIKOR**, ja mii lea oanádus čuovvovaš sániid buoiddes stuorra álgobustávain, **Sámi Internationala KORpus**.

Háliidan dán dutkamušas namalassii guorahallat laktapartihkkaliid ja jearaldatcealkagiid geavaheapmi čáppagirjjálašvuoda girjjiin. Girjjiin gávdnon cealkagat addet maiddá buoret gova daid geavaheamis ja mearkkašumiin go neahttakorpusiin čoggojuvvon luovos cealkagat. Mángeii olmmoš gártá de álgit ohcat girjjiid vai beassá guorahallat stuorát teakstaoasi go aiddo dan cealkaga man gávnai muhtin neahttakorpusis. Dasa lassin neahttakorpusiid eretguođđimiin sáhtá ráddjet giellamateriála, ja lea álkit doallat dutkamuša čoahkis. Diedusge olmmoš sáhtá manahit mángeid mávssolaš ja miellagiddevaš ovdamearkkaid, muhto nugo daddjon, gosa nuhan rájá ferte bidjat.

1.1.3. Ovdamearkacealkagiid lohkomearit

Dutkanmateriála ovdamearkacealkagat leat oktiibuot 855. Ohcanjearaldagat leat mealgat eanet go molssaeaktojearaldagat. Analysaoasis lean guorahallan 132 ovdamearkacealkaga.

Dutkanmateriála molssaeaktojearaldagat leat oktiibuot 370 ; miehtejearaldagat leat 274 ja biehttanjearaldagat leat fas 96. Dutkanmateriálas leat hui ollu ovdamearkkat, main geavahuvvo jearaldatpartihkal **-go** ja dat čilge molssaeaktojearaldagaid stuorra meari. Analysaoasis lea dattetge unnán molssaeaktojearaldagat (miehtejearaldat) laktapartihkkaliin **-go** dasgo dat leat semanttalaččat seammaláganat. Analysaoasis lean geavahan 72 molssaeaktojearaldaga; 24 miehtejearaldaga ja 48 biehttanjearaldaga.

Ohcanjearaldagat leat oktiibuot 485; miehtevearbbat leat 472 jearaldagas, ja biehttanvearbbat leat 13 jearaldagas. Dutkanmateriálas leat erenomáš ollu ohcanjearaldagat main geavahuvvo dušše jearaldatsátne (omd. *gii*, *gos*, *goas*) ja danin lea áddemis ohcanjearaldagaid stuorra mearri. Dákkár jearaldagat leat gieđahallon unnán analysaoasis

dasgo ovdamearkkat leat semanttalaččat seammaláganat. Analysaoasis lean guorahallan oktiibuot 60 ohcanjearaldaga; 47 ohcanjearaldagas lea miehtevearba ja 13 ohcanjearaldagas lea biehttalanvearba.

2. TEOREHTALAŠ DUOGÁŠ

Dán deskriptiivvalaš dutkamušas govvidan ja čilgen gielalaš iešvuodaid nugo dat ilbmanit dutkanmateriálas. Giellaoahppagirjiid ja eará čállosiid giellateorehtalaš oainnut ja čilgenmállet leat dattetge buorremealgadii stivremin mo dutkanmateriála ovdamearkkat buktojit ovdan ja mo dat čilgejuvvojit. Dutkanmateriála ovdamearkkat guorahallojit funktionála giellaoahpa mielde, mii mearkkaša ahte ovdamearkacealkagiid funkšuvnnat ja mearkkašumit leat guovddážis. Dutkanmetodaid guovddášoasit laktásit semantihkkii ja pragmatihkkii.

Geavahan teorehtalaš vuodđun Sammallahti čállin *Láidehus sámegiela cealkkaoahpa dutkamii-girji* (2005), ja diehtogáldun Hakulisa ja earáid čállin *Iso suomen kielioppi-girji* (2004). Geavahan gáldun maiddái iešgudet sáme- ja suomagiell giellaoahppa- ja sátnegirjiid.

2.1. Lakta- ja jearaldatpartihkal, ja partihkal

Dán dutkamušas geavahan davvisámegillii vuogáiduvvon tearpma *laktapartihkal*. Laktapartihkkaliin leat cealkagiin mángii semmasullasaš doaimmat go earáge partihkkaliin, muhto dat eai leat iehčanas sánit (leksikálalaš sánit), ja dárbbášit álo eará sániid maidda dat laktásit nugo maiddái laktapartihkkala mearussoassi *lakta* (suorggiduvvon vearbbas *laktásit*) muitala. Sammallahti (2005: 245) geavaha laktapartihkkala lassin maiddái tearpma *mieigu*, ja Pope ja Sára (2004: 185) geavaheaba tearpma laktapartihkal. Suomagielas geavahuvvo *liitepartikkeli* ja dárogielas fas *enklitisk partikkel*. Trosterud (2003: 91) bealistis geavaha dárogiel tearbman *klitikon* (ml. *klitika*), ja eaŋgalsgielas geavahuvvo *clitic*.

Sammallahti definere laktapartihkkala čuovvovaččat, “Daid dovdomearkan lea, ahte a) dat eai oaččo deattu (cealkka-, sátn- dahje kontrasterejeaddji deattu), b) cealkaga ii sáhte

gaskkalduhttit daid ovddabeale, c) daid ii sáhte bálddalastit ja d) dat eai sáhte leat okto cealkaga álggus muhto laktásit sámegeielas álo syntávssalaččat ovddit sátnái” (2005: 245).

Davvisámegeielas ovddabeale sátni (eangalsgillii *host*) ja laktapartihkal ovttas dahkaba prosodalaš sáni (gč. Nevis 1988: 122). Suomabeale Sámis dákkár prosodalaš sánit čállojuvvojit oktii go fas Norgga bealde dat čállojuvvojit dábálaččat sierra. In leat gávdnan sámegeielas giellaoahpalaš tearpma dakkár sániide mat leat laktapartihkkaliid ovddabealde. Eangalgeielas geavahuvvo tearbma *host*. Suomageielas geavahuvvo fas tearbma *isäntäsana* (Hakulinen ja earát 2004: 155).

Dutkamušas geavahan maiddái tearpma *jeardatpartihkal*, mii lea nu gohčoduvvon Wackernagel-partihkal ja dat lea nuppi posišuvnnas jeardatcealkagiin. Sammallahti (2005) geavaha tearpma *gažaldatpartihkal*, mii lea synonyma jeardatpartihkkaliin. Nickel ja Sammallahti čálliba, “Partikkelen *-bat* føyes til det første leddet i setningen (eller det siste ordet i leddet hvis dette leddet er sammensatt)” (2011: 207).

Dán dutkamušas geavahan maiddái tearpma *partihkal* dasgo muhtin jeardatcealkagiin leat partihkkalat *dal* ja *gal* mielde. Čuovun Nickela ja Sammallahti giellaoahppagirjji juogu ja geavahan dán guovtti sánis tearpma partihkal nugo soaige leaba geavahan. Sudnos lea “Partikler som selvstendige ord” vuolde sullii 60 iešguđetlágan partihkkala, ja daid joavkkus leat maiddái *dal* ja *gal*. (gč. 2011: 211-220.) Hakulisa ja earáid mielde partihkkaliid geavaheamis leat dihto ráddjehusat jos daid veardida advearbbaide, omd. partihkkalat eai oaččo merrosiid, ja eaige ráhkat gihpuid. Sii čállet, ahte cealkagiin partihkkaliin lea fokuseren- dahje diskursadoaibma. (gč. 2004: 665.)

Dán dutkamuša analysaoasis geavahan muhtimin tearpma laktapartihkal dasgo analysaoasis gieđahalan maiddái laktapartihkkala *-ges/-gis* jeardatcealkagiid olis. Geavahan jeardatpartihkkaliid olis laktapartihkal, ja maiddái jeardatpartihkal, muhto dalle dat ii guoskka laktapartihkkalii *-ges/-gis*. Sániid *dal* ja *gal* olis geavahan tearpma partihkal.

2.2. Jearaldatcealkka

Jearrama hállandoaimma prototiippalaš gielalaš vuohki lea jearaldatcealkka dahjege interrogatiivacealkka. Dat lea okta golmma guovddáš modálaláš cealkkatiippas. Dat earrána deklaratiiva- ja imperatiivacealkagiin ráhkadusa dáfus, iige imperatiivacealkaga dovdomearka, imperatiivamodus, leat das vejolaš. (Hakulinen ja earát 2004: 1588.) Dán ákkastallama vuodđun lea suomagiella, muhto dát čilgehus heive maiddái davvisámegiela ektui.

Eakti jearaldagat leat dakkárat, maid oaiveáššášas ulbmil lea addit jearrái dahje eará vuostáiválldiide man nu váillahuvvon dieđu dahje juoga sihkkarastima soames jearri navdin áššái. Jearri dárbaša sihkkarastima dahje dieđu vai sáhtá joatkit hállama dahje eará doaimmaidis, dahje son ovddida hállanguoibmásis jearaldaga vai oázžu su muitalit maid nu dihto hállanfáttás dahje joatkit jo álggahuvvon muitalusa. Jearaldat sáhtá maiddái bohciidit das mii easkabáliid lea daddjojuvvon: jearri bivdá ovddit hálli geardduhit, divvut dahje dárkkálnuhttit maid nu maid ovddit hálli lea dadjan. (Hakulinen ja earát 2004: 1588.)

Karlsson čállá, ahte celkosat sáhttet leat čilgehus, diedáhus, moaitin ja ávžžuhus, mat gohčoduvvojit **illokutiivvalaš sárggusin** (eaŋgalsgillii *illocutionary force*) (1998: 240)¹. Generála typologijas erenomáš guovddáš illokutiivvalaš sárgosat leat jearaldat ja gohččun/ávžžuhus, mat iešguđet gielain leat ožžon dihto tiippažaš konstrukšuvdna, omd. dihto jearaldatsániid ja/dahje -morfemaid hámis (*Maid? Boadát + go?*) dahje vearbahámi (*Lihkke + t!*). Dákkár giellaoahpa oassin šaddan illokutiivvalaš sárgosat leat oktan čiehkageađgin cealkagiid funkšuvnnalaš klassifiseremis. (Karlsson1998: 241.)²

Jearaldatcealkagiid álgui sáhtá boahit muhtin konjunkšuvdna, muhto dábálaččat cealkagiid álgui bohtá partihkal. “**Initiivvat** (< lat. *initus* ’sisaboahtti’ < *inere* ’boahit d. mannat sisa’ < *in-* ’sisa’ + *ire* boahit, mannat’) geavahuvvojit dušše ságastallama álggus omd. jearaldagaid ovddabealde” (Sammallahti 2005: 181).

¹ Selitys, tiedotus, moite ja kehotus ovta esimerkkejä puhunnoksen **illokutiivvisistä sävyistä** (engl. *illocutionary force*).

² Yleistypologisesti erityisen keskeisiä illokutiivisia sävyjä ovat **kysymys** sekä **käskey/kehotus**. Kielessä kuin kielessä nämä ovat **kieliopillistuneet** jollakin tavalla tyypillisiksi konstruktiokseen,, esimerkiksi erityisten kysymyssanojen ja/tai- morfeemien muodossa (*Mitä?Tule+t + ko?*) tai verbimuotoina (*Herät + kää!*). Tällaiset kieliopillistuneet illokutiiviset sävyt ovat lauseiden funktionaalisen luokittelun yksi kulmakivi.

Sammallahti ovdamearkacealkagiin leat čuovvovaš initeivvat *na, no, na de, na juo, juo*. (gč. 2005: 181). Dutkojuvvon čáppagirjjálašvuoda jearaldatcealkagiin lea partihkal *na* čielgasit dábálemos, omd:

a) *Na suittatgo mielki bidjalit?* (Gut/Rád. 32)

á) *Na movt bat dakkára sáhhtá veahkehit?* (Sara 97)

2.2.1. Molssaeaktojearaldat

“**Molssaeaktojearaldat** leat guovtteláganat: **ovttageardánat** maid sisdoalu sáhhtá nannet dahje šiitit, ja **vájlalaččat** mat gáibidit ovttá oasi nannema” (Sammallahti 2005: 209).

Sammallahti čállá, “**vájlalaš molssaeaktojearaldat** jearaldat mii ohcá ovttá referentiála celkosa nannema ja masa ii sáhte vástidit biehttalemiin, omd. *Boahtágo Máhtte vai Máret? Jugatgo gáfe vai deaja?*; vrd. alternatiiva molssaeaktojearaldat” (2005: 287). Sammallahti geavaha sámegeiel doahpaga vájlalaš, mii lea synonyma doahpagiin *disjunkiiva*. Dán dutkamušas munge geavahan doahpaga vájlalaš molssaeaktojearaldat.

“**Duhtodat(árvo)ohcci cealkka** lea cealkka, mii ii čujut reála dahje potentiála dilálašvuhtii muhto ohcá duhtodatárvvu (duohta/eahpeduohta); dákkár cealkka geavahuvvo omd. jearaldahkan ja sisttisdoallá duhtodatárvooperáhtora mii davvisámegeielas lea dábálaččat *-go*, omd. *Boahtágo Máret?*” (Sammallahti 2005: 268). Ovdamearkkat (a, á, b, c, č) leat váldon Sammallahti (2005: 209-210) girjjis.

Molssaeaktojearaldat:

ovttageardán:

a) *Leago Niillas olgun?*

á) *Leago Máhtes beana?*

b) *Itgo áiggo mannat Mázes?*

váljalaš:

c) *Doalvvutgo don áddjá, vai vuolggángo mun?*

č) *Jugatgo gáfe vai deaja?*

Sammallahtis lea vel goalmmát jearaldattiippa, man son gohčoda **alternatiiva molssaeaktojearaldahkan**, *Jugatgo gáfe dahje deaja?* (2005: 209). Dákkár jearaldagat eai gávdnon dutkojuvvon čáppagirjjálašvuodas, ja inge boađe gieđahallat dákkár jearaldagaid dán dutkamušas.

2.2.2. Ohcanjearaldat

Ohcanjearaldagaid dovdomearka lea cealkkaálgosaš interrogatiivapronomena dahje interrogatiivvalaš proadvearba dahje -adjektiiva. Sammallahti (2005: 279) čállá, ahte **ohcanjearaldat** lea jearaldat mii ohcá refereanssa ja masa olmmoš vástida muhtin sisdoallosániin, *Gii boahotá? Maid Máret dahká?* (vástádusat omd. *Máhtte; Lohká*).

Sammallahtis lea maiddá **váljalaš ohcanjearaldat**, *Gii doalvu ádjá?; Goappá jugat, gáfe vai deaja?* ja **alternatiiva ohcanjearaldat**, *Goappá jugat juos jugat, gáfe vai deaja?* (2005: 209). Dákkár ohcanjearaldagat eai gávdnon dutkanmateriálas, ja inge boađe gieđahallat daid dán dutkamušas.

2.3. Semantihkka ja pragmatihkka

Árbevirolaččat semantihkas lea dutkojuvvon sániid ja cealkagiid mearkkašumit, muhto dán áigge semantihkas dutkojuvvojit maiddá stuorát teakstaoasit go dušše cealkagat.

Pragmatihkka boahotá govvi mielde dalle go ovttaskas cealkagat biddjojit kontekstii, ja dalle cealkagiid mearkkašumit laktásit giela geavaheapmái iešguđetlágan diliin. Semantihka ja pragmatihka rádjá ii leat dattetge čielggas dasgo dát dutkansuorggit mannet mángii latnjalgaid.

Lunddolaš gielaid mearkkašupmifenomenaid dutkamuš lea lingvisttalaš semantihkka dahjege mearkkašupmioahppa. Dan guovddáš čuožáhahkan leat gielaid sánit ja giellaoahpalaš kategoriijaid mearkkašumit giellavuogádaga oassin. Celkosiid geavaheapmái laktašuvvi mearkkašupmidulkomiid dutkamuš daddjo muhtimin pragmatihkkan. Lingvisttalaš semantihka ja pragmatihka ii dábálaččat earuhuvvo čielgasit. (Karlsson 1998: 200.) Pragmatihkka; giellafilosofijias leaba earet eará J. L. Austin ja John S. Searle viidáseappot ovddidan gielladiehtaga suorggi, mas geahčaduvvo giela geavaheami sorjavašvuohta (hállan) dilálašvuođas, ja hálli (ja gulli) miellaguottuin ja áigumušain (Nurmi ja earát 1995: 329-330, gč. maiddái Hakulinen ja Karlsson 1979: 55).

Laktapartihkkaliid ii sáhte govvet autonoma syntávssalaččat, dasgo dat čatnasit dan meare ollu semantihkkii ja eandaliige pragmatihkkii. Teavstta oassin laktapartihkkaliid sisttisdoalli cealkagat čatnet birastahtti tekstii dan cealkaga, gos dat ilbmanit. Dat doibmet nappo muhtinlágan tekstuálalaš čanasvuohkin. Oktasaš laktapartihkkaliid ilbmanepmái lea goit dat, ahte dat eai gula cealkaga duohtavuodáevttuiguin govvideaddji vuodđomearkkašupmái, muhto dain leat tekstuálalaš-pragmáhtalaš, modálaš ja emotiiva doaimmat. (Hakulinen ja Karlsson 1979: 327.)³

Nickel ja Sammallahti čálliba, “Hyppig bruk av modalpartiklene, også kalt “setningsfargende partikler”, er typisk for den muntlige kommunikasjonen. De har nær tilknytning til intonasjonen og setningsmelodien. Modalpartikler uttrykker *hensikter, holdninger og følelser*.” (Nickel ja Sammallahti 2011: 205.) Dás soai dárkkuheaba partihkalin laktapartihkkaliid ja eará partihkkaliid (iehčanis sánit).

Larjavaara lea guorahallan suomagiela laktapartihkkaliid **-han/ -hän** ja **-pa**. Son ii iskka čielggadit dáid laktapartihkkaliid buot mearkkašumiid dasgo dušše laktapartihkkalis **-han** sáhttet leat logiid mielde earálágan mearkkašumit, muhto deattuha deháleamos epistemalaš-interaktiivvalaš mearkkašumiid. Son lea geavahan dušše indikatiiivvalaš mitalantiippažaš cealkagiid. Son čállá, ahte laktapartihkkaliid iešguđetlágan mearkkašumit leat stuorra hástalus

³ Liitepartikkeleita ei voi kuvata autonomisen syntaktisesti, siinä määrin ne kietoutuvat semantiikkaan ja pragmatiikkaan. Tekstin osana olevassa lauseessa esiintyessään ne kytkevät ympäröivään tekstiin sen lauseen, jossa ne esiintyvät. Ne toimivat siis yhdenlaisina tekstuaalisina sidoskeinoina. Yhteistä liitepartikkeleiden esiintymille on ainakin se, etteivät ne kuulu lauseen totuusehdoilla kuvattavaan perusmerkitykseen, vaan nillä on tekstuaalis-pragmaattisia, modaalisia ja emotiivisia tehtäviä.

dutkamuššii. Dábálaččat govvideapmái váldojuvvojit ovttaskas laktapartihkkalis dušše muhtin geavahanvuogit, ja daid vuodul dahkkojuvvojit semanttalaš generaliseremat olles gielalaš ovttagas. Son lea geahččalan garvit dan ja iskkada juohke partihkkala njealji dárkilit smihttojuvvon iešguđet tiippažaš cealkagii, analysere ja veardida mo dat váikkuhit cealkagiid mearkkašumiide. (gč. 2007: 435-442.) Larjavaara lea ieš hutkan ovdamearkacealkagiid, ja iiige son leat bidjan daid kontekstii.

Larjavaara lea geavahan dušše iežas cealkaovdamearkkaid laktapartihkkaliid *-han/ -hän* ja *-pa* guorahallamis. Helander oaidná problemáhtalažžan dušše dutki iežas ovdamearkkaid geavaheami dutkamušas ja son čállá, “Dain ovdamearkkain, maid dutki ieš lea ráhkadan, lea dat várra ahte dat leat dušše dakkárat mat dorjot dutki oainnuid ja gáttuid gielalaš fenomenain. Ravddamus dáhpáhusan dát livččii dáhtáid manipuleren. Danin leage dárbbalaš geavahit maiddá earáid ráhkadan giellaovdamearkkaid vai oazžu buoremus vejolaš dutkanmateriála.” (2001: 9.) Helander dattetge bealušta maiddá dutki iežas giellaovdamearkkaid geavaheami dutkamušas (gč. 2001: 110). Mun lean válljen geavahit dušše earáid čállin giellaovdamearkkaid dutkamušas. Čáppagirjjálašvuoda girjjiin váldon jearaldatcealkagiid lea álkit guorahallat ja analyseret dasgo dalle konteaksta lea doarjjan ja veahkkin daid čielggadeames.

3. DUTKANMETODAT

Lean válljen guorahallat dušše jearaldatcealkagiid dasgo dalle barggus lea dušše okta váldojearaldattiipa ja čielga rámma. Jearaldatcealkagiid olis laktapartihkkalat leat eanaš dáhpáhusain bákkolaččat, ja danin leage válljen čállit aiddo jearaldatcealkagiid birra.

Dutkanmateriála ovdamearkkaid áigegaska lea badjel beannot čuohte jagi. Dutkamuša diakronalaš bealit bohtet ovdan sierra áigodagaid dutkanmateriálas, mat guorahallojit synkronalaš giellageavaheami vuodul. Dat mearkkaša ahte dálá giellageavaheapmi ja giellateorijjat leat vuodđun dutkanmateriála cealkaovdamearkkaid ovdanbuktimis ja guorahallamis.

Dutkanmateriála girjjit leat sámegiel originálateavsttat, ja dasgo girjjit eai leat jorgaluvvon eará gielain sámegillii, de dat geahpeda eará gielaide váikkuhusa girjjiid teavsttaide. Lean árvvoštallan dutkanmateriála jearaldatcealkagiid, ja iskkadan livččiigo daid vejolaš dadjat eará láhkai, ja mo dalle jearaldatcealkagiid mearkkašumit rivdet. Mánngii lean smiehtadan mo jearaldagat duohta eallimis geavahuvvojit ja maid dat mearkkašit, ja dákkár suokkardallan lea leamaš munnje ávkkálaš áiggegollu. Analysaoasis válddán dađistaga ovdan sáme- ja suomagiel giellaoahppa- ja sátnegirjjiin gávdnon iešguđetlágan ovdamearkacealkagiid ja teorehtalaš čilgehusaid go giedáhalan ja analyseren dutkanmateriálas gávdnon jearaldatcealkagiid.

Lean ohcan dutkanmateriálas buot jearaldatcealkagiid, mat geavahuvvojit ságastallamis, muhto in leat váldán mielde dakkár jearaldatcealkagiid main olmmoš hállá iehčanassii dahje suokkarda mielastis. Lean guođđán eret maiddái retoralaš jearaldagaid, ja dakkár jearaldagaid mat geavahuvvojit eará ulbmiliidda go jearamii. Lean váldán dutkanmateriálii mielde moadde ovdamearkka vaikko dat eai leatge ságastallama oassin. Dat leat jearaldagat mat leat muitaleami oassin, ja muitaleaddji sitere jearaldaga man muhtin olmmoš lea dadjan, muhto muitaleamis ii boađe ovdan vástáduš. Dákkár ovdamearkkat sáhttet addit lassediđuid jearaldatcealkagiid geavaheamis; erenomážit jos dákkár ovdamearkkat gávdnojit unnán dutkanmateriálas.

Analysaoasis juogán jearaldatcealkagiid molssaeakto- ja ohcanjearaldagaid vuollái nugo Sammallahtige lea dahkan (gč. 2005: 209). Dákkár juohku lea dábálaš giellaoahppagirjjiin ja lea geavahuvvon maiddái mánnggain suomagiel giellaoahppagirjjiin. Juogan molssaeaktojearaldagaid vel miehte- ja biehttanjearaldagaid vuollái. Maiddai ohcanjearaldagaid juogán guovtti jovkui; ohcanjearaldagaide mas lea miehtevearba, ja ohcanjearaldagaide mas lea biehttanvearba. Dán njealji kategoriija jearaldatcealkagiid gaskkas leat pragmatálaš ja semantálaš erohusat ja danne lean válljen giedáhallas ja analyseret daid sierra. Geavahan maiddái analysaoasis čuovvovaš kapihtalnummiriid ja kapihttaliid bajilčállagiid:

- 4.1. Molssaeaktojearaldat, miehtejearaldat
- 4.2. Molssaeaktojearaldat, biehttanjearaldat
- 4.3. Ohcanjearaldagas miehtevearba

4.4. Ohcanjearaldagas biehttanvearba

Eanaš dutkanmateriála jearaldatcealkagiin bohtá ovdan dušše jearran, ja hálli háliida informašuvnna nuppi olbmos. Mánge jearaldagain jearrama lassin bohtet ovdan maiddái eará áššit, ja eaige álo oza dušše informašuvnna nuppi olbmos. Jearaldagat sáhttet impliseret, omd. imaštallama, eahpádusa ja mieđiheami ohcama nuppi olbmos. Dáid ja eará implikašuvdnanamahusaid lean ieš hutkan, ja dan láhkai dutkanmateriála lea álkit buktit ovdan ja analyseret. Analysaoasis juogán jearaldatcealkagiid iešguđet kategoriijaide semanttalaš ja pragmatálaš iešvuodaid vuodul.

4. MOLSSAEAKTO- JA OHCANJEARALDAGAIID ANALYSA

Dutkanmateriálas čielgasit dábbálemos lea laktapartihkal **-go** ja gieđahalan dan vuosttasin analysaoasis. Nubbin dábbálemos dutkanmateriálas lea laktapartihkal **-bat** (ja eará hámit) ja gieđahalan dan nubbin. Čielgasit unnimusat dutkanmateriálas geavahuvvo laktapartihkal **-son** ja gieđahalan dan goalmádin. Analysaoasis leat maiddái ohcanjearaldagat, main lea dušše jearaldatsáni laktapartihkkaliid haga. Guorahalan maiddái laktapartihkkala **-ges/-gis** ohcanjearaldagaid (jearaldagas miehtevearba) oktavuodas. Dasa lassin guorahalan partihkkala *gal* molssaeaktojearaldagaid (miehtejearaldat) olis, ja partihkkala *dal* ohcanjearaldagaid (jearaldagas miehtevearba) olis.

4.1. Molssaeaktojearaldat, miehtejearaldat

4.1.1. Laktapartihkal **-go**

“Denne partikkelen brukes i direkte og indirekte spørsmål. **-go** brukes i setninger uten spørreord (hvem, hvor, osv.)” (Nickel & Sammallahti 2011: 208).

Jearrat

Nielsen (1979a: 185) lea čállán giellaoahppagirjjistis, “Spørrepartiklen **-go**, i spørgende setninger som ikke innledes med spørgende pronomen eller spørgende adverbium, er denne partikkel føiet til det ord i setningen, som spørsmålet særskilt gjelder. I spørgende setninger hvor spørsmålet ikke gjelder noget enkelt ord særskilt, er spørrepartiklen føiet til det finite verbum”. Nickel ja Sammallahti (2011: 208) čálliba, “ Hvis **-go** føyes til et finitt verb, gjelder spørsmålet innholdet i hele setninger.”

Ovdamearkkat (1, 2, 3, 4) leat ovttageardán molssaeaktojeardagat, mat álget finihttavearbbain. Giedáhalan dušše dán njeallje jearaldaga dás, muhto dákkár jearaldagat gávdnojedje ollu dutkanmateriálas. Dákkár jearaldagain hálli háliida informašuvnna nuppi olbmos, ja eaige jearaldagain boađe ovdan hálli iežas oaivilat ja miellaguottut.

- 1) *Eahkedis go boahotá fas ruovttoluotta iežas latnjii, de Kirste oaidná, ahte Máret lea čirron: – Leago gii nu bieguhan du? – Ii, Máret hiŋkkáda. (Vuo. 61)*
- 2) *Mi jearaimet bártnážis alddis: – Leat go don moriidan? Bártnaš vástidii: – In mon leat galle vela moriidan, muhto dan ala mon lean bargame, jus Ipmil su árpmustis moriidahtašii maidda mu nai. (Bær 95-96)*

Ovdamearkkas (1) lea dušše minimavástáduš nugo giellaoahppagirjjiin dávjá láve leat, muhto maiddái dán ságastallanbottas lea doarvái vástidit dušše *Ii*. Ovdamearkka (2) ságastallanbottas ii leat minimavástáduš, muhto lea oalle guhkki.

Giellaoahppagirjjiid ulbmil lea čilget jearaldat-vástáduš-bára struktuvra, ja danne giellaoahppagirjjiin leat dávjá dušše minimavástádušat. Sammallahti (gč. 2005: 210) giellaoahppagirjjiis leat jearaldatcealkagiid ovdamearkkat ja daid minimavástádušat.

Sammallahti (2005: 29) čállá, “Vástádušat leat dábálaččat teakstacealkagat. Daid ii láve sáhttit dulkot teakstabirrasa haga, omd. – *Gos mu ođđa gápmagat leat?* – *Seanŋga vuolde*. Teakstacealkagiid deataleamos erohus systemacealkagiid ektui lea, ahte teakstacealkagiin váilot muhtin dakkár oasis mat systemacealkagiin lávejit leat mielde, omd. maŋimus vástáduš

livččii systemacealkkan *Du ođđa gápmagat leat seangga vuolde*. Dákkár váilun gohčoduvvo **ellipsan** dahjege **sihkkumin** ja cealkagat main váilot oasis, gohčoduvvojit **elliptalaš cealkkan.**”

3) – *Gal mun dahkalan dola, dajai Niillas ja njuikii bajás muoraid čohkket. Veahá manñelaš lei ge juo dolla šlápname, ja Niillas jearralii: – Liegganit go? – In, vástidii Kátjá, mojhollamiin dola čuovggas.* (Vars 78)

4) – *Letne go láhppon? čurvii Kátjá baluin. – Ean leat láhppon, mun diedán sula gos moai letne. Moai letne čađat vuodján doares biggii. Moai ean leat earago beallemátkkis. Galbmot go? – In mun galbmo ... muhto ...* (Vars 128)

Ovdamearkkain (3, 4) lea subjeakta *don* guđdon eret dasgo ságastallamis dávjá báhcet muhtin sánit eret. Nielsen (1979a: 412) lea čállán giellaoahppagirjjistis, “Ellipser og andre kortfattede uttrykksmåter samt brudd på setningsforbindelsen. På lappisk brukes meget ofte kortfattede uttrykksmåter, dels setninger hvor enkelt setningsdel (subjektet, predikatet eller objektet) mangler, og dels uttrykksmåter med meget mere vidtgående forkortelse.” Nielsena giellaoahppagirjjis leat ollu iešgudetlágan oatnunovdamearkkat (gč. 1979a: 412-415). Sammallahti čállá, “**ellipsa** cealkkalahttu sihkkun, erenoamážit goalloscealkagiin ja teakstacealkagiin” (2005: 269).

Čuovvovaš ovdamearkkat (5, 6, 7, 8) leat váljalaš molssaeaktojearaldagat. Dutkanmateriálas leat gávdnon dušše dát njeallje váljalaš molssaeaktojearaldaga.

5) – *Eat go beasa unnamánáža oaidnit? Lea go nieiddaš vai bártnáš? Orui nu guhkes áigi manname ovdal áhkku iđistii gámmáris ja moddjestii mánáide.* (Vars 11)

Ovdamearkkas (5) lea unnamánáš riegádan, ja stuorát mánát leat másoheamit ja háliidivčče oaidnit unnamánáža ja diehtit leago njuoratmáná nieiddaš vai bártnáš.

6) – *Na juo, gal mii dollet fárrolaga. Vai maid dat don Mihkkal Ánte áiggot? Vuodját go, vai bázát go Niillasii guoibmin? – Na, jus juo Niillas dajat mun oaččun vuolgít, de mun gal čavgen. – Beare mana.* (Vars 90)

Dán ovdamearkkas (6) leat guokte earálágan vearbba, ja guktui veorbaid olis geavahuvvo jearaldatpartihkal **-go**. Váljalaš jearaldagaid olis in leat oaidnán jearaldatpartihkkaliid **-bat** (ja eará hámit) ja **-son** geavaheami. Laktapartihkkala **-go** geavaheapmi jearaldagaid olis lea neutrála vaikko maddái **-go** geavaheapmi sáhtá rivttes sajis geavahettiin buktit ovdan muhtinlágan implikašuvnna. Laktapartihkkaliin **-bat** (ja eará hámit) ja **-son** leat modálaláš erohusat **-go** ektui, ja danne váljalaš jearaldagaid olis berre geavahit jearaldatpartihkkala **-go** vai molssaeavttut bohtet čielgasit ovdan, ja dalle nubbái ii báze eahpečielggasin jearaldaga molssaeavttut, ja sutnje lea álkit válljet ja vástidit jearaldahkii.

7) – *Atte ándagassii jus mun lean du ... – Ii dás leat mu birra sáhka, muhto su! Ráhkistat go su vai it, lea jearaldat? – Mun in dieđe! Ii ge oro ávki diehtit ... Dat leat nu máŋga jagi gollan ... in dieđe vuos dan ge gos Lásse lea.* (Vars 217)

Dalle go hálli jearrá nuppi olbmós mieđiheami dahje biehttaleami mas lea oktasaš vearba (dás *ráhkistit*), de biehttalanoassi sáhtá báhcit váilevažžan, ja mielde lea dušše biehttalanvearba *it* muhto loahppa ... **go ráhkis** váilu nugo dán ovdamearkkas (7).

Sammallahti (2005: 29) čállá, ahte “Ellipsa ii leat goit dušše teakstacealkagiid iešvuohta, muhto maddái ovttahtton cealkagiin ellipsa lea dábálaš, omd. *Niillas ráhkista Máreha ja Máret [ráhkista] Niillasa.*”

8) – *Ja mu vivva dat gusto, moddjii Birgget. – Jugatgo káfe vai ledjetgo boradit? Sáhtašin liggestit easkká mállása. – Leikes dušše káffegohpa.* (Vest/Árb. 183)

Dát ovdamearka (8) orui álgolohkamis oahppis, muhto de álgen dárkileappot smiehttat ahte dán jearaldagas lea mii nu erenomášvuođaid. Dán váljalaš jearaldaga nuppi jearaldagas ... *vai ledjetgo boradit* lea verbála finihttavearba *ledjet* preterihitas vaikko vejolaš dahku (boradit), man Birgget jearrá vivvastis bohtá dáhpáhuvvat easka maŋnelis. Dán girječállis gávdnui vel okta seammalágan ovdamearka seamma girjjis, muhto dat lea ovttagardán molssaeaktojearaldat (*Ledjetgo boradit?* s. 227).

Álgoálgosaš jearaldaga sajis sáhtášii geavahit “dábálaš” perfeavtta konditionála, mas lea veorbba *leat* konditionálahápmi *livččet* ja infinitiivaveorbba *boradit* perfeavtta

partisihppahápmi (*leat*) boradan, *Jugatgo káfe vai livččetgo boradan?* Dalle jearaldaga funkšuvdna ja mearkkašupmi lea seammalágan go álgoálgosaš jearaldagas. Suomagillii dát cealkka lea, *Juotko kahvia vai olisitko syönyt?*

Nickelis ja Sammallahti (2011: 275) čálliba, “Istedenfor “vanlig” perfektum kondisjonalis brukes ofte såkalt *perfektum kondisjonalis* 2. De to kondisjonalisformene har samme betydning: Jos mun **ledjen dadjat** sátnegeažige, de **ii** son **lean vuolgit**. Jos mun **livččen dadjan** sátnegeažige, de **ii** son **livčče vuolgán**. *Hvis jeg hadde ymtet så mye som et ord, ville hun ikke ha dratt.*” Nickelis ja Sammallahtis eai leat ovdamearkkat perfeavtta konditionála 2 geavaheamis jearaldagaid olis, ja inge leat oaidnán eará giellaoahppagirjjiinge dakkár jearaldagaid.

4.1.2. Laktapartihkal *-bat* (ja eará hámit)

Nielsen lea čállán laktapartihkkaliid *-ba (-bai, -be, -bat), -han* birra čuovvovaččat: “Fremhevende partikler. Partiklen *-ba*, undertiden *-bai*, Kt. også *-be*, erstatter for en del sprogets mangel på setningsaksent. (1979a: 185.) Das lea jo áigi go Nielsen lea dutkan sámegeiela ja davvisámegeiela suopmaniid, ja várra buot dát Nielsena čállin laktapartihkkalat eai geavahuvvo dán áigge čállingielas. Nielsen lea čállán: “*-bat* (opstått av *-ba dat*) brukes i alle tre dialekter, men særlig i Kt.” (1979a: 185) Dás oanádus Kt. mearkkaša Guovdageainnu suopmana, ja dasa lassin Nielsen dutkkai maiddái Buolbmága ja Kárášjoga suopmaniid. Laktapartihkal *-bat* geavahuvvo dán áigge sihke nuorta- ja oarjjabealde hállangielas, ja geavahuvvo ollu maiddái čáppagirjjálašvuoda teavsttain.

Dutkanmateriálas gávdnojedje oktiibuot 11 ovdamearkka, ja sirren ja guorahalan buot ovdamearkkaid dán kapihttalas.

Jerrat, eahpidit (vearban *gáddit, doavut*)

Gáddit-vearbba ja laktapartihkkala *-ban* geavaheapmi buktá ovdan jearri beales eahpádusa dan ektui maid nubbi olmmoš dadjá ja dahká. Dan olbmos geas jerrojuvvo lea jáhkku jearaldatvuloš ášši ektui, muhto jearri ii leat seamma oaivilis suinna ja su jearaldat implisere

eahpádusa. Jearri lea pessimista ja olmmoš geas jerrojuvvo lea fas optimista jearaldatvuloš ášši ektui.

- 9) – *Gal dál lea vuot vehá áigái doarvái, luoitilii Ánde sáđa stuolu ala. – **Gáttatban** Ánde dies leat ávkki? jearai Sire. – *Ii dat goittot fuonidit sáhte mu dili. Geahččalan goittot. – Ánde gal jáhkka ahte dies lea ávki, dajai Birgget. – Muhto ieš gal eahpidan. Buohccá vel ođđasit.* (Vest/Árb. 220-221)*

Ovdamearkkas (9) lea Ánde hárjehallamin gáldnan juolggis go iská veajuiduhttit iežas. Sire jearaldat **Gáttatban** *Ánde dies leat ávkki* implisere, ahte Sire jurddaša Ánde jáhkkat hárjehallamis leat ávkki. Sire ii leat dattetge nu sihkar, ahte Ánde hárjehallamis lea ávki, ja iige Ánde eamit Birggetge jáhke hárjehallamis leat ávkki. Dás *gáddit*-vearbba olis geavahuvvon laktapartihkal **-ban** váikkuha dasa, ahte jearaldat állana eahpádusa ja pessimismma beallái. *Gáddit*-vearba mearkkaša Sammallahti (1989) sátnegirjji mielde maiddái *eahpidit*.

Jos dán ovdamearkka olis Sire livččii geavahan laktapartihkkala **-go**, *Gáttátgo* *Ánde dies leat ávkki* de dalle Sire jearaldat livččii lean neutrála jearaldat, ja Ánde vástádus várra maiddái livččii lean earálágan. Son livččii sáhtán vástidit omd. *Na, dáshan gal sáhtta leat vel ávkige.*

Davvisámegiela nuortasuopmanis lea oalle dábálaš geavahit jearaldatpartihkkala **-ban** ovttaidlogu 2. persovnna olis pronomena *don* haga nugo dán ovdamearkkas, muhto pronomen sáhtta leat mielde, omd. *Gáttátbat don Ánde dies leat ávkki* dahje *Gáttátban don Ánde dies leat ávkki?*

- 10) – *Vai don dat vuolggat donbeaivve dan čoahkkimii? In veajašii ieš dán háve. – **Gáttatban** mu áddet diein čoahkkinhommáin? – Don gal maid áddet dan maid earátge. – Na jos juo du mielas orru nu. In asttašii gal.* (Vest/Árb. 202)

Ovdamearkkas (10) Nillá bivdá Heaikka vuolgit čoahkkimii go ii ieš leat áibbas veajuid alde. Heaikka jearaldat **Gáttatban** *mu áddet dien čoahkkinhommáin* implisere, ahte Nillás lea jáhkku Heikii dán ášši olis. Heaikkas alddis ii dattetge oro leamen nu stuorra jáhkku, ahte son dal ádde čoahkkinhommáin. Dát jearaldat lea erenomáš dan dáfus go olmmoš jearrá nuppi

olbmo oaivila dasa mii guoská jearrái alccesis. Dás sáhttá jurddašit, ahte Heaika iežas jearaldagain iská beasadit vuolgimis čoahkkimii. Romána Heaika ii lean miige čoahkkinolbmuid, ja iige nu mielas vuolgán čoahkkimiidda gos ledje stuorát olmmošjoavkkut. Jierpmi beales gal Heaika birgii, ja áddii áššiin dan maid earátge.

- 11) – *Man dihte lehpet di vuolgan Gárasavvonii? Mon vástidedjen sutnje: – Gullat báhpa Leastadiusa. – Maid sus gullat? jearai son mus. Mon vástidedjen: – Ipmil sániid.*
– *Doaivvut bai don gullat iežat Ipmil sániid? dajai son munnje. – Doaivvun, vástidedjen mon sutnje. De dajai son fastain munnje: – Na, kristtalaš don dalle leat. Mon vástidedjen fas sutnje: – Lean. (Bær 93)*

Dán ovdamearkkas (11) Bær (girječáli) ja guokte eará olbmo leat manname čoakkalmasaide Gárasavvonii, ja leat bisánan muhtin dálui ovdalgo fas jotket mátkki. Dás geavahuvvo finihttavearban *doaivut*, man mearkkašupmi nuortasuopmanis lea *gáddit* ja infinitiivavearban geavahuvvo *gullat*. Dán jearaldagas *gullat* ii dárkkut *gullat* (= dárogillii *å høre* ja suomagillii *kuulla*) muhto dovdat iežas gorudis.

Nielsena (1979b) sátnegirjjiis *gullat* mearkkaša maiddá *“føle, merke, kjenne; om ting: være mottakelig for ngt., la ngt. merkes på sig”*. Sammallahti (1989) sátnegirjji mielde vearba *gullat* lea jorgaluvvon suomagillii, *“tuntea (itsessään tai kehossaan)”* (= dovdat iežas siste dahje gorudis). Vearbbas *gullat* lea maiddá eará mearkkašupmi. Nielsenis (1979b) lea ovdamearka sátnegirjjistis, *“gulatgo dárogieala? forstår du norsk?”* Sammallahti (1989) sátnegirjjiis *gullat* lea suomagillii *“ymmärtää (jtk kieltä)”* (= ipmirdit man nu giela).

Dálu isit álgá jearahallat Bæras oskku áššiid birra, ja de jearrá Bæras, *Doaivvut bai don gullat iežat Ipmil sániid?* Dáinna jearaldagain dálu isit háliida diehtit leago Bær vuoiŋŋalaččat boahtán jo dan muddui, ahte sáhttá *gullat* Ipmila sáni ja dovdat iežas siste (sielus) Ipmila sátni buorideaddji fámu. Dálu isit lea ieš jo ovdal morranan ja oskugoahtán, ja lea nana iežas oskkus. Várra dálu isidis sáhttá leat dattetge vel vehá eahpádus Bæra oskku hárrái, muhto go Bæra vástida *doaivvun* de dálu isit dadjá, ahte Bær lea kristtalaš.

Jerrat, eahpidit, bilkidit

- 12) *De jearai skuvlaolmmai monnos bilkosáni joatkkedettiin dasa: – Leahppi bai doai genddomaččat? Moai vástideimme skuvlaolbmai dan ahte moai doivo galle dan ahte juohke olmmoš dárbbáša genddomuša dahkat. (Bær 106)*

Dán ovdamearkkas skuvlaolmmái ii liiko go albmá-guoktá (girječáli Bær ja Mattias Hætta) leaba ovdalis cuiggodan su viidnajuokkama dihtii. Skuvlaolmmái geavaha laktapartihkkala **-bai** jearaldagas, *Leahppi bai doai genddomaččat* ja dáinna jearaldagain son dego háliida nannejumi sudnos, ahte soai leaba genddomaččat. Skuvlaolmmái ii liikká duodas oaivvil, ahte soai leaba genddomaččat. Son eahpida, ja lea ironalaš ja fuotnu sudno go soai ieža orruba jáhkkime, ahte soai dal mat leaba nu oskkolaččat. Konteavsttas boahdá maiddá ovdan, ahte skuvlaolbmá jearaldat implisere bilkideami.

Jearrat, hálli noahku (ávaštallá) diehtit mo jearaldatvuloš ášši lea

Nielsena (1979b) lea čállán sátnegirjijistis *noahkut*-vearba olis čuoovvovaččat “noakkot = uttale mer eller mindre sikre formodninger”. Vearba noahkkut lea eará sátnegirjijis jorgaluvvon dárogillii “ane, ha på følelse, anta, prognosere” (Kåven ja earát: 2002). Sammallahti (1989) sátnegirjii mielde fas noahkut-vearba lea suomagillii “uumoilla, aavistella.”

Nielsena (1979b) sátnegirjijis lea ovdamearka, “*ledjetban* (= *ledjetbat* don) girkus? var da du i kirken?” Dán jearaldahkii leat guokte čilgehusa: 1. jearri noahku, ahte nubbi olmmoš lea leamaš girkus, 2. jearri lea gullan, ahte nubbi áigu vuolgut girkui, ja go jearri oaidná su manjá, de son jearrá *ledjetbat* don girkus go háliida diehtit leago son leamaš girkus. Nickela ja Sammallahti giellaoahppagirjijis eai leat molssaeaktojearaldagat (miehtejearaldat) laktapartihkkaliin **-bat** (ja eará hámit).

- 13) – *Leatban don asttuid nalde? Juhán gažasta ustitlaš jienain. – Mus ii eará leatge go áigi. Báhtarin eret ásodagas, inge šat duostta mannat dohko ruovttoluotta, muitališgoahdá Máret masá fuomáškeahtá. – Já, na dalle gal várra lea hui vuogas hupmat diekkár ságaid iežas nalde eret. - Vuolgu káfestallat! (Vuo. 69)*

Dán ovdamearkkas (13) Máret lea báhtaran ásodagas meahccái ja deaivá doppe Juhána. Soai álgiba háleštit, ja iige Márehis oro leamen hoahppu gosage. Juhána jearaldat *Leatban don*

asttuid nalde implisere, ahte Máret sáhtášii leat asttuid nalde. Juhána jearaldat lea ustitlaš ja várrugas. Dás ii jerrojuvvo nu njuolga dan ektui jos livččii geavahuvvon jearaldatpartihkal **-go**.

14) – *Bures! Son geige gieđas ja dohppe Kátjá gihtii. – Bures, vástida Kátjá – mas don dieđát gii mun lean? – Mun da ha gal sápmelačča dovddan juo hámis vaikko leat ge rivgobiktasat badjelis. Dovddat bat baicca don mu? – In mu gal dieđe nu sihkarit, vástida Kátjá ja luvvesta várrogasat gieđas eret duon stuora, gievrmas čorpmas. – Mu namma lea Niillas. Gal don várra dieđát gosa mun gulan? – Juo, mun dieđán geat du vánhemat leat. Ja ... ja mun lean fas Kátjá ... – Gal mun dieđán du nama ja dieđán bures gii don leat. (Vars 51-52)*

Ovdamearkkas (14) Kátjá ja Niillas deaivvadeaba gávpogis. Niillasa jearaldat *Dovddat bat baicca don mu* implisere, ahte Kátjá sáhtášii dovdat su dahje joba diehtit gii son lea, muhto Kátjá lea dattetge vehá eahpesihkar. Dasto Niillas muitala iežas nama ja dadjá, *Gal don várra dieđát gosa mun gulan*, ja de Kátjá dadjá, ahte son diehtá geat Niillasa vánhemat leat. Niillas lei vuordán, ahte Kátjá sáhtá dovdat su dasgo son ieš nu bures didii gii Kátjá lea, mii bohtá dán ságastallanbotta loahpas ovdan.

15) *Soai suorganeaba jámas, go gánddaguovtos bohtiba boktit. Dat leaba vuoššan goikenjuokčamiid. Mális gal duođaid njattiida: – Leahppibat doai skuvlla lusa fas otne? Juhán jearrala. – De letne ja farga munnos lea jo hoahppu, jos áigo bealovcci áigái geargat, Máret vástida. (Vuo. 74)*

Dán ovdamearkkas (15) Juhána jearaldat implisere, ahte nieidda-guokta sáhtášeigga leat vuolgimin skuvlla lusa. Juhán jurddaša ahte soai eaba sáhte šat báhcit bartii dasgo soai leaba báhtaran ásodagas, ja danne ferteba máhccat dohko.

16) – *Muittán vel bures go Máhtte buvtii vuosttas geardde juovlamuora dán dállu, dajai Sire. – Dalle lei jahki 56, seamma jahki go Kekkosa välljejedje. Beahkká ii lean vel riegádan, Viljo easkka bás gánddaš. – Nu dat áiggit vásset, miige vel dalle buohkat nuorat, árvalii Márget. – Nuorat ja oppa eallin ovddabealde. Na moban Heaika,*

ledjetban don vel dalle doppe máddin? – *Dáppe ledjen juo dalle, dan jage fárrejin fas deike Máhte báikái.* (Vest/Árb. 100-101)

Dán ovdamearkkas (16) Márgget jearrá *ledjetban don vel dalle doppe máddin* mii implisere, ahte Heaika lei vel máddin dalle go Kekkonen välljejuvvui Suoma presideantan jagi 1956, ja Heaika ii lean vuos dalle fárren Máhte báikái. Jos Márgget livččii jearran *ledjetban don dalle jo fárren Máhte báikái* de su jearaldat livččii impliseren, ahte Heaika várra lei jo fárren ruoktobáikásis ovdalgo Kekkonen välljejuvvui presideantan.

17) – *Dáppe dat leat hutkan buot. Suollemas sániidge, D mearkkaša Dámma ja B fas Boahtá, Tuulikki čilgegoahtá. – Nugo, máhttábat ásodathoavda sámegiela? – Ii. – Dallehan livččii buot álkimus hállat sámegiela. Tuulikki ii jietnat dasa šat maidege. Sudno hálešteapme nohká ovdalgo geargá oppa álgitge.* (Vuo. 19-20)

Ovdamearkkas (17) Máret lea internáhtas ja háliida diehtit máhttágo ásodathoavda sámegiela. Dán jearaldagas *Nugo, máhttábat ásodathoavda sámegiela* implisere, ahte ásodathoavda sáhtášii máhttit dahje joba jo áddet sámegiela, ja dan dihtii mánát leat ferten hutkat suollemas sániid amas ásodathoavda áddet maid mánát hállat. Go Máret gullá, ahte ásodathoavda ii máhtege sámegiela, de Máret árvala ahte mánát sáhtášedje hállat sámegiela. Máret ii goit vuos dieđe dan, ahte internáhtas mánát eai láve hállat gaskaneaset sámegiela vaikko eatnašat máhttetge sámegiela.

Jos Máret livččii geavahan gihppojeardaga, *Nugo, ásodathoavdabat máhttá sámegiela*, de das livččii stuorát sihkarvuodain boahtán ovdan ahte ásodathoavda máhttá sámegiela, ja danne mánát leat ferten hutkat suollemas sániid.

18) – *Galle mánábat sudnos leat? jearai Birgget. – Golbma. Guokte bártni ja nieida. Ja jos duođa hálan, de in várra livčče vuolgán deike jos munnjege ii lean geavvan ná, dajai Tytti-Liisu ja guoskkahasttii čoavjji. – Álgojagis galggašii riegádit. – Leatban náitalan? In leat. Juogalágan skihpár dušše. Sáhtte vel fárret oktii.* (Vest/Árb. 197)

Dán ovdamearkkas (18) Birgget jearaldat *Leatban náitalan* implisere, ahte Tytti-Liisu sáhtášii leat náitalan. Dát ságastallan dáhpáhuvvá goas nu 80-logus, ja dalle lei dábálat go dán áigge, ahte olbmot náitaladje ovdal go mánná riegádii.

Jearrat, imaštallat

- 19) – *Hupmaba **bat** du vánhemat duinna dárogiela? jearralii Kátjá imaštallamiin bealle savkosit. Lei nu váivi gullat mot Lásse humai, su sániin lei nu deaddu ja nu ollu váivi ahte dat measta balddii Kátjá. Lásse nivkalii. – Juo, soai humaiga dárogiela dalle go ledjen unni, ja mun maid dieđusge álgen dárustit, ... (Vars 163)*

Dán ovdamearkkas Kátjá ovddida jearaldaga, *Hupmaba **bat** du vánhemat duinna dárogiela* go gullá, ahte Lásse vánhemat leaba hupman suinna dárogiela. Lásse lea goit hupman sámeigiela Kátjáin ja danne Kátjái lea imaš go son oažžu gullat, ahte Lásse vánhemat leaba hupman suinna dárogiela. Maŋgelis bohtá ovdan, ahte Lásse lea oahppan sámeigiela áhkustis ja ádjástis. Kátjá jearaldat implisere imaštallama dasgo son illá sáhtta jáhkkit dan maid lea gullan Lásse ovdalis.

Jearrat, unnážit

- 20) *Ovttá sotnabeaivve Heandarát lei logadeamen seanggas, go gii nu čoalkalii uksii. Son doamihii rahpat uvssa, ja Issát čakŋalii sisa ja orui nu jearásmuvvan. – Dat leat vuot leamaš doppe, son jienádii. – Geat ja gos? – Na vierrásat. Doppe dan mu bartta luhtte. Guoros vuollabohtalat, duhpábázatusat, dolastallan vuhttojit. – Dán áiggehan gal várra. – Ferten ihttin dohko bargui. Seadašii measta fáktegoahtet. – **Leabat** dat nu váralaš? – Eai dat oaččo dohko. Vai dás mun ija? Dušše ovttá ija, in leat šat dan maŋná du vuorjain. (Vest/Árb. 87)*

Dán ovdamearkkas Issát bohtá Heandaraga lusa váidalit, ahte gili juhkket leat váldán su boares mieskan bartta čoahkkanan- ja feastabáikin. Heandarát ii oro váldimin Issáha headi nu duođas ja Heandarát dadjá *Dán áiggehan gal várra*. Heandaraga mielas áiggit lea dakkárat, ahte olbmot eai divtte eará olbmuid opmodaga leat ráfis, ja bartta buorrin ii sáhte nu ollu dahkat. Heandaraga sánit eai ráfáiduhte Issáha ja son hállá, ahte bartta *Seadašii measta fáktegoahtet*. Heandarát jearrá **Leabat** dat nu váralaš dego livččii oaivvildeamen, ahte son váldá Issáha headi bartta dihtii duođas. Duohtavuodas dáinna jearaldagain Heandarát unnáša Issáha headi boares bartta hárrái. Heandaraga mielas barta ii leat dan veara, ahte dan dal vel gánnehivččii álgit fáktet.

Issát lea Veastta románas gili govvačeahppi, muhto ii leat áibbas dearvvas ja lea álgán vehá hoavrrestit, ja iige šat várra oainne eallima realitehtaid. Son ii ádde ahte bartta buorin ii šat sáhte dahkat maidige. Nuppe dáfus Issát atná bartta bilideami váivin ja unohassan dasgo dat lea leamaš dehálaš ja divrras sutnje vaikko leage beassan luoskkagit jagiid mielde. Dieđusge maiddái Heandaraga mielas lea váivi go gili olbmot leat váldán bartta feastabáikin, muhto dasgo son ii oamas bartta, de son ii ádde Issáha headi ja danin unnáša Issáha fuola.

4.1.3. Laktapartihkal *-bat* ja partihkal *gal*

Nickel ja Sammallahti čálliba, “*gal, gale, galle*, Denne partikkelen er det ordet som brukes mest i samisk. Partikkelen kan gjerne stå flere steder i samme setning.” (2011: 217.)

Dán partihkkala olis Nickelis ja Sammallahtis lea mánga ovdamearkka mo dat geavahuvvo cealkagiid olis. Sudnos lea okta ovdamearka mas lea muhtinlágan jearrama funkšuvdna, ja lean váldán dan dása mielde. Soai čálliba, “Til å uttrykke en formodning: *Gal gávpogis lea suohtas orrut? Det er vel morsomt å være / bo i byen?*” (2011: 218.) Dán sudno ovdamearkkas partihkal *gal* lea nannemin man somá gávpogis lea orrut.

Lean guorahallan dušše jearaldatcealkagiid dutkanmateriálas, ja inge leat guorahallan eará cealkkatiippaid olis man dábálaš *gal, gale, galle* lea sámegielas. Dutkanmateriálas gávdnojedje dušše golbma jearaldatcealkaga, main geavahuvvo partihkal *gal*.

Jerrat, eahpidit

Dalle go jearaldagas lea sihke jearaldatpartihkal *-bat* ja partihkal *gal*, de partihkal *gal* dagaha ahte jearaldat állana eahpádusa ja pessimisisma beallái. Dát ovdamearkkat leat buot nuorttabeale girječálliid girjiin, muhto dán moatte ovdamearkka vuodul ii sáhte dadjat ahte dákkár jearaldagat geavahuvvojit dušše davvisámegiela nuortasuopmanis.

21) *Sámmol njuikii stuolu alde čuoččat: – Leago dudnos goappašagasge bissu? Vildu:*

– *Lea, ja ráigi lea maid, mii lea dego goahteuksa. Čáŋa gal váikko ieš sisa. Máhtte jearralii Sámmolis: – Na leabat gal dus dollaruovdi? Sámmol rokkastii seangga duohken boares, ruston hávlabissu: – Dá de lea. (Gut/Ieš. 102)*

Ovdamearkkas (21) Máhtte dadjá *Na leabat gal dus dollaruovdi* dasgo son jurddaša ahte Sámmolis ii leat bissu. Máhtte sáhtta leat seammás vehá juonalaš ja fuotnu iešdáhtos Sámmola, ja oazžu dáinna jearaldagain Sámmola rokkastit bissus seangga duohken. Dás jearaldatpartihkal **-bat** ja partihkal *gal* seamma jearaldagas dahká, ahte jearaldagas bohtá ovdan eahpádus jerrojuvvon ášši hárrái. Jearaldatpartihkkala **-go** ii sáhte geavahit ovtas partihkkaliin *gal*, **Na leago gal dus dollaruovdi?*

Jos dán jearaldagas geavahuvvošii dušše laktapartihkal **-bat** partihkkala *gal* haga, *Na leabat dus dollaruovdi*, de Máhtte jurddaša ahte Sámmolis sáhtášii leat bissu. Dalle Máhtte lea várra oaidnán goas nu bissu Sámmolis, ja son navdá ahte Sámmolis lea bissu ain áimmuin, ja son dego hástá Sámmola čájehit bissus.

22) *Ivvár gupmarušai geresálggu luhtte, vilššádii ain Heaikka guvlui ja moddjii. – Muhto gánnetabat gal diet? jearai Heaika. Ivvár orustii ja geahčastii Heikii, ii orron riehta áddemin maid nubbi dainna oaivvildii. Heaika čáŋadii skájas ja oinnii moanaid gerresiid badjálagaid bardojuvvon. Váccii fas Ivvára lusa ja dajai: – Muhto ihan diet gal gánnet! – Dát dat gal gánnet. (Vest/Árb. 18-19)*

Dán ovdamearkkas (22) Heaikka eahpida geresduddjoma gánnáhahttivuođa. Ođđa áigi lea joavdan Sápmai ja dalle ii leat šat dárbu museagálvvuide Heaikka mielas. Dás jearaldatpartihkal **-bat** ja partihkal *gal* buktet ovdan eahpádusa. Ivvár vástida ja dadjá nannosit *Dát dat gal gánnet* mas partihkal *gal* bealistis nanne su jáhku gerresiid duddjomii.

Dás Heaika ja Ivvár hállaba guovtti eará ášši birra go soai hállaba gerresiid gánnáhahttivuođa birra. Álggos Heaika lea jurddašan geresduddjoma dušše ruđalaččat. Maŋnelis Heaika álgá suokkardallat mielastis manne Ivvár nágge duddjot vaikko gerresáigi lea Heaikka mielas jo meattá. Suokkardaladettiin Heaika bohtá dan oaivilii ahte Ivvárii geresduddjomis ii leat sáhka dušše ruđas, muhto geresduddjon lea sutnje miela miel bargu man son lea jo mánnávuođa rájes hárráinan bargat.

Dán ovdamearkka olis sáhtta iskat guođdit konjunkšuvnna *muhto* ja partihkkala *gal* eret, *gánnehabat diet?* Dalle jearldat impliserešii, ahte geresduddjon sáhtášii gánnehit. Dalle dieđusge Ivvára vástáduš livččii lean maiddái earálágan go álgoálgosaš vástáduš.

23) *Moai láviime etniin ollu ságastallat go guovttá letne, ja ollu gáffegohpat guorranedje. Go son lei duođas johtui boahtán, son ain bisána gasku muitalusa. – In ádde maid áiggut don dáid doložiid birra nu ollu diehtit. Lea bat gal dat dan veara? Mánnga lea maid háliidan vajáldahttit. (Joh. 8)*

Dát ovdamearkka (23) ii leat seamma čielgasit jearldat nugo guokte ovddit ovdamearkka, muhto lean váldán dan mielde dasgo dákkár ovdamearkkat gávdnojedje nu unnán dutkanmateriálas. Dás girječálli eadni lea muitaleamen boares fearániid birra, ja jearrá *Lea bat gal dat dan veara* go su nieida (girječálli) háliida diehtit lasi ovddeš eallimis. Dán ovdamearkkas ii boađe ovdan maid nieida leš vástidan dahje kommenteren. Dát jearldat implisere, ahte eadni mielas dološ muitalusat leat joavdelasat ja son eahpida daid árvvu.

Álgoálgosaš ovdamearkkas sáhtášii guođdit partihkkala *gal* eret, *Lea bat gal dat dan veara?* Dalle jearldat impliserešii, ahte dološ muitalusat sáhtášedje leat muittašeame vearat.

4.1.4. Laktapartihkal *-son*

Nielsen (1979a: 188.) lea čállán giellaoahppagirjjistis “*-son* brukes i forbindelse med spørrepartiklene og spørgende ord, når det ventes benektende svar, eller man vil markere sin desorienterthet”.

Suomagielas jearldatcealkagiin dávjá ilbmaneddji ja dan illokutiivvalaš sárgosii váikkuheaddji ávnnas lea laktapartihkal *-han/-hän*. Jogo/dahje-jearldagas dat dagaha jogo eahpideaddji sárgosa dahje láivuda jearldaga. *Palaakohan johtaja piakkoin lounaalta? ‘Boahtágo son hoavda farggabáliid borranbottus?’* (Hakulinen & Karlsson 1979: 288)

“Partikkelen *-son* brukes i spørresetninger og føyes til setningens første ledd. Den uttrykker at en er helt usikker på svaret, eller at en venter et negativt svar. Eksempler:

Jogoson poasta lea boahrán? Mon tro om posten alt er kommet?

Leagoson dat váralaš? Er det farlig, tro?” (Nickel 1990: 206-207.)

Jearaldagat ožžot dávjá suokkardeami luonddu dasgo jearrái ii oroše nu dehálaš oazžut vástádusa. Nuppe dáfus sáhtta jurddašit, ahte jearri geavaha dákkár jearaldaga dasgo son lea eahpesihkar diehtágo nubbi “rivttes” vástádusa.

Laktapartihkal **-son** geavahuvvo dábbálemosit ovttaidlogu 3. persovnnaid olis. Dalle jearaldagat sáhttet leat eakti jearaldagat, muhto buktet lassin ovdan eahpesihkarvuoda ja suokkardeami jearri beales. Dákkár jearaldagat eai dattetge gávdnon dutkojuvvon čáppagirjjálašvuodas.

Jeerrat, (eahpesihkarvuohra)

Dán ovdamearkkas Injá jearrá áhčistis ráđi dasgo Injá ii dieđe galgágo son bidjat rivnniid málesruitui. Dát jearaldat lea erenomáš dasgo dás vearba lea ovttaidlogu 1. persovnnas. Dutkanmateriálas dát lea áidna molssaeaktojearaldat ovtta laktapartihkkaliin **-son**, ja mii geavahuvvo jearrama funkšuvnnas.

24) *Málesruitu duoldá soiccista. Injá: – Bijangoson mun rivnniid? Vulle: – Bija fal, viežžal geresnjunes – dan vilges seahkas, dan sisti leat dat rievnnit.* (Gut/Ieš. 45)

4.1.5. Čoahkkáigeassu

Dutkanmateriálas gávdnojedje ollu oktageardánis molssaeaktojearaldagat, main geavahuvvo laktapartihkal **-go**, ja dat leat neutrála jearaldagat, mat leat semanttalaččat seammaláganat. Dákkár jearaldagain hálli háliida informašuvnna nuppi olbmos, ja iige jearaldagas boađe ovdan hálli iežas oaivilat ja miellaguottut, ja iige hálli iskka váikkuhit iežas jearaldagain nuppi olbmo vástádussii.

Dutkanmateriálas gávdnojedje njeallje váljalaš molssaeaktojearaldaga, ja daid olis geavahuvvo laktapartihkal **-go**. Váljalaš jearaldagaid olis berre geavahit laktapartihkkala **-go**

vai molssaeavttut bohtet čielgasit ovdan, ja dalle nuppi olbmui ii báze eahpečielggasin jearaldaga molssaeavttut, ja sutnje lea álkit välljet ja vástidit jearaldahkii.

Laktapartihkal **-bat** (ja eará hámit) geavahuvvojit 12 geardde dutkanmateriála jearaldatcealkagiin. Vearbbaid *gáddit* ja *doaivut* olis jearaldagat buktet ovdan eahpádusa, ja dákkár ovdamearkkat gávdnojedje golbma. Ovtta jearaldagas bohtá ovdan sihke eahpádus ja bilkideapmi. Guđa ovdamearkkas bohtá ovdan noahkun jearri beales. Imaštallan bohtá ovdan ovtta ovdamearkkas ja maiddái unnášeapmi bohtá ovdan ovtta ovdamearkkas.

Dutkanmateriálas gávdnojedje golbma jearaldaga, mas lea sihke jearaldatpartihkal **-bat** ja partihkal *gal*. Dákkár jearaldagaid geavahettiin hállis lea eahpádus jerrojuvvon ášši hárrái, nugo omd. jearaldagas *Muhto gánnetabat gal diet?* (Vest/Árb. 18) man lean giedahallan kapihttala **4.1.3.** oktavuodas.

Muhtimin olmmoš ii hállit jearaldagain dušše informašuvnna nuppi olbmos dego jearaldatpartihkkala **-go** geavahusain. Jearaldatpartihkkala **-bat** (ja eará hámit) ja **-bat** ja partihkkala *gal* geavahettiin hálli jearaldagat eai dušše jeara, muhto seammás hálli jearaldagat buktet ovdan eahpádusa ja imaštallama. Dákkár jearaldagain bohtet ovdan jearri iežas vuordámušat, áigumušat, oaivilat ja miellaguottut, ja jearri iská unnit eanet váikkuhit ságastallanguoimmi vástádusaide ja daguide. Muhtimin jearri noahku (ávaštallá) iežas jearaldagain, ja jearaldagas bohtá ovdan várrugasvuohta, ja jearri addá nuppi olbmui áiggi vástidit ja iige jeara nu njuolga.

Dutkanmateriálas gávdnui dušše okta molssaeaktojearaldat, mas geavahuvvo laktapartihkal **-son**, muhto das lea vearba ovttaidlogu 1. persovnnas. Laktapartihkal **-son** geavahuvvo giellaoahppagirjjiid mielde ovttaidlogu 3. persovnna olis, ja giellaoahppagirjjiin leat maiddái ovdamearkkat dákkár jearaldagain. Eanaš jearaldagat dutkanmateriálas dattetge ovddiduvvojit nuppi olbmui, ja dalle vearba lea ovttaidlogu 2. persovnnas, ja danin dákkár jearaldagat gávdnojit ollu.

4.2. Molssaeaktojearaldat, biehttanjearaldat

Biehttanjearaldagain geavahuvvojit seamma jearaldatpartihkkalat go miehtejearaldagain. Laktapartihkkalat bohtet cealkagiid álgui biehttanveahkkevearbba (*in, it, ii* jna.) manjái.

4.2.1. Laktapartihkal -go

Dán kapihttala vuolde guorahalan dakkár jearaldatcealkagiid, mat geavahuvvojit jerramii, muhto dain bohtet seammás ovdan iešguđetlágan implikašuvnnat. Dutkanmateriálas lea gávdnon oktiibuot 32 ovdamearkka, ja giedáhalan daid buot dán kapihttala olis.

Hakulinen ja Karlsson (1979: 272)⁴ čálliba, ahte dábálaččeat biehttaleaddji jogo/dahje-jearaldagat spiehkastit miehtejearaldagain dan láhkai, ahte daidda laktásit sierra implikašuvnnat:

a) *Etkö ole asiasta varma?* (sinun pitäisi olla)

'Itgo leat sihkar áššis?' (don galggašit leat)

á) *Etkö osaa puhua selvästi?* (tässä tilanteessa odattaisi parempaa suoritusta)

'Itgo máhte hállat čielgasit?' (dán dilis vuorddašii buoret barggu)

b) *Eivätkö leivokset pesikin pellolle?* (haluan varmistusta)

'Eaigo bessege leivvožat beldui?' (háliidan sihkkarastima)

c) *Eivätkö leivokset pesikään pellolle?* (olen saanut päinvaistaista informaatiota)

'Eaigo leivvožat bessege beldui?' (lean ožžon jorggu informašuvnna)

(Hakulinen ja Karlsson 1979: 272.)

Jerrat, (nubbi ii oro áigumin dahkat vurdojuvvon dagu; vearban áigut)

Oktasaš dán viđa čuovvovaš ovdamearkkas lea modálavearbba *áigut* geavaheapmi. Nickel ja Sammallahti leaba juohkán modálavearbbaid ja eará vearbbaid dan mielde makkár modalitehtat vearbbain leat. Modalitehta *vilje, hensikt* vuolde leat vearbbat *áigut, dáhttut, galgat, háliidit* ja *viggat*. Vearba *áigut* lea jorgaluvvon dárogillii “å ville, akte, ha til hensikt.” (2011: 289.) Jearri geavaha jearaldagaid (25, 26, 27, 28) danne go nubbi olmmoš ii oro

⁴ Joko/tai-kysymykset poikkeavat kielteisinä yleensä myönteisistä siten, että niihin liittyy erityisiä implikaatioita.

áigumin dahkat dan dagu maid jearri lea vuordán dahje jáhkkán su dahkat. Semanttalaččat ja pragmáhtalaččat ovdamearka (29) spiehkasta eará ovdamearkkain.

- 25) – *Gosa don leat vuolgimin basiide, jearralii Márjá go sii ledje gáfe juhkamin. Niillas ii orron gilleme vástidit, son diđii makkár boađus das šaddá jus son muitala son lea siidii, ealu lusa vuolgimin. Ja ahte Kátjá vuolga su fárrui. – In mun dál vel dieđe, gal dan oaidná, vástidii son. – It go don áiggo vuolgit márkanastit? imaštalai Márjá. – Gal mun veaján vuolgit, mas dan diehtá. (Vars 125-126)*

Dán ovdamearkkas (25) Márjá háliida diehtit, leago Niillas vuolgime beassášbasiid márkanastit, muhto dáid beassážiid Niillasis ii oro leamen miella vuolgit márkanastit. Márjá imaštallá go dábálaččat nu virkkos ja feastaáŋgiris Niillas ii áiggo vuolgit márkanastit. Márjá ii dieđe dan, ahte Niillas lea soahpan Kátjain vuolgit ealu lusa beassážiid áigge.

- 26) *Gáŋgenis bođii internáhtahoavda ja okta biigá su ovddal. Soai bisseheigga su. – Ja! Kátjá gal guođát dál min. Giitu daid jagiid ovddas maid mii leat beassan ovttas orrut! Doppe lea veaháš biebmu gárvvistuvvon gievkkanis. It go áiggo borrat ovdal vuolggát? Kátjás ii boahtán sátni ge njálmmis olggos, ii ge son dahkkan oaidnin ge go internáhtahoavda geaigguhii gieđa sutnje, son dušše vázzái viidaseapput. (Vars 44)*

Ovdamearkkas (26) internáhtahoavda boahtá Kátjá ovddal maŋimuš skuvlabeaivvi go son lea geargan skuvllas ja vuolgime ruoktot. Dás internáhtahoavda geavaha biehttalanjearaldaga *It go áiggo borrat ovdal vuolggát*, mii implisere ahte Kátjá ii várra áiggo borrat go internáhtahoavda oaidná, ahte Kátjá lea jo vuolgaladdame ruoktot.

- 27) *Manne lea nu ahte son galggai šaddat nu geasuheaddjin? Mun gii in liiko nieiddaide dien láhkai, muhto son jávohuhtá mu. Soaitá son lea gufihtarnieida, son lea gal oalle earálágan go buot earát. – Háлло! It go áiggo ovttasbargat munnuin? jearrá Ina ja su alit čalmmiit šearrájit vel garraseappot. De, Márehis gal lea miella. Máren, mana fal girjerádjosii Ina ja Juana mielde rahkadit bušeahta, dadjá Báljes Niillas ja suoli ... (Stueng 25)*

Dán ovdamearkkas (27) Máren lea skuvllas ja galggašii ovttasbargat Inain ja Juaniin. Ina jearaldagas bohtá ovdan eahpádus dasgo Máren ájahallá searvamis ovttasbargui. Ina ii dieđe manne Márenis ii leat nu miella álgit ovttasbargat.

28) – *It go don áiggo ruoktot dál, jearrá son ja njávká mu muođu. (– – –) Otne jurddašin dáppe leat moadde liigetiimma eanet go láven, jus dutnje eai boađe eará nissoolbmot guossin, hástalan su. – Mun lean gal doapmaleamen joksat bivdobuvdda ovdal go gidde, šálloša almmái.* (Stueng 6)

Dán ovdamearkkas (28) Máren ájahallá ja ii oro áigumin vuolgit ruoktot dan fásta áigge nugo son dábálaččat láve vuolgit. Máhte jearaldagas *It go don áiggo ruoktot dál* bohtá ovdan eahpádus, ahte Máren ii áiggo vuolgit dan dábálaš áigge ruoktot. Máhttii lea dehálaš, ahte Máren vuolgá rivttes áigge ruoktot dasgo Máhte galggašii geargat fitnat buvddas dan beale go dat lea vel rabas.

29) *Mun sávan ahte lea dušše golgodávda. Ja mo mun dárbbasivččen hamburgera otne. – Chris? dajan čábbámus jienain. – Na, Máren? – It go áiggo borrrat dien hamburgera? In, mun gal bálkestan dán, dadjá Chris ja bálkesta ruskalihttái, ráhkis hamburgera oktan skáhpuin, man siste dat lei vuorddašeamen mu. – Oh, don bálkestit dan, šuohkihan ja ohcagoađán juoidá eará borrrat galmmihanskábes.* (Stueng 83)

Dát ovdamearka (29) lea earálágan njealji ovddit ovdamearkka ektui, muhto giedáhalan dan dattetge dás. Chris lea fitnan oastimin hamburgera Márena eadnái, muhto son lea buozus, ja iige leat sáhttán borrrat hamburgera. Vuovdás Máren, gii ráhkista hamburgeriid, dadjá *It go áiggo borrrat dien hamburgera* go háliida diehtit áigugo Chris ieš borrrat hamburgera vai ii. Chris vástida ahte son ii áiggo borrrat hamburgera. Máret lei sávvan ahte Chris fálašii hamburgera sutnje, muhto Chris dattetge bálkesta dan ruskalihttái, ja Máren ohcagoahtá galmmihanskábes eará borramuša.

Dán jearaldaga geavahettiin Máren ii vuordde ja iige hálitge ahte Chris borrrá hamburgera, muhto Márena jearaldat lea guoiggus Chrisii, ahte dá livččii olmmoš (Máren) gii áinnas

borašii hamburgera. Máren sávvá ahte Chris ii boraše hamburgera vai ieš sáhtášii ávkašuvvat Chrisa dagakeahtes dagu dihtii.

Jearrat, jearri jáhkká oažžut biehttalanvástádusa

Biehttalanjearaldagat geavahuvvojit miehtejearaldagaid sajis dalle go olmmoš navdá dahje jáhkká oažžut biehttalanvástádusa nuppi olbmos. Olmmoš dulko dili dakkárin, ahte vástádus maid son boahtá oažžut nuppis lea jáhkkimis biehttaleaddji, ja danin son vállje geavahit biehttalanjearaldaga.

- 30) *Son jávkkehii fas olggos ja Kátjá manai sisa. Doppe eai lean muorat. Kátjá jurdilii dál ii heive šat skurdnját, ja vázzái feaskáarii ohcat gávdnošii go doppe ákšu. Son njávkkai buot čiegaid feaskáris ja gávnnai gal ákšu. Niillas bođii uvssas su ovddal. Son lei gurrestan reaga ja bálkkui biergasiid sisa. – Eai go leat muorat? jearralii son ja dohppii ákšu Kátjá gieđas ja jávkkehii fas olggos dálkki sisa. (Vars 134-135)*

Ovdamearkkas (30) Máhtte dulko ákšu Kátjá gieđas dan láhkai, ahte hyhtás eai leat muorat. Implisihtalaččat (logalaččat): *dasgo Kátjá gieđas lea ákšu, de hyhtás eai leat muorat.* Dán sánehis informašuvnna (ákšu) vehkiin Niillas dulko dili ja geavaha biehttalanjearaldaga man implikašuvdna lea, ahte hyhtás eai leat muorat. Jos Kátjá gieđas ii livčče lean ákšu, de Máhtte livččii geavahan miehtejearaldaga *Lea go muorat* jos son livččii háliidan diehtit leago hyhtás muorat vai eai.

- 31) *Rivgu čilgii ahte Kátjá galggai dien lanjas oadđit. Bireha guovttos Risteniin galggaiga fas eará lanjain oadđit. Ja Biera šattai áibbas eará sadjái. Eará bártnážiid lusa. – Eat go mii beasa seammá lanjas oadđit, savkalii Kátjá áhččái ganjal čalmmiid. – Na, vástidii áhčči, ehpet dii oro gal seammá latnji beassame ... (Vars 15-16)*

Ovdamearkkas (31) lea Kátjá álgán skuvlii ja gártá ássat internáhtas skuvlla váccidettiin. Son lei várra jáhkkán, ahte beassá iežas oappážiiguin orrut seamma lanjas. Go son gullá, ahte ii beasage orrut seamma lanjas singuin, de son ovddida biehttalanjearaldaga áhččásis *Eat go mii beasa seammá lanjas oadđit.*

- 32) *Son viegai áhku gosii veallut go hejgostii su čeabet birra. – Áhku! – Dus lea nu njálgga hádja, čierostuvai Kátjá. – Kátjážan! Man šoavkat don leat. It go leat borran márkanis? Kátjá ii vástidan, dušše doalai ain áhkus gitta. (Vars 22)*

Dán ovdamearkkas (32) Kátjá lea leamaš mánga vahku internáhtas ja lea bohtán fas ruoktot. Áhku biehttalanjearaldat *It go leat borran márkanis* implisere, ahte Kátjá ii leat (várra) borran márkanis ovdalgo lea vuolgán ruoktot. Áhku geavaha biehttalanjearaldaga danin go son oaidná man šoavkat Kátjá lea ja mo son láhte. Jos Kátjá livččii lean borran márkanis, de son livččii vástidan áhku jearaldahkii ahte son lea borran.

Jos Kátjá ii livčče lean šoavkat ja čierostuvvan, de dalle livččii lean lunddolaš geavahit miehtejearaldaga jos áhku livččii háliidan diehtit leago Kátjá borran vai ii. Lohkki ii beasa diehtit mañjelisge leago Kátjá borran vai ii, muhto áhku biehttalanjearaldat implisere ahte Kátjá ii leat (várra) borran márkanis.

- 33) *– Lea bat munnos heahti? Munnos lea niesti mángga vahkkui, ja jus dárbbášetne gáfe vuoššat, de sáhte boaldit iežame reaga. Gal moai dan haga birgejetne. Ja moai besse leat ná lahkalaga! Niillas moddjestii ja gaikehii Kátjá sallas. Muhto Kátjá lei balus. – It go don bala, jearralii son. – Bala? Go don leat mu luhte? In goassege! (Vars 132)*

Ovdamearkkas (33) Kátjá ja Niillas leaba ferten duoddarii bisánit neavrresdálkki dihtii ja cegget gaskaboddosaš lávu. Kátjá goallu ja jearrá Niillas *It go don bala*, muhto Niillas lea oadjebas dahje ii hálit čájehit Kátjái balus. Niillasa mokta ja optimisma, ja nuppe dáfus sudno váttis dilli dagaha ahte Kátjá geavaha biehttalanjearaldaga dasgo Niillas ii oro ballame.

Jearrat, biehttalanjearaldat miehtejearaldaga sajis (jearrat bálvalusa)

- 34) *Ándaras: – Hearrán datte go masá de meaddáduvven. (Son njozáda beaska eret.) Igo eamidis leat suoidnegiedahas fidnet? Juolgi nu galbmui, dieđus go suorpmaid bokti jo nu snuorddui. Mággá (čurve uvnaguoras gámmárii): – Viečč'al Biret feaskáris dan suoidneseahka. (Gut/Ieš. 40)*

Dán ovdamearkkas Ándaras jearrá eamidis suoidnegieđahasa, ja geavaha biehttalanjearaldaga *Iigo eamidis leat suoidnegieđahas fidnet?* Biehttalanjearaldaga geavaheapmi ovdanbukta, ahte Ándaras dárbbasa suoidnegieđahasa aiddo das dasgo son lea galmmihan juolggis.

Biehttalanjearaldagas boahtá stuorát mearis mieđiheami ohcan miehtejearaldaga ektui, ja nuppi olbmoss lea váddásat biehttalat jearaldahkii.

Dán ovdamearkka olis sáhtášii geavahit miehtejearaldaga *Leago eamidis suoidnegieđahas fidnet*. Dasgo dás Ándaras jearrá bálvalusa nuppis ja go cealkkalahtun lea habitiiva (dás *eamidis*), de sáhtta muhtin muddui friija válljet geavahago miehte- vai biehttalanjearaldaga. Miehtejearaldaga heivešii dattetge buorebut geavahit dakkár dilis go jearri ii dárbbas omd. suoidnegieđahasa aiddo dalle go jearrá, muhto váldá suoidnegieđahasa mielde go vuolga meahccái vai beassá molsut odđa gámasuinniid dárbbu mielde.

Jearrat, bivdit (sihtat), mieđiheami ohcat (vearban *sáhttit*, *astat*)

Nickel ja Sammallahti (2011: 288, 289) leaba juohkán modálavearbbaid ja eará vearbbaid iešguđet joavkkuide modalitehtaid mielde. *Evne og kunnskap* vuolde lea vearba *sáhttit*, mii lea jorgaluvvon dárogillii, *å kunne (når det gjelder anledning, kraft, kroppslig ferdighet som ikke er tillært)*. *Tillatelse, anledning, mulighet* vuolde lea vearba *astat* = *å ha tid til å*.

Biehttalanjearaldat main vearba lea konditionála preseanssa 2. persovnnas lea appellerejeaddji; dat sisttisoallá dego reakšuvnna nuppi olbmo navdojuvvon vástádussii. Dáin direktiivvain lea dávjá modálavearba dego *sáhttit* dahje *gillet/viššat*. (Hakulinen ja earát 2004: 1573.)⁵ Dás lea váldon vuodđun suomagiella, muhto dát doallá deaivása maiddái davvisámegiela hárrái. Dutkanmateriálas eai gávdnon biehttalanjearaldagat, main geavahuvvojit finihttavearban *gillet* ja *viššat*.

Nickelis ja Sammallahtis (2011: 277) leat ovdamearkkat ustitlaš imperatiivacealkagiin, omd. *Dohppe dal čoarvá! Vær så snill og grip fatt i hornet*. *Njorres vel eambo gáfe! Vær så snill og skjenk i mer kaffe*.

⁵ Kielteinen kysymys, jonka verbi on konditionaalinen preesensin 2. persoonassa, on vetoava; se sisältää ikään kuin reaktion tosen oletettuun vastaukseen. Näissä direktiiveissä on usein modaali-verbien kuten *voida* tai *viitsiä*.

Nickel ja Sammallahti čálliba, “Slike høflige imperativformer oppfattes ikke som befalinger, men heller som *oppfordringer* eller *anmodninger*” (2011: 277).

“En oppfordring blir *enda høfligere* og mer beskjeden, når man formulerer den som et nektet spørsmål. I tillegg kan man bruke *diminutivt / subitivt verb -stit / -lit*, eller sette predikatoren i *kondisjonalis*, for eksempel:

Itgo boađe munnje veahkkin? Kunne du ikke komme og hjelpe meg?

Itgo njobres (diminutivt) munnje vel eambbo gáfe? Kunne du ikke være så snill og skjenke meg mer kaffe?

Ehpetgo dagaše (kondisjonalis) dan? Kunne dere ikke være så snill og gjøre det?”

(Nickel ja Sammallahti 2011: 277.)

Dáid Nickela ja Sammallahti ovdamearkkaid olis sáhtta geavahit modálavearbbas *sáhttit*, omd. *Itgo sáhte/sáhtášii boahit munnje veahkkin? Dát jearaldat lea vel eanet ustitleabbo álgoálgosaš jearaldaga ektui.*

Dán viđa čuovvovaš ovdamearkka olis vearba lea ovttaidlogu 2. persovnnas. Vearbbat leat biehttalankonditionálas ja biehttanpreseanssas. Dáin ovdamearkkain jearri bivdá dahkat nuppi olbmo man nu dagu, ja dákkár biehttanjearaldagat ohcet miediheami nuppi olbmos.

35) – *Itgo don sáhtášii joba jo lájuáigge leat ruovttus. Divošit háratbániid, šliipešit liššáid ja muđuige livččet veahkkin. Guoimmuhivččet mánáid dás stobo luhtte, eadni gullo dadjamin. – Mun in astta! Mu leat dáhtton sárdnidit, áhčči dadjá.* (Vuo. 78-79)

Ovdamearkkas (35) eadni bivdá áhči orrut ruovttus vai son sáhtta veahkehit ladjobargguin. Dás geavahuvvo biehttalankonditionála *Itgo don sáhtášii joba jo lájuáigge leat ruovttus* mii dahká jearaldagas ustitleačča. Dán jearaldaga geavahettiin hálli ohcá miediheami nuppis. Jearaldagas leat advearbbat *joba jo* mielde mat galggašedje oažžut áhči eanet miedisin eatni jearaldahkii. Áhčči sáhtta muđu gal mannat, muhto son berrešii *joba jo lájuáigge leat ruovttus*. Mađe unnit jearri gáibida dánlágan jearaldagain, dađe stuorát vejolašvuhta lea oažžut nuppis miehtevástádusa. Jearaldaga maŋŋá eadni geahččala vel ákkastallat, muhto su ákkastallamat eai suddat áhči váimmu.

36) *Nuppe vuoro goas goappašagat leigga sáhtus, mis lei gilvovuoddjin. Álo vuittii Rávnna-Lemet. – It go don ge, Johánas, sáhtášii valit ja nuorat heastta oastit, vai vuoihtášit, árvaleimmet mii. Áddjá dušše mojohalai. (Joh. 97-98)*

Ovdamearkkas (36) lea maiddáa biehttalankonditionála ja subjektii *don* lea vel lakton laktapartihkal **-ge**, mii implisere ahte eará olbmotge leat oastán valis heasttaid, ja olbmuid mielas áddjá maiddáa berrešii oastit valit heastta.

Dán guovtti čuovvovaš ovdamearkkas (37, 38) Niillas háliida Kátjá vuolgit mielde. Dáin ovdamearkkain geavahuvvo biehttalankonditionála dagašii jearaldagaid ustitleabbon.

37) – *Niillas lei vuolgimin. Son geahččá Kátjái, su čalmmiin lea dievva doaivva go son jearrala: – It go sáhte dál juo vuolgit mu fárrui? – *Ale dájo! Mun ferten geahččalit jobe dán skuvlajagi ge ceavzit dáppe.* (Vars 108)*

38) – *Niillas ii jeagadan su. Son baicca dollii su čavga sallasis. Soai leigga guhká jávohaga. Mañážassii jearralii Niillas: It go sáhte vuolgit mu mielde dál? Vai moai besse hupmat. Dáppe orrot vel seainnit nai geahččamin munnuide unohas čalmmiiguin. – Na vuolgu fal, vástidii Kátjá ja doapmagodii oažžut biktasiid badjelii.* (Vars 121)

Ovdamearkkas (39) Niillas ja Kátjá leaba boradanbáikkis, ja Niillas bivdá ahte Kátjá čohkkát vel suinna boradanbáikkis. Dás sáhtášii biehttalankonditionála *It go asttaše oanehaš vel čohkkát* mii dagašii jearaldaga ustitleabbon.

39) *Niillas imaštallagođii: – Vuolggát go? Kátjá nivkalii ja vuollegaččat: – Dáiddán fertet skuvlabargguid vuolgit bargat ja ... – It go astta oanehaš vel čohkkát? Nu somá lei duinna hupmat. Gal mun de mañjelaš čuovun du ruoktot. – In mun sáhte, dadjalii Kátjá ja dovddai man unnán oaivil su sániin lei.* (Vars 54)

Jearrat, árvalit/evttohit, miediheami ohcat (vearban *sáhttit*)

Dáin jearaldagain (40, 41, 42, 43, 44) lea biehttalankonditionála ja biehttanpreseansa. Vearbbat leat guvttiidlogu 1. persovnnas dahje mánggaidlogu 1. persovnnas. Biehttalankonditionála geavaheapmi dahká dákkár jearaldagaid ustitlaččabun biehttanpreseanssa geavaheami ektui.

- 40) – *Ean go moai ge sáhtášii geahččalit muhtumin steiket bánnogáhkuid ? árvala Kirsten, go bohtá mu viežžat olggos.* (Joh. 86)
- 41) – *Ean go moai sáhtášii válddestit náhki ja goarrut beaskka vávvái? evttohan mun. Jos fidnejette velá eambu sáhpániid maŋŋá.* (Joh. 91)
- 42) – *Jos nu gal geavvá, de mii buohkat gávnnahallat, Leena dadjá. – Eatgo mii sáhtášii daid caggat vuolgimis? Máret jearralastá . Jo, jos moai málestette ja guossohetne buohkaide, Lásse álggaha: – *Dalle duot bihkkagárren dammalaččat váibet ja nohkket dego njuoratmánát čizžegeahčái.* (Vuo. 94)*
- 43) – *Mun lean Láilá, Márena skuvlaoabbá, dadjá Láilá ja dearvvaha Máhte gieđain. – Eat go mii sáhte čuojahit veahá Mari Boine musihka ovdal go ollet skuvlii? jearrá Láilá. – *Mus eai leat Mari skearrut dáppe, muitala Máhte.* (Stueng 157)*
- 44) – *Ráhkis! Ále beroš sus, son lea dušše dábálaš beallešaddi. Ean go sáhte irggástallat? jearrá eadni Chrisas justa nu jitnosit ahte mun gullen.* (Stueng 100)

Jearrat, árvalit/evttohit, hástit, miediheami ohcat (vearban *vuolgit*)

Dáin ovdamearkkain (45, 46, 47) vearbbat leat guvttiidlogu 1. persovnnas dahje mánggaidlogu 1. persovnnas. Dáin jearaldagain jearri hástá eará olbmo/olbmuid vuolgit gosa nu. Dáid jearaldagaid olis ii sáhte geavahit biehttalankonditionála, omd. **Eatgo mii vuolggáše vel finadit duon savvonis?*

- 45) – Máren! Ean go moai vuolgge márkani oastit ođđa hamburgera dutnje? evttoha Chris. – In mun gille, dat lea nu galmmas ja mus eai leat ruđat ge báhcán, dajan ja roahkohan giedaidan. (Stueng 84)
- 46) – Ean go moai vuolgge senjii fas? jearan sus, go mun dieđán dasa láve measta álo miehtat. Seanngas ii leat makkárga oaggunstágggu ii ge telefodna ja skohter lea jo olgovistái lohkkaduvvon. – Ále vuorjja dál, mun ferten bidjat siimma dása ovdal go bohtet guossit, gohčču son. (Stueng 15)
- 47) – Juoksa maid vázzilii guppuštii vatnasis lusa: – O-já, na-jo, čezit. Eatgo mi vuolgge vel finadit duon savvonis. Dál dahan lea jo idja jorggihan. Farga lea jo fas olles čuovga. Lásseš rohttestii buvssaidis ja dajai: – Na dat dat gale heive. (Gut/Gol. 31-32)

Jearrat, vuorjat, mieđiheami ohcat (vearban beassat)

Nickel ja Sammallahti (2011: 288) leaba juohkán modálavearbbaid ja eará vearbbaid iešguđet joavkkuide modalitehta miede. *Tillatelse, anledning, mulighet* vuolde lea vearba *beassat* = *å få anledning til å*.

Dán ovdamearkkas lea unnamánáš (Kátjá) riegádan ja stuorát mánát háliidivčče unnamánáža oaidnit. Mánát vurjet áhči ja dáinna biehttanjearaldagain ohcet mieđiheami.

- 48) *Gievkkanis šattai ealas. Mánát lihkađišgohte, vázzigohte lagalagabui gámmár uvssa man duohken gulle unna bárgun jienaža. Sii vuorjagohte áhči. – Eat go beasa unnamánáža oaidnit? Lea go nieiddaš vai bártnáš?* (Vars 11)

Jearrat, mieđiheami ohcat

- 49) *Go mon ledjen ain sártnodeame dainna dálu-isidiin, de dajai son munnje vuigestaga: – Almma don leat suola, fuorra, doron ja garrodalli. Mon vástidedjen sutnje: – In mon leat suola in ge fuorra in ge doron. Muhto garrodallama mon in biehttan bearehaga ahte in mon leat garrodallan, dasgo dat leai leamaš mus dávjjimus beaivvalaš suddu dan lági, ja leai dan dihte govdoseamus mu oamedovddus. De jearai*

son fastain mus: – It go don leat suddugas? Mon vástidedjen sutnje: – Suddugas mon galle lean. (Bær 94)

Dán ovdamearkkas Bær (girječálli) vástida, ahte son ii leat suola, fuorrá dahje doron, muhto mieđiha ahte garrodalli son gal lea. Dasto dálu isit jearrá *It go don leat suddugas* ja dalle Bær mieđiha, ahte son lea suddugas. Dás dálu isit geavaha biehttalanjearaldaga, mainna son ohcá mieđiheami Bæras iežas oaivili; namalassii ahte Bær lea maiddái suddugas nugo buot earáge olbmot. Dán mieđiheami ohcci jearaldagas lea váldovearban *leat* ja jearaldat lea biehttalanpreseanssas.

Jearrat, nannejumi ohcat

50) *Oza skuvlii juoga sadjái, mana ja loga! Mii dárbbášit soames girjjálaš čeahpi maid dáid duoddariidda. Ehpet go leat ovttaoaivilis? Biera jávohuvai ja geahččagođii olbmáidis. Sii nannejedje su sániid, ja de šattai hirbmat jaskat. Kátjá geahčai dollii. Jurdagat girde juohke guvlui. Lei go son Bierás riehta? Son šuohkehii ja dajai vuollegaččat: – Eadni ja áhčči eaba suovaše mu goassege vuolgit. Ja mot mun galggašin din haga ceavzit? (Vars 49)*

Biera háliida ahte Kátjá galggašii ohcat skuvlii ja váldit oahpu. Biera ákkastallá vuos manne Kátjá galggašii ohcat skuvlii ja ovddida biehttalanjearaldaga *Ehpet go leat ovttaoaivilis*, mainna Biera ohcá nannejumi eará olbmui. Dás jearaldat ovddiduvvo dakkár olbmuide, geat leat jáhkkimis seamma oaivilis go jearri ieš. Dán nannejumi ohcci jearaldagas lea váldovearban *leat* ja jearaldat lea biehttalanpreseanssas.

Jearrat, ávžžuhit

Dán guovtti ovdamearkkas lea jearrama lassin ávžžuhus. Jos ovdamearkka (51) olis politiija livččii geavahan imperatiivacealkaga, *Luoitte munno sisa* de cealkagis livččii boahtán ovdan gohččun, ja Kátjá livččii stuorát mearis bággehallan luoitit politiijaid sisa.

Biehttalanjearaldaga *It go luoitte munno sisa* geavaheapmi addá Kátjái stuorát mearis vejolašvuoda biehttalit luoitimis politiijaid sisa imperatiivacealkaga ektui.

- 51) – *Moai letne politiat ja áiggošeimme duinna lonuhit moadde sáni, dajai son. – Jus dat leat don gean namma lea Kátjá? – Muinna go? Politiat? Kátjá suorganii nu issorasat ja fertii dollet uksii gitta vai ii gahča. – It go luoitte munno sisa? Kátjá rabai uvssa áibbas rabas, jávohaga. (Vars 186)*
- 52) – *It go mana kantiidnii veahkehit daid earáid, Máren? jearrá Báljes Niillas ja čohkkeda mu báldii. – Mun ledjen dušše bosiheamen dás, mun manan dohko fargga.* (Stueng 138)

Jearrat, hástalit

Hástalanjeardagain geavahuvvo vearba *duostat* nugo dán guovtte ovdamearkkas. In diede, sáhtášiigo eará vearbaid geavahit dákkár hástalan-jeardagaid olis.

- 53) – *Manne Máren it vuojat minguin? jearrá Láilá bikini nuoladettiin. – It go duostta čájehit iežat álásin? Leat go nu ropmi ja buoidi? Buorre lea go it čájjet, huiká Sire jođus sávdnái. (Stueng 68)*
- 54) – *Maidbat doai áigubeahhti munnuin – gурpasit? Moai dat gal iežage goste! Láilá bohkosastá. – Munnos leat mopedat duos váre vuolde. Ean gillen heaibut daiguin duon vuostálahkii. Eahppigo duostta daid nala? Juhán nárresta. (Vuo. 74)*

Jearrat, evttohit, rávvet

Niillas háliidivččii deaivat Kátjá, muhto Niillas ii sáhte mannat Kátjá geahčai dasgo Kátjá vánhén-guoktá leaba Niillasa vuostá. Niillas muitala iežas váttis dilis earáide ja Mihkkal Ánte jearrala Niillasis *It go sáhte su váldit mielde din geahčai?* Mihkkal Ánte jearaldat ii leat dušše jearaldat, muhto seammás maiddái evttohus ja ráva Niillasii, maid son dán dilis berrešii dahkat.

- 55) – *Dii ehpet oba ipmir ge man biru váttis dat lea! Niillas diškii gáfeloahpa mii vel lei guksevuodus dollii nu šnirihii vel. Olbmát jávohuvve ja šadde fáhkkestaga nu duođalaččat. Sii ipmirdišgohte dál leat gusto Niillasis duohta váttisvuodát. Mihkkal*

Ánte jearralii siivvut: – It go sáhte su váldit mielde din geahčai? – Min vissui go? himihii Niillas. – In agibeavvis! (Vars 90)

Jearrat, fuomášahttit

Dán ovdamearkkas eadni jearrá fuomášahttin láhkai ádjás ja Johánasas, ahte su mielas fatnasis lea menddo stuorra lásta, muhto áddjá ja Ánde eaba beroš su fuomášahttimis ja eaba daga gullinge.

56) *Gálvu lei nu ollu ahte ássadiid rádjái lei čáhci. Eadni cakkai čalmmiid. Dát ii vissa mana bures, ja son jearrala: – Ii go fatnasis oro mearehis stuorra lásta ja ollu gálvu? Áddjá ja Ánde goargnuba bivastat gállus. Eaba daga gullin. (Joh. 34-35)*

4.2.2. Laktapartihkal -bat (ja eará hámit)

Dát ovdamearka lea Nielsena giellaoahppagirjjis: *Iba don lean girkus? ‘Var da ikke du i kirken?’* (1979a: 185). Nielsena sátnegirjjis leat gávdnon čuovvovaš ovdamearkkat: *Iba(i) don lean doppe? ‘Var da ikke du der?’; Ibat don lean doppe? ‘Var da (virkelig) ikke du der?’* (1979b). Buot dát ovdamearkacealkogat impliserejit imaštallama.

Partikkelen **-bat** føyes til det første leddet i setningen (eller det siste ordet i leddet hvis dette er sammensatt). Den brukes i *forundrende spørsmål* og kan også uttrykke *bebreidelse*.

Ibat leat skuvlii álgán? Har hun da ikke begynt på skolen?

Ehpetbat dii leat vel geargame? Ja, er dere ennå ikke ved avslutningen?

– *Donhan ikte juo basset vuovttaid! – Ibat oaččo basadit? – Du vasket da håret ditt i går!*

– *Får en så ikke vaske seg?* (2011: 207.)

Dutkanmateriálas gávdnojedje oktiibuot 16 biehttalanjearaldaga. Lean juohkán ovdamearkacealkagiid sierra joavkkuide.

Jerrat, imaštallat, ávžžuhit

- 57) *De mannen mon fastain gohtan lusa nu johtilit ja čurvejin mu reanġabártnažan Lásse: – Lásse-máhka! de sabehiid ja de čuoigajeadnu ealu jávrri ala vuojehit rátkit, de dál galga šaddat rátkka. Mu áhkka čurvii fastain munnje: – It ben borral maidige, ovdal go čuoigabehtet. Mon vástidedjen mu áhkkasan: – Eai dál jođe borramušat ovdal go rátkka lea šaddan. (Bær 77)*

Dán ovdamearkkas áhká lei jáhkán ja vuordán, ahte isit borada ovdal go vuolgá rátkit bohccuid. Dás ii vuhtto dušše imaštallan, muhto maiddá ávžžuhus isidii, ahte son livččii galgan vuos borrat ovdal go čuoigala. Dán jearaldagas lea veurban biehttalanpreseansa ja danne jearaldagas boahtá ovdan maiddá ávžžuhus. Bær girjjis geavahuvvo muđui álo jearaldatpartihkal **-bai** muhto dán biehttalanjearaldagas geavahuvvo jearaldatpartihkal **-ben**. Nuortasuopmanis lea dábálaš geavahit jearaldatpartihkkala **-ban** dánlágan biehttalanjearaldagaid olis.

Jerrat, imaštallat

- 58) *– Maid ahte restoránja doallabehtti doppe máddin? jearai Gutnel Sakaris. – Na geahččaletne goittot. – Gutnel-gáccis fas lea káfea Girkosiiddas, muitalii Heaika. – Dallehan mii bargat vehá dego seamma suorggis, moddjii Sakari. – Itban šat Gutnel duddjo? imaštalai Kristiina. – In leat mángga jahkái. Ii gánnet. (Vest/Árb. 46-47)*

Gutnel-gácci lea álgán doallat kafea , muhto Kristiina ii dieđe dan. Heaika dadjá Gutnel-gáccis fas lea káfea Girkosiiddas ja dan guladettiin Kristiina ovddida Gutnelii imaštalli jearaldaga **Itban šat Gutnel duddjo**, dasgo son jurddaša ahte Gutnel ii šat duddjo dasgo son lea oasálaš kafeafidnus. Dán jearaldagas lea maiddá biehttalanpreseansa nugo ovddit ovdamearkkas (57), muhto dasgo dás geavahuvvo advearba *šat*, de jearaldagas ii sáhte boahtit ovdan ávžžuhus.

Hakulinen ja earát čállet, ahte biehtalanozolašvuohta (suomagillii *kieltohakuisuus*) dárkkuha, ahte muhtin sátni, sátnehápmi, laktapartihkal dahje eará dajaldat ilbmana vuosttassadjásažžan dahje aivvefal biehttaleami váikkuhusbirrasis. Sis lea ovdamearka mas geavahuvvo advearba

enää (šat), En halua *enää* olla täällä ‘In hálit leat *šat dáppe*’. (2004: 1547.)⁶ Dán cealkaga sáhtta jorahit biehttalanjearaldahkan ja bidjat biehttalanvearbba ovttaidlogu 2. persovdnii, *Etkö sinä enää halua olla täällä?*

Hakulisa ja earáid suomagiela giellaoahppagirjjiis leat negatiivvalaš temporála partihkkalat (suomagillii *negatiivisia temporaalisia partikkeleja*) ja daid joavkkus lea maiddái *enää* (šat) (gč. 2004: 1549). Lean geavahan *šat* olis namahusa advearba, inge partihkkal.

Jerrat, imaštallat (vuostejearaldat)

59) – *In mun ipmir maid don humat, dajai Kátjá headis. Maid Lásse lea bargan? Lea go juoga várálaš? Eahppi go sáhte muitalit! – It bat don dieđe maid du iežat irgi bargá? – *Ii son leat gal mu irgi, in ge mun dieđe maidege su bargguid birra.* (Vars 187)*

Ovdamearkkas (59) Kátjá jearaha politiijain Lásse birra, ja ii ge oro diehtime maidige Lásse. Dalle politiija ovddida biehttalanjearaldaga Kátjái, mas vuhtto imaštallan go Kátjá ii oro diehtime maid Lásse bargá. Dás Kátjá badjelmearálaš jearahallan oážžu politiija ovddidit imaštalli jearaldaga dasgo son jáhkka, ahte Lásse lea Kátjá irgi ja danne politiija mielas Kátjá galggašii diehtit maid Lásse bargá. Dán jearaldaga olis laktapartihkkala **-go** geavaheapmi ii buvttáše ovdan imaštallama seamma mearis álgoálgosaš jearaldaga ektui.

60) – *Gosabat Láilá lea šaddan, go ii leat šat mángga jahkái dihtton? – Iiban dieđe, ahte Láillá-gázzi leat áigá jo fárren Ruttii, Máret álggaha, muhto ii geargga lohppii, go vuot gullogoahtá lahkoneamen mohtora jurra.* (Vuo. 93-94)

Ovdamearkkas (60) Juhán ovddida imaštallá ohcanjearaldaga, *Gosabat Láilá lea šaddan, go ...* ja Máret fas bealistis ovddida imaštalli biehttalanjearaldaga danne go son lei jáhkkan, ahte maiddái Juhán diehtá ahte Láilá lean fárren Ruttii.

⁶ KIELTOHAKUISUUS tarkoittaa sitä, että jokin sana, sanamuoto, liitepartikkeli tai muu ilmaus esiintyy ensisijaisesti tai pelkästään kiellon vaikutuspiirissä.

Jearrat, imaštallat (vearban mentálavearbbat)

Oktasaš dán viđa čuovvovaš ovdamearkkas lea mentálavearbbaid *dovdat*, *gullat*, *muitit* ja *oaidnit* geavaheapmi. Buot dát vihtta ovdamearkka leat gávdnon nuorttabeale girječálliid girjjiin. Dáin cealkagiin geavahuvvo jearaldatpartihkal **-ban**, ja mihtilmas dákkár oanehis cealkagiin lea, ahte pronomen *don* báhcá eret. Jearaldatpartihkal **-ban** geavahuvvo ovttaidlogu 2. persovnnaid olis. Dáin ovdamearkkain ii leat nu ollu jearrama funkšuvdna go guovtti ovddabeale ovdamearkkas (59, 60).

61) – *Guhte leat don? jearralii Káre. – Itban dovdda. Muittatgo čakčat moai málestalaimme ... Ii geargan šat eambo čilget, go Káre bohkosii ja rohttii giedas eret gistá sis, dearvvahii ja sávai suohtasis juovllaid.* (Gut/Ieš. 80)

Ovdamearkkas (61) Ánde imaštallá go Káre ii dovdda su go soai dearvvahallaba. Ánde ovddida Kárii biehttalanjearaldaga mas vuhtto imaštallan go Káre ii dovdda su. Maiddái ovdamearkkain (62, 63, 64) boahdá jearrama lassin ovdan imaštallan.

62) – *Fidnejetne málesguoli ja besse háleštit. Dutnjege somát. Ja bahče dasto gusaguokta ja bidje lákcamilkkiid lohppet. – Eai leat šat gusat. Itban leat gullan? Bárdni eamidaš láidiiga ovdalaš mihcamáraid geaidnogurrii, gos šibitbiila galggai doalvut daid máttas njuovvanláhkai. Naba sávzzat? – Datge galget vel dán gease geaidnogurrii. Lea juo oasti dieđus. – Itban leat gullan? Heaikka ođđasitoaidnaleami illu čáskkai dasa.* (Vest/Árb. 123)

63) – *It don dárbbáš huikit! Dáhan mun lean dás, ráhkkaneamen. Itban oainne? Násterássi jearrá. – Ráhkkaneamen? Gosa árpmuid? jearan ipmašis.* (Vuo. 64)

64) – *Muittuhit? Na jisgo maid?– Itban muite? Geassit, dalle go doai etniin finaide lubmemin, rássi jearrá ja joatká ohpit: – Dallehan eadnát mitalii, mo meahcis oaidná, gos lea máddi! – Ammatmis nu!* (Vuo. 32)

Ovdamearkkas (65) Ándaras jearahallá badjelmearálaččat ja ovddida imaštalli jearaldaga *Maidbii dálges lehpet*, masa Vulle vástida biehttalanjearaldagain *Itban dal oainne, maid mii*

dál leat. Dás Vulle geavaha biehttanjearaldaga dainna ulbmiliin, ahte Ándaras galggašii oaidnit maid sii leat dahkamin, iige jearahallat duššiid. Dás partihkkala *dal* geavaheapmi dahká, ahte dán jearaldagas boahdá ovdan imaštallama lassin eaddun.

65) *Leahkkasa ukša. Buohkat geahčastit uksii. Ándaras čákjala. Ándaras: – Buorát ain doložis. Mii gullo? Mo eallán lehpēt? Maidbii dálges lehpēt? Vulle: – Itban dal oainne, maid mii dál leat.* (Gut/Ieš. 35)

Jerrat - vástidit, miediheami ohcat

Dáid jearaldagain olmmoš jerrá nuppi olbmos, ja olmmoš maiddá dego vástida iežas jearaldahkii, ja ohcá seammás miediheami nuppi olbmos. Buot dáin miediheami ohcci jearaldagain (66, 67, 68, 69, 70, 71, 72) lea váldovearban *leat*, ja jearaldat lea biehttanpreseanssas.

66) *Go mon ledjen cealkan ámen dan suomagiel rohkadusas, de álge easkka olbmot rohkadallat, ja muhtumat vela čierugohte ja sahkahte. Aitto mon ledjen loahpaheame mu sárđnumuššan ja rohkadussan, de loaiddastii okta olmmái mu lusa ja dajai munnje: – Manne sártnut don suomagillii ja sámegillii it sártno? Mon vástidedjen sutnje ja dadjen: – Eai go bai dis leat muhtumat guđet gullet suomagiela? De vástidii son fas munnje: – *Leat galle guđet gullet suomagiela.* (Bær 121)*

Ovdamearkkas (66) Bær (girječáli) muitala dáhpáhusas go son lei sárđnume suomagillii, ja de bođii muhtun olmmái su lusa ja imaštalai go Bær sártnui suomagillii. Várta dát olmmái lea hárrjánaan gullat Bæra hupmame sámegiela, ja danin olmmái imaštallá go Bær sártnuige suomagillii. Bær de dasto jerrá *Eai go bai dis leat muhtumat guđet gullet suomagiela* mainna ohcá nannejumi iežas jáhkku, ahte muhtun guldaleaddjit gullet (ipmirdit) suomagiela. Dát Bæra jearaldatcealkka doaibmá sihke jearaldahkan ja vástádussan ovddit jearaldahkii, ja seammás Bæra ulbmilin lea oažžut miehtemiela iežas jáhkku, ahte muhtumat olmmošjoavkkus máhttet suomagiela.

Dán ovdamearkkas olmmái geavaha vearbba *sárđnut*, *Manne sártnut don ...* Vearba *sárđnut* lea oarjjabeale sátni ja mearkkaša *hupmat/ hállat*, muhto sáhtta mearkkašit maiddá *sárđnidit*

(suomagillii *saarnata*, dárogillii *å preke*). Konteavstta vuodul jearri oaivvilda *sárdnidit* iige *hupmat*. Bæras lea miellagiddevaš čilgehus olbmái manne son sárdnu suomagillii, iige sámegillii, ja dan sáhtá lohkat seamma siiddus dán ovdamearkka teakstabihtá maŋŋá.

Dán ovdamearkkas lea geavahuvvon jearaldatpartihkalovttastupmi **-go bai**, ja dát lea áidna dákkár ovdamearka mii gávdnui dutkanmateriálas. Otná beaivve dákkár ovdamearkkaid olis geavahuvvo čállingielas jearaldatpartihkal **-bat**, *Eai bat dis leat muhtumat ...* muhto dattetge dát rievdaduvvon jearaldat lea semanttalaččat seammalágan álgoálgosaš jearaldaga ektui.

67) *Das dollagáttis čohkohalettiin muitaledje albmát hearraideaset. Biehtar jearralii Sámmolis vissisvuoda dihtii hearraska dovdomearkkaid. Sámmol: – Na itgon dieđe mas daid dovda? Biehtar: – Na mibat lea vuos juo nammage? Sámmol: – Namas dat gale vihtta, beare moai su árvomearkkain dovde. Biehtar: – **Ibat leat generále?** Sámmol: – I de leat de generále. Juoksa: – Na ammal kapteidna gal lea? Sámmol bonjastii oaivvis ja muitalii: – Dat i leat generále ige káptena, muhto dat lea Suoma ja Ruošša stuoramus hearra. (Gut/Rád. 18)*

Dán ovdamearkkas (67) albmát suokkardallet hearráid dovdomearkkaid. Biehtar evttoha hearrá árvun generála, masa Sámmol eai mieđa. Biehtar geavaha biehttalanjearaldaga **Ibat lea generále**, mii doaibmá sihke jearaldahkan ja vástádussan. Ulbmilin lea oažžut eará olbmuin miehtemiela iežas jearaldahkii, muhto earát eai guorras dasa.

68) *Buohkat dovde gamus ahte beavdde birra lei duldeme. – **Eai bat min bohccot sáhte leat eará sajis?** Eai dat goit láve goassege diekko, earágo jur dán jagi ... Viellja humai vuollegaččat. Geahččalii čilget ja jaskkodahttit dili, muhto áhčči ii šat gullan geange. – Iežamet čivggat, liikká jallat go dáččat. Áhčči lei duodas moaráskan. (Sara 29)*

Dán ovdamearkkas (68) gili lahka galgá huksejuvvot crossabána, ja badjebearraša bárdni lea maiddái movttáskan hárjehallat mohtorsihkkeliin. Áhčči ii leat goit nu mielas crossabánii dasgo son ballá, ahte dan dihtii sii bohtet massit guohtuneatnamiid. Dán ovdamearkkas geavahuvvo biehttalanpreseansa *eai sáhte* ja biehttalanverbii lea laktojuvvon laktapartihkal

-bat, mii dahká ahte jearaldagas boahdá ovdan mieđiheami ohcan. Jearaldat lea maiddáí várrugas ja diplomáhtalaš amas viellja suhtadit áhči. Jearaldatcealkaga maŋŋá viellja iská vel ákkastallat vuollegaččat crossabána huksema beales, muhto áhččái vielja ákkastallamat eai bastte.

69) – *Vai nie das geavai, láhttestii Ánde go gulai áššis. – Nie geavai, oalle juo vahát, dávistii Biret-Káre. – Diet ii leat dan veara ášši ahte dies gánneta šat hállagoahdet, oktiibat dal gálbi jápmá, dajai Birgget. – Muhto iibat lean dan buoremus gusa gálbi? jearai Ánde. – Na nu lei, mieđihii Biret-Káre. (Vest/Árb. 105)*

Ovdamearkkas (69) gussa lea guoddán jápmán gálbbi, ja olbmot leat jearastuvvan dáhpáhusa geažil. Birgget dadjá *oktiibat dal gálbi jápmá* mainna son oaivvilda, ahte ii leat vuosttas geardi go gálbi jápmá, ja dáinna dajaldagain son háliida unnášit vahága, ja iige háliidivčče hállat dán áššis eanet. Ánde jearrá *Muhto iibat lean dan buoremus gusa gálbi* mainna son háliida buktit ovdan iežas oaivila; namalassii ahte vahát lea dan muttos stuoris go aiddo buoremus gusa gálbi jámii. Dán ovdamearkkas Ánde jearaldat doaibmá sihke jearaldahkan ja vástádussan, ja ohcá seammás mieđiheami eará olbmuin.

70) – *Lávet go ruovttus davvin fitnat dávjá, jearralii Kátjá. – Láven dieđusge. In mun gal ceavzzáše dáppe jus in beasaše duoddariin finadit duollet dálle. It go don dieđe mot sápmelažžii lea gávpogis orrut? Mu rumaš lea dáppe ja siellu lea doppe mánnávuoda jávregáttis. Ii bat duinna nai leat nu? – Muinna gal lea álo leamašan nu, juohke sajés. (Vars 161)*

Dán ovdamearkkas (70) Lásse hupmá Kátjái iežas áibbašumis mánnávuoda ruovttubáikái davás ja sáhkavuoru loahpas ovddida biehttalanjearaldaga *Ii bat duinna nai leat nu* man ulbmilin lea ohcat nannejumi iežas jáhkku, ahte maiddáí Kátjá áibbaša davás.

Laktapartihkkala **-nai** sáhtášii guođdit eret, muhto dalle jearaldagas boadášii unnit mearis mieđiheami ohcan, *Ii bat duinna leat nu?*

71) – *Dan ii sáhte go ovtta láhkai veahkehit. Gásttašit ja skenket sutnje ráfi. – Gásttašit? libat dasa ferte leat báhppa? Áhkku šlavgilii oaivvi. (Sara 97)*

Dán ovdamearkkas (71) máná-guoktá jearaldat *libat* *dasa ferte leat báhppa* implisere, ahte lea dušše báhppa gii sáhtta gásttašit eahpáračča ja dan láhkai addit sutnje ráfi. Dáinna jearaldagain máná-guoktá ohcaba nannejumi iežaska jáhkku. Áhkku ii dattetge guorras sudno jearaldahkii dasgo son diehtá eará ráđiid movt maddái dábálaš olmmoš sáhtta gásttašit eahpáračča, ja dan láhkai addit sutnje ráfi.

72) – *Geassi lea min beaivi ja giđđa lea fas min idit. Dálvi lea midjiide šattuide idja, dalle mii oaidnit. – libat dáppe leat dalle issoras seavdnjat? gažastan vehá balus. – *Dishan maid láve leat ihkku seavdnjat ja giibat gal dalle dárbbáša čuovgga go oadđá? soahki geasihišgoahtá.* (Vuo. 65)*

Dán ovdamearkkas (72) Máret lea báhtaran skuvllas meahccái ja son idjada muhtin barttas. Ihkku Máret niegada ja niegus son jearrá soagis *libat dáppe leat dalle issoras seavdnjat?* Dáinna jearaldagain Máret ohcá soagis miediheami, ahte dálvit lea issoras seavdnjat.

4.2.3. Laktapartihkal *-son*

Dát ovdamearka, man sáhtáši atnit muhtinlágan jearaldahkan, gávdno Nickela ja Sammallahti girjjis: *Igoson doavttir dovdda dan buorebut? 'Mon tro om ikke legen kjenner det bedre?'* (2011: 210). Dát ovdamearkka buktá ovdan jearri jáhku jearaldatvuloš áššái ja ohcá miediheami nuppi olbmos. Dán ovdamearkkas jearri vuordá, ahte nubbi lea seamma oaivilis suinna. Nickel čállá giellaoahppagirjjistis, “på “negative spørsmål: et positivt svar” (1994: 206). Dás Nickel dárkkuha, ahte olmmoš biehttalanjearaldagain ohcá miediheami nuppi olbmos, ja oačču jáhkkimis miehtevástádusa nuppis. Dutkanmateriálas eai gávdnon biehttalanjearaldagat, mas lea jearaldatpartihkal *-son* ja mat geavahuvvojit jearama funkšuvnnas.

4.2.4. Čoahkkáigeassu

Dutkanmateriálas gávdnojedje oktiibuot 32 biehttalanjearaldaga mas geavahuvvo laktapartihkal *-go*.

Viđa jearaldatcealkagis geavahuvvo modálavearba *áigut*. Njealji jearaldagas hálli geavaha dákkár jearaldaga dalle go nubbi olmmoš ii oro áigumin dahkat vurdojuvvon dagu. Ovtta jearaldagas jearri háliida diehtit áigugo nubbi olmmoš dahkat jearaldatvuloš dagu vai ii. Hálli ii dattetge hálit nuppi dahkat jearaldatvuloš dagu vai ieš beassá ávkašuvvat dagakeahtes dagu dihtii.

Olmmoš vällje geavahit biehttalanjearaldaga miehtejearaldaga sajis maiddái dalle go son árvoštallá ja dulko dili dakkárin, ahte biehttalanjearaldat lea rivttes jearaldat dan ságastallandilis. Dalle olmmoš navdá dahje jáhkká oažžut biehttalanvástádusa nuppi olbmos. Dutkanmateriálas gávdnodje njeallje dákkár jearaldatcealkaga.

Dutkanmateriálas gávdnui okta ovdamearka mas olmmoš jearrá bálvalusa nuppi olbmos ja jearaldagas lea cealkkalahttun habitiiva. Dán ovdamearka olis sáhtá muhtin muddui friija välljet geavahago miehte- vai biehttalanjearaldaga, muhto dán jearaldaga olis dattetge heive buorebut geavahit biehttalanjearaldaga.

Modálavearbbat *sáhttit* ja *astat* geavahuvvojit biehttalanjearaldagain go jearri bivdá (sihtá) ja seammás ohcá miediheami nuppi olbmos. Dutkanmateriálas gávdnodje vihtta ovdamearka. Modálavearba *sáhttit* olis leat gávdnon guokte ovdamearka mas vearba lea biehttalankonditionálas, ja guokte ovdamearka mas vearba lea biehttalanpreseanssas. Biehttalankonditionála geavaheapmi dahká jearaldagaid unnit gáibitmeahttumin ja ustitlaččabun biehttalanpreseansa ektui. Ovtta jearaldagas geavahuvvo modálavearban *astat*, ja vearba lea biehttalanpreseanssas.

Modálavearba *sáhttit* geavahuvvo maiddái dakkár jearaldagain, main jearri árvala/evttoha ja seammás ohcá miediheami nuppi olbmos. Dákkár ovdamearkkat gávdnodje vihtta. Jearri háliida dahkat maid nu ovttas eará olbmuin/olbmuiguin. Modálavearba *sáhttit* sáhtá leat jogo biehttalanpreseanssas dahje biehttalankonditionálas. Dákkár jearaldagain vearba lea jogo guvttiid- dahje mánggaidlogu 1. persovnnas.

Vearba *vuolgit* geavahuvvo dakkár jearaldagain, main jearri árvala/evttoha ja hástá, ja seammás ohcá miediheami nuppi olbmos. Jearri háliida dahkat maid nu ovttas eará

olbmui/olbmuiquin ja hástá su/sin mielde. Dákkár jearaldagain vearba lea biehttanpreseanssas, ja vearba lea jogo guvttiid- dahje mánggaidlogu 1. persovnnas.

Ovttá jearaldagas boahdá ovdan vuorjan, ja mii seammás ohcá mieđiheami nuppi olbmos. Dutkanmateriálas gávdnui okta jearaldat, mii geavahuvvo go jearri ohcá mieđiheami nuppi olbmos, ja okta jearaldat mas jearri ohcá nannejumi eará olbmui.

Dasa lassin gávdnojedje čuovvovašlágan jearaldagat main geavahuvvo jearaldatpartihkal **-go**: guovtte jearaldagas ávžžuhus, guovtti jearaldagas jearri hástala, ovttá jearaldagas evttoha ja rávve, ja ovttá jearaldagas fuomášahtá.

Dutkanmateriálas gávdnojedje oktiibuot 16 jearaldatcealkaga main leat laktapartihkal **-bat** (ja eará hámit). Dán 16 jearaldatcealkaga sáhtá juohkit guovtti váldojovkui. Vuosttas joavkkus leat ovcci jearaldaga. Njealji jearaldatcealkaga leat imaštalli jearaldagat, muhto ovttá jearaldagas lea imaštallama lassin maiddá ávžžuhus. Viđa ovdamearkkas geavahuvvo laktapartihkkalin **-ban** pronomena *don* haga, ja vearban leat mentálavearbbat *dovdat*, *gullat*, *muittit* ja *oaidnit*. Buot dát oanehis imaštalli jearaldatcealkagat leat gávdnon nuortabeale girječálliid girjjiin. Nuppi váldojovkkus leat čieža jearaldatcealkaga, main hálli jearrá ja maiddá dego vástida iežas jearaldahkii, ja ohcá seammás mieđiheami eará olbmui.

Laktapartihkal **-son** geavahuvvo dalle go hálli jearrá ságastallanguoimmi muhtin goalmát olbmo birra, ja dalle vearba lea ovttaidlogu 3. persovnnas, muhto dutkanmateriála ovdamearkkain ii gávdnon oktage dákkár molssaeaktojearaldat mas geavahuvvo laktapartihkal **-son**. Obanassii dutkanmateriálas leat unnán jearaldagat, mas vearba lea ovttaidlogu 3. persovnnas.

Olmmoš ii álo sáhte geavahit miehtejearaldagaid ságastallamis. Muhtimin olmmoš dárbbáša biehttanjearaldagaid, ja dain leat dehálaš doaimmat ságastallamis. Biehttanjearaldagain bohtet ovdan jearri iežas vuordámušat, oaivilat ja miellaguottut. Dákkár jearaldagat eai dušše jeara, muhto jearrama olis leat seammás eará implikašuvnnat maiguin jearri iská unnit eanet váikkuhit ságastallanguoimmi vástádusaide ja daguide.

4.3. Ohcanjearaldagas miehtevearba

Dán kapihttalis gieđahalan jearaldatcealkagiid main lea miehtevearba, ja kapihttala 4.4. vuolde fas gieđahalan dakkár ohcanjearaldagaid main lea biehttalanvearba.

4.3.1. Jearaldatsátni

Ohcanjearaldagain sáhtta leat dušše jearaldatsátni, ja jearaldagas ii dárbbáš leat jearaldatpartihkal dasgo dábálaččat jearaldatsátni okto bastá deavdit jearrama funkšuvnna. Dákkár jearaldatcealkagat gávdnojedje ollu dutkanmateriálas, ja daid sáhtta gohčodit rabas jearaldahkan, ja eaige jearaldagain leat eará implikašuvnnat.

Jearrat

73) – *Goas don boadát?* – *Mañit bearjadaga, jus lohpidat viehkat mu birračeabeha ja sávvat munnje buresboahhtima.* (Vars 184)

Dán ovdamearkka (73) vástádussan ii leat dušše minimavástádus nugo giellaoahppagirjjiin láve leat, muhto vástádus lea oalle guhkki. Dán jearaldaga sáhtta gohčodit rabas jearaldahkan.

74) *Ruossut-doarrás girddašedje násttiid čuohtamat almmi šiljus. Muhto guovssahasat eai oidnon. Piera váccii fas stohpui, go oinnii bohccuid livvadeamen. – Gos bohccot? jearralii isit. Piera: – Duo leat duon vielttis. Oassi lea livvon.* (Gut/Ieš. 95)

Ságastallamis sáhtta ohcanjearaldagain báhcit eret mii nu cealkkalahtuid nugo dán ovdamearkkas (74) mas váilu verbála *leat*, muhto dattetge dát lea rabas jearaldat. Cealkkalahtuid eretguođđin cealkagiin gohčoduvvo ellipsan.

Jearrat, nannejumi ohcat

75) *Kátjá viehkalii vissui. – Áhčči, maid don leat fierbmut vuolgime? jearralii Kátjá go ollii vissui. – Na-a, ledjen mun gal jurddašan.* (Vars 31-32)

Dán ovdamearkkas Kátjá jearrá, *Áhčči, maid don leat fierbmut vuolgime* dasgo Kátjá lea gullan áhkustis, ahte áhčči áigu vuolgit fierbmut. Dás Kátjá jearrá áhčistis dan maid son lea jo gullan ja háliida nannejumi, ahte áhčči duođai lea vuolgime fierbmut. Dás Kátjá jearrá ja maiddái vástida iežas jearaldahkii. Dákkár dáhpáhus gávdnu dušše okta dutkanmateriálas.

Čuovvovaččat gieđahalan ohcanjearaldagaid, main geavahuvvo jearaldatsátnin *manin/manne*. Jearaldatsáni *manin/manne* olis leat eanet geavahanvejolašvuodát eará jearaldatsániid ektui, ja lean juohkán jearaldagaid golmma joavkku vuollái.

Jearrat siva (jearaldatsátnin *manin*)

Dán guovtti ovdamearkkas (76, 77) hálli háliida diehtit siva jearaldatvuloš ášši ektui.

76) *Nillá fas háleštii nuorra gávpebálvváin. Dat lea somá go donge besset boahit deike dán min ávvudandilálašvuhtii. – Na lea gal. – Leango riekta ádden ahte don leat doppe máddin eret? – In nu máddin. Dušše Giemajávrris. – Na manin movttáskit deike vuolgit? – Go oidnen dan almmuhusa aviissas. (Vest/Árb. 214)*

77) *Ja go gulai Ristena jiena nuppe geahčen, dovddai son ain dan imaš, ártegis balu. Son čohkkedii ja jearralii Ristenis: – Manin don riŋget? Nuppe geahčen lei guhká ilgadis jávohisvuolta. Ja dat jietna mii viimmat botkii jaskesvuoda lei amas ja vuollegaš: – Kátjá, mus leat heajos sáгат. (Vars 140)*

Jearrat siva, imaštallat (jearaldatsátnin *manin/manne*)

Hakulinen ja earát čállet, ahte sihke biehttaleaddji ja miehtemielalašge sivrui guoski jearaldat addá implikašuvnna, ahte dilli galggašii hálli mielas eará láhkai (2004: 1597).⁷

78) *– Dasa váccii Aapoge ja Biehtár. Áiccaiga olbmo reagás. Gáttiiga vuos, ahte juhkan olmmoš dat njanzá. Aapo ii máššan mannat meattá, jearralii: – Guhte dat die hurgá reagás? Ande: – Na manin? Biehtár: – Na manin reagás nollát ná buolašin? Ande:*

⁷ Niin kielteinen kuin myönteinenkin syytä koskeva kysymys luo implikaation, että tilanteen tulisi puhujan mielestä olla toisin.

– Mun lea dán dálu bovdejun guossi. Aapo čaimmihii: – Há-há. Na manne stohpui it dalle mana? Ánde: – Mun fitnen, muhto ii lohkan lean hestiige saji. Biehtár:
– Geassas heastta ja vuoddjá Márget-Ingir geahčai. Doppe lea mu heastta luhtti guoros sadji. Ja gámmerloktii šihttet vel mánga olbmo. (Gut/Ieš. 61)

Ovdamearkkas (78) jearaldat *Na manin reagas nollát ná buolašin* implisere imaštallama Biehtára beales, ja son árkkálmastá Ánde gii buolašin veallá reagas. Biehtára mielas áššit eai leat dál riehta, ja son ordne Ándii idjadansaji ja hestii stállasaji.

79) *Munnje orui dat ártegin go son leai bisanan dasa, dálu orru olmmoš, dego duottarsápmelaš, go i leat mannan Nilleman dállui, mi lea dušše beatnatgullan-beali duohken das eret. De mon jerren sus: – Manne don leat dása orron, go it leat mannan Nilleman dállui? De vástidii son munnje: – In dál goit mannan dállui.* (Bær 111)

Dán ovdamearkkas (79) Bær (girječáli) mielas áššit eai leat riehta ja dilli galggašii leat eará láhkai, ja son imaštallá manne Gávvgos-Erkke-Erke ii leat mannan Nilleman dállui, mii lea oalle lahka Erkke bisánansajis. Erke čilge ahte son lei dovdagohtán vuoiŋgalaš buohccivuoda, ja danin ii lean duddon mannat Nilleman dállui.

Jearrat siva, imaštallat, cuiggodit (jearaldatsátnin manin/manne)

80) *Ánde seavestii Marjutta lusas ja dajai: – Diet Issát lei duođaiige erenomáš olmmoš. Su duojit čihahit min ruovttuid vel guhká dan maŋŋá go min earáid áigáibohtosat leat vajálduvvan. Su muitu báhcá eallit go mii earát leat eanaiduvvan čáhppes muoldan. – Ale viša Ánde! šikkastii Birgget sámegillii. – Manin hálat nie roavvásit Marjutta gullut? – Vai Marjuttage boahta diehtit mo ášši lea.* (Vest/Árb. 166-167)

Dán ovdamearkkas (80) Birgget jearrá, *Manin hálat nie roavvásit Marjutta gullut?* Birggeha jearaldat implisere imaštallama ja seammás dat lea cuiggodeapmi Ándii, ahte son berrešii čábbáseappot hállat dasgo Marjuttage lea das gullamin. Dán jearaldagas ii boađe nu ollu ovdan siva jearran ovddit ovdamearkkaid (76, 77, 78, 79) ektui, muhto buorebutge imaštallan ja cuiggodeapmi.

81) – *Diet buohcci olmmoš ... dán birra han son humai. Neavrri mánná ... golmma geardde birra! – Maid! Manne daid álggat dál muitalit? Viehkaletne eret dás! Čearggui viellja. – Hššš! Diet áddjá lei áibbas sihkkarit oaidnán dan seamma go moai, muhto son dajai juoidá eará.* (Sara 35-36)

Dát ovdamearkka (81) maiddái implisere imaštallama ja cuiggodeami, ja iige dänge ovdamearkkas boađe nu ollu ovdan siva jearran.

4.3.2. Jearaldatsátni ja laktapartihkkal *-bat* (ja eará hámit)

Dutkanmateriálas gávdnojedje oktiibuot 41 ohcanjearaldaga main geavahuvvo laktapartihkkal *-bat* (ja eará hámit). In giedahala dás analysaoasis buot ovdamearkkaid dasgo eatnašat leat semanttalaččat seammaláganat.

Juohkebeaivválaš ságastallamis erenomážit jearaldatpartihkalahápmi *-bat* gullo hui dávjá ohcanjearaldagaid olis, ja davvisámegiela nuortasuopmanis maiddái *-ban*. Maiddái dutkanmateriálas jearaldatpartihkkal *-bat* (ja eará hámit) geavahuvvojit ollu, ja iige sáhte dadjat ahte buot jearaldagain boahdá ovdan imaštallan dahje eará implikašuvnnat. Jearaldagaid sáhtta iskat meroštallat dan mielde gos, goas ja makkár dilis dat geavahuvvojit, ja makkár eará sánit jearaldagain geavahuvvojit mat sáhtášedje buktit ovdan imaštallama dahje eará implikašuvnna.

Nielsen lea čállán sátnegirjjistis laktapartihkkala *-ba/-bai* birra; “Fremhevende partikkel: (efter spørrende ord) vel; erstatter for en del (særlig i bekræftende svar) mangelen av sterk setningsaksent, *mo-ba(i) juo galggaš gávpi mannat, go ...? hvordan skulde vel handelen kunne gå, når ...?*” Nickel ja Sammallahti čálliba, “Visse partikler tjener til å variere taletakten og antall stavelser og har dermed en *rytmisk funksjon*” (2011: 205).

Dasgo sámegiela ohcanjearaldagaid olis lea dávjá váilevaš cealkkaakseanta, de jearaldatpartihkkal *-bat* (ja eará hámit) geavaheapmi buktá buorebut jearrama funkšuvnna ovdan. Danin ii sáhte dadjat, ahte álo go jearaldatpartihkkal *-bat* geavahuvvo ohcanjearaldagas, de dat implisere imaštallama dahje man nu eará implikašuvnna.

Jearrat

Dát ovdamearka orošii leamen dušše jearaldat lasseimplikašuvnnaid haga. Dás jearaldatpartihkkala **-bat** buktá jearrama funkšuvdna buorebut ovdan dasgo dat muđui bázášii váilevažžan **-bat** haga.

- 82) *Ándaras: – Guhtebat dus skihparin leai? Juoksa bajidii áirruid ja muitalii: – Bikka-oarpmealle dahan leai vuot báikkiid miel' njaldimin, muhto mun čurvon, ahte boađe jat suhkat! (Gut/Gol. 66)*

Jearrat, imaštallat

Nickel ja Sammallahti čálliba čuovvovaččat jearaldatpartihkkalis **-bat**, “Den brukes i *forundrende spørsmål, Gosbat Máret lea? Hvor kan vel Marit være?*” (2011: 207). Sudno giellaoahppagirjjis lea dušše dát okta ohcanjearaldat.

- 83) *Borra mañhjá áhčči goargnu loktii ja vehá áigge geahčen boahá vulos guvttiin koaffariin. – Maidbat don duođaidge leat vuolgimin? eadni jearrá ipmašis. – De bođii vuolga! áhčči vástidastá dego máilmmi lunddolos áššái. Ale jo vuolgge! Mii dárbbášat du dál alimus bargguid áigge! áddjá gielá. (Vuo. 81)*

Ovdamearkkas (83) lea dálu isit jo ovddit beaivvi muitalan, ahte lea vuolgimin mátkái vaikko ladjobarggut maiddá leat álgimin. Mañit beaivvi leage isit báhkken koaffariiddis ja vuolgaladdamin, ja dálu eamit jearrá *Maidbat don duođaidge leat vuolgimin* go oaidná isidis. Eamit geavaha advearbba *duođaid* masa lea lakton laktapartihkal **-ge** mii implisere, ahte isit áigu duođaid vuolgit nugo lei jo ovdal hállan vaikko vel várra eamit lei sávvan ahte nubbi ii dattetge vuolggáše. Jearaldatpartihkal **-bat** buktá dás jearrama funkšuvdna buorebut ovdan dasgo dat muđui bázášii váilevažžan **-bat** haga.

- 84) *Juhán dearvvaha Leena ja jearrá fas Márehis: – Gosabat Láilá lea šaddan, go ii leat šat mángga jahkái dihtton? – *Iban* dieđe, ahte Láillá-gázzi leat áigá jo fárren Ruttii, Máret álggaha, muhto ii geargga lohppii, go vuot gullogoahá lahkoneamen mohtora jurra. (Vuo. 93-94)*

Ovdamearkkas (84) bohtá ovdan imaštallan hálli beales. Juhán ii leat oaidnán Láillá mángga jahkái, ja danne Juhán geavaha jearaldagas jearaldatpartihkkala **-bat** mii buktá ovdan imaštallama. Maiddái Máreha vástádusas, mii lea biehttalanjearaldat, *Iban dieđe, ahte ...* bohtá ovdan imaštallan Juhána imaštalli jearaldahkii dasgo Máret lei jáhkkán Juhána diehtit, ahte Láilá lea fárren Ruttii.

Jos Juhán livččii geavahan jearaldaga mas lea dušše jearaldatsátni *gosa, Gosa Láilá lea šaddan, go ii leat ...* de dat buvttášii unnit mearis imaštallama álgoálgosaš jearaldaga ektui. Dalle Máret livččii geavahan biehttalanjearaldaga, mii vástideaddji mearis livččii unnit imaštalli, *Itgo (don) dieđe, ahte Láillá-gázzi ...*

85) – *Já nu, dadjá áhčči. Dalle han mii oažžut máhccagoahtet ruoktot. – Ruoktot? Gos ba dat lea dus dál? jievžžasta eadni. It oro muitimin, dat lea beare gutnačopman, buot Háldenjárge. – Ruoktun šaddá fas dál go mii vistti ceggestat, vástida áhčči, ja áibbas movttiida hállat ja plánet. (Joh. 60-61)*

Ovdamearkkas (85) girječálli áhčči gullá, ahte duiskkalaččat leat vuolgán Kárášjogas, muhto leat boaldán viesuid doppe. Dalle son dadjá, áhte sii sáhttet máhccat ruoktot ja eadni jearrá imaštallan láhkai, *Gos **ba** dat lea dus dál?* Dás áhčči ii dieđusge dárkkut ruoktun buollan dálu, muhto báikki Háldenjárge. Jearaldatpartihkal **-ba** buktá dás jearrama funkšuvdna buorebut ovdan dasgo dat muđui bázášii váilevažžan **-ba** haga.

86) *Ánde: – Dágo 'n leat odne jo ná olu bajidan? Káre moddjestii vuot: – Na. Olugot dal dás lea? Gosabat don jođát duoinna čorragiin? Ánde spivkestii fuolkivuoda oskálíi: – Dutnje jeagelbajidanskihparin vulgen. (Gut/Ieš. 12)*

Ovdamearkkas (86) Ánde vástádus ii doarjjo, ahte Káre jearaldat livččii imaštalli. Dattetge sáhtta jearaldat leat dárkkuhuvvon imaštalli jearaldahkan, muhto dás Ánde spivke fuolkevuoda oskálíi, ahte son dal mat jeagildanskihparin lea vuolgán. Várre son ii váldde imaštalli jearaldaga duođas ja leaikkastallá Káriin.

Jearrat siva, imaštallat

Dán ovdamearkkas Áslat imaštallá go Juovssas leat golbma niibbi boahkána vuolde. Juovssa ii oro liikomin Áslaha jearaldahkii ja ovddida álggos vástádussan “jearaldaga” Áslakii, muhto álgá maŋnelis čilget manne sus leat golbma niibbi boahkána vuolde. Dán jearaldagas laktapartihkkala **-bat** eretguođđin dagašii jearaldaga unnit mearis imaštallin.

- 87) *Áslat geahčai Juksii ja jearralii: – Juoksa, mannebat dus leat golbma niibbi boahkan vuolde? Juoksa moddjestii ja dajai: – Du niskki aldebat leat? Dát niibi lea, risviel’, mainna láven čuoimmi čohkat, dá fas ... (Gut/Rád. 12)*

Jearrat (sáhkkii vuolta)

Jearaldatsániid *galle* ja *makkár* geavaheapmi ohcanjearaldagaid olis sáhtá impliseret sáhkkii vuolta. Konteavstta vuodul sáhtá árvvoštallat boahkágo jearaldagas ovdan sáhkkii vuolta. Sámegeiel giellaoahppagirjjiin eai gávdnon dákkár jearaldatcealkagat.

- 88) – *Kristiinas lea leamaš nu váttis dien dáhpáhusa maŋja. Ii leat velge ollásit čielgan. Kristiina lei ollu eanet gitta áhčistis, nu gáttán. – Galle mánábat sudnos leat? jearai Birgget. – Golbma. Guokte bárti ja nieida. (Vest 197)*

Dán ovdamearkkas (88) Tytti-Liisu lea boahán galledit davás, ja muitala eará olbmuide oappás Kristiina birra gii orru Máttá-Suomas. Birggeha jearaldat *Galle mánábat sudnos leat* implisere sáhkkii vuolta. Birgget diehtá Kristiinas ja su isidis leat mánáid, muhto Birgget ii dieđe aiddo galle máná sudnos leat. Dás jearaldatpartihkal **-bat** buktá jearrama funkšuvdna buorebut ovdan dasgo dat muđui báhcá váilevažžan **-bat** haga.

- 89) – *Galle bat ledje mat dodje? Áhkku dovddai albmáid beahtahallama, muhto seammás son dovddai earáid sáhkkii vuolta ge. Vaikko earát dan dahke, de áhkku ii ballan hupmamis. Son lei Ellon-áhkku, boarráseamos nisu, gean buohkat agi dihte gudnejahtte. Ja dál lei son ieš ge sáhkkii. – Guokte. Nihce-áddjá luoitilii guokte čoskka dollii seammás go vástidii. (Sara 59-60)*

Dán ovdamearkkas (89) áhkku lea gullan, ahte bohccot leat gárgidan. Áhkku lea sáhkki ja háliida diehtit galle bohcco leat gárgidan. Dás geavahuvvo dušše jearaldatsátni *galle* ja substantiiva *bohcco* lea guđđojuvvon eret. Dasgo bohccuin lea leamaš sáhka jo ovdalis, de ii leat šat dárbu geardduhit sáni *bohcco* dasgo buohkat dihtet mas lea sáhka. Dán ovdamearkkas jearaldatpartihkkalis **-bat** lea dehálaš doaibma dasgo dan haga dán ovdamearkkas ii livčče jearrama funkšuvdna.

90) – *Lásse! Kátjá fuomáša man apmasiid diet namma čuojai. – Maid? Makkár bargu bat dus duodái lea? – Mus go? Gal dasa manašii viehka guhkes áigi dan čilget justa mii dat lea. Mun barggan oainnát dihtoriiguin.* (Vars 159-160)

Dán ovdamearkkas (90) geavahuvvo jearaldatpartihkkala **-bat** lassin advearba *duodái*, mat ovttas dagaheaba ahte jearaldat implisere sáhkkiivuohta. Jos dán jearaldagas guodášii eret advearbba *duodái*, de das impliserešii unnit mearis sáhkkiivuohta.

91) *Mon čohkkajin ráfis moarsi luhtte. Ovta háve bohte mu nai lusa dat Gárasavvon moriidan olbmot ja jearraledje: – Na, makkár bai dát olmmai lea mii dás čohkká? Moarsi vástidii mu ovddas ja dajai. – I dat dát olmmai čuoččo buorádusa vuosta.* (Bær 101)

Dát ovdamearka (91) lea hearvái go olbmot háliidit diehtit olbmá (girječálli Bær) kvalitehta (oskkolaš - suttolaš), iige gii son lea. Dát ságastallan lea dáhpáhuvvan badjel beannot čuohte jagi dassái dalle go lestadianismmas lei nana coakci davvin. Ovdal lei oskkus dehálaš oassi álbmoga eallimis, ja iige leat nu imaš jos olbmot háliidedje diehtit makkár eará olbmuid vuoinjalaš dilli lea. Jearaldatpartihkal **-bai** implisere sáhkkiivuođa, muhto seammás dat buktá jearrama funkšuvnna ovdan.

Čujuheaddjipronomen *dát* lea sivvan go laktapartihkal **-bai** ii laktas *olmmái*-sátnái dán ovdamearkkas. Dán cealkagis **-bai** boahtá *makkár*-sáni maŋŋái, iige *olmmái*-sáni maŋŋái, dasgo *dát*-sátni lea ovdal *olmmái*-sáni ja dalle **-bai** ii sáhte laktásit *olmmái*-sátnái. Jos dán cealkagis *dát*-pronomena sirddášii maŋŋelii, de dalle laktapartihkkala **-bai** sáhtášii laktásit *olmmái*-sátnái, *makkár olmmái bai dát lea mii dás čohkká* dasgo *makkár*-sátni sáhtá

doaimbat gihppun ovttas substantiivvain. Semanttalaččat dát rievdaduvvon jearaldat lea seammalágan go álgoálgosaš jearaldat.

Dáid cealkagiid sáhtta iskat maiddái jearaldatpartihkkaliin **-bat**, *Makkár bat dát olmmái lea mii dás čohkká* ja *Makkár olmmái bat dát lea mii dás čohkká*. Jearaldatpartihkkalat **-bai** ja **-bat** leaba hámiska beales earáláganat, muhto dat addiba jearaldahkii seammalágan mearkkašumi.

4.3.3. Jearaldatsátni ja laktapartihkal **-son**

Ovdamearkkat, main geavahuvvo laktapartihkal **-son**, gávdnojedje oktiibuot ovcci dutkanmateriálas, ja giedahalan dán kapihttalis buot ovdamearkkaid.

Jerrat, (eahpesihkarvuohta)

Nielsena (1979a) giellaoahppagirjijis lea ovdamearka, “*mo(v)t son dat lea?* ‘hvordan er vel det?’” Nielsena (1979b) sátnegirjijis lea ovdamearka, “*miison dat lea muoraid?* ‘hvad er vel det for et tre?’”

“Partikkelen **-son** står vanligvis i *spørresetninger* og føyes til setningens første ledd. Slike spørsmål stiller man heller til seg selv enn til andre. Spørsmålet uttrykker dermed at man er *usikker* og ikke venter noe *konkret svar*. Eksempel: *Miison duot lea muoraid? Hva er vel det for et tre der borte?*” (Nickel & Sammallahti 2011: 210.) Maiddái dát vihtta čuovvovaš ovdamearkka impliserejit eahpesihkarvuođa hálli beales.

- 92) *Son roahkasmahtii iežas. Váccii ráhpa luhtti hoaiggadeai gánddaid lusa. Jerralii: – Gosson dáppe lea čoakkalmasvisti? Muhtun nuorra olmmái dajai dego duođaid: – Dá de lea dat maid jearat. Mana beare sisa. Káre ii uhcánašge eahpidan. Lávkkii ráhpá ala. Sealggobealde gulai čaimmiheamen. Bisánasttii. Jurdilii: – Eai dan dal filleš! Gulai fas sealggoduohken: – Duođaid lea gáiggas, go ii jáhke šat olbmuid ságaid. (Gut/Ieš. 78)*

Ovdamearkkas (92) Káre lea ohcamin čoakkalmasvistti. Su jearldat implisere eahpesihkarvuohta jerrojuvvon ášši hárrái nugo ohcanjearaldagain dájvá láve leat go dain geavahuvvo laktapartihkal **-son**. Káre ii šat dieđe maid galggaš jáhkkit dasgo muhtin olmmái dadjá dego duodaid *Dá de lea dat maid jearat*, ja Káre manadettiin čoakkalmasvistái gullá fas gean nu čaimmiheamen.

93) *Hoammanisu: – Na galhan dálge oidnostalle gal gale návddi luottat. Duo ja dá lei gumpe ruohhtan luotta badjel. – Muhto gosason mii galgat daid herggiid dahkat, mat limppuid alde leat? Hoammanisu: – Daidhal gale lea maddái buoremus luoitit čorragii. Lávžžiid vel gálgala eret. (Gut/Ieš. 97)*

Ovdamearkkas (93) Sámmola jearldagas bohtá ovdan eahpesihkarvuohta maid dán dilis galggašii dahkat herggiiguin. Gumpet leat nelgon ja olbmot galggašedje iskat hehttet gumppiid speadjamis bohccuid. Maddái čuovvovaš ovdamearkkain (94, 95, 96) bohtá ovdan eahpesihkarvuohta hálli beales.

94) *Vulle: – Gokkoson dáikko lea buorre guohtun? Mággá: – Galahan duot Biret diehtá. (Gut/Ies. 35)*

95) *Nisu háliidii oahppat diehtit juoidá Eanuleagis. – Mii lean duon njárgga namma. – In dieđe.– Muhto don alla duoddara nama don gal dieđusge dieđát mii oidno do Norgga bealde? – Lean vajáldahtán. – Naba miison duon sulložis lea namma? – Ale jearat duššiid! Gierdá mu buot diehtit! (Vest/Árb. 236)*

96) *– Mii son dat čoavddus sáhtá leat? Maid moai galge ohcat? – Dieđe juo hearrá. (Sara 115)*

Jearrat, (sáhkkiivuohta, ironiija)

Sámegiell giellaoahppagirjjiin eai gávdnon jearldatcealkagat, main bohtá ovdan sáhkkiivuođa. Dalle go jearldat guoská olbmuide, de jearldagas bohtá ovdan sáhkkiivuohta.

- 97) – *Guhteson diet olmmái leai, gii Káre-Mákká láidii? jearai Aapo savkosiid-láhkai Biehtáris. Biehtár vástidii ja imaštalai: – Maid, it dovdan? Diet-dahan leai Nuvvos-Ánde. Vilges gákti badjelis ja spirtačáhppes gálssohat julggiin. Maid, it dovdan? Aapo: – Gal mun veaháš gale gudjen.* (Gut/Ieš. 64)

Dán ovdamearkkas (97) Aapo lea sáhkki ja háliida diehtit olbmá guhte Káre-Mákká lea láiden. Olmmái finna gárvvuiguin lea čuohcan Aapo čalbmái, muhto son ii leat dovdan olbmá. Danin Aapo jearrá Biehtáris jos de mat son dovddašii olbmá. Dás Aapo lea sáhkki ja háliida maiddái vástádusa Biehtáris.

- 98) *Biret: – Mu mielas gale orui Čuonjeláddoš Ándarasa suopman. De an nu čoavjje sis orui juoigamin, jietna bohtá dego geavngávuođus. Mággá: – Geanson de mat de juoiggai? Biret: – Na Vulle Inggá luohiti mu mielas gale orui. Mággá: – Nahan dal oážžu vaikke engelgielain juoiggadit, ii dáidde Inggá sus gale beroštit.* (Gut/Ieš. 31)

Dán ovdamearkkas (98) geavahuvvo **-son**, partihkal *de* guktii ja partihkal *mat* oktii, maid geavaheapmi dán jearaldagas buktá ovdan sáhkkiivuoda.

- 99) – *Buorre eahket, Máren! Gii son dá lea du mielde dál ihkku? jearrá gávpebálvá. Mun in dieđe maid galggan vástidit. Mii son Chris lea munnje? – Mun lean Chris, Márena eatni irgi.* (Stueng 86)

Dán ovdamearkkas (99) gávpebálvá lea sáhkki, ja háliida diehtit gii almmái lea, muhto dás gullo maiddái ironiija.

- 100) *Jođus skuvlii, juovlafestii nohká Sandstorm šuokŋa ja Láilá lea justa doarvái sáhkki jearrat: – Gii son dát almmái lea geas ná lihku lea vuojihit munno joatkkaskuvlla juovlafestii? – Mun lea Máhtte, dadjá Máhtte.* (Stueng 156)

Ovdamearkkas (100) Láilá lea sáhkki, ja háliidivččii diehtit gii sáhttolaš lea, muhto dán jearaldagas gullo maiddái ironiija. Dát jearaldat lea erenomáš dasgo vearba lea 3. persovnnas vaikko jearaldat ovddiduvvo olbmui gii ieš lea das gullamin..

4.3.4. Jearaldatsáni, laktapartihkal *-ges/-gis* (ja partihkal *dal*)

Laktapartihkal *-ges/-gis* geavahuvvo ohcanjearaldagain ovttas jearaldatsániin (omd. *gii*, *maid*, *mii*) Dán dutkamušas guorahalan analysaoasis dušše jearaldatcealkagiid, muhto válldán dás álggus ovdan mii giellaoahppagirjjiin lea čállon laktapartihkkala *-ges/-gis* birra maiddá eará tiippažaš cealkagiid olis.

Nielsena sátnegirjjis lea ovdamearkan muitalancealkka, *Áhčči gis nu muitalii 'Far (da hans tur kom) fortalte slik* (1979b). Nielsen lea čállán giellaoahppagirjjistis, “*-gis* svarer oftest til det norske uttrykk ‘i sin tur’, fremhever gjerne noget som ikke er tenkt på før: *dihten gal, ahte guohtun dáppe lea buorre, muhto go ii leat stohpu (viessu), – ii biva olmmoš gis ‘jeg visste, at beitet er godt her, men når her ikke er hus, – så kan folk ikke holde sig varme.’* (Nielsen 1979a: 187.)

Laktapartihkal *-gis* geavahuvvo oažžut ovdan juoidá maid ii ovdal leat smiehttan, *Eanugis vázzilii ovdii?* (Pope & Sára 2004: 186). Nickel ja Sammallahti čálliba, “Partikkelen *-gis(-ges)* brukes når man fremhever en eller ett av en rekke personer, dyr, ting, anledninger, osv. (2011: 208).

Dutkanmateriálas gávdnojedje oktiibuot 19 ovdamearkka, main geavahuvvo laktapartihkal *-ges/-gis*. Lean sirren jearaldagaid pragmatihka ja semantihka vuodul iešguđet joavkkuide. Ollu ovdamearkkat ledje seammaláganat ja giedáhalan dás 10 ovdamearkka.

Dutkanmateriálas gávdnojedje golbma jearaldatcealkaga, mas lea laktapartihkkala *-ges/-gis* lassin vel partihkal *dal*. Dán kapihttala loahpas giedáhalan dán golbma jearaldatcealkaga.

Jearrat

Dákkár ovdamearka gávdnui dušše okta dutkanmateriálas, ja dán jearaldagas laktapartihkal *-gis* buktá ovdan, ahte muhtin eará olmmoš lea jo dahkan dan seamma ášši. Dán ovdamearkkas lea vuos Lásse sávvan juoidá, ja de son jearrá Kátjás maid son gis sávva.

101) – *Mus leat guokte sávaldaga, čilgii Lásse. – Vuosttaš lea ahte mun háliidivččen du iežan luhtte daid čuovvovaš 365 beavvi maid. Nubbi sávaldat lea ahte Sápmi sattáši*

oktan riikan! Na maid don gis sávat? jearai son Kátjás. – Naa ... mun sávan ahte Bruce Springsteen galggašii Sápmái boahit doallat konseartta boahhte geasi, boagustii Kátjá. (Vars 180)

Jearrat, imaštallat

Buot dán njealje ovdamearkkas boahťa ovdan imaštallan hálli beales. Dutkanmateriálas ledje oktiibuot 13 dánlágan ovdamearkka.

102) *Geigen duodaštusa áhččái ja son vilppasta vuos gaskaárvvu. Dasto lohkgaohtá nummiriid vuolágeažis. Orru beanta duhtavaš mu duodaštussii. – Na na mii dáges, bisána áhčči geavahusa nummira buohta. – Eadni, boadesmat deike, son čurve. Ovttas soai imaštallaba mu ovceža. (Vest/Čáh. 50)*

Ovdamearkkas (102) bárdni geige skuvladuodaštusa áhččásis, gii lohkgaohtá nummiriid. Okta nummir čuoheá goit áhči čalbmái; namalassii geavahusa nummir, mii ii leat logeš nugo son lea hárvjána oaidnit bártnis duodaštusas. Ovdamearkkas lea vuos partihkal *na* guokte geardde ja adverbiala *dá* masa lea lakton laktapartihkal **-ges**. Buot dát ovttas dahket ahte jearaldat ovdanbuktá imaštallama hálli beales.

103) *Juhán idista nurkke birra. Mañis boahťa árgget muhtin nuorra bárdni, guhte orru jieppadeamen amas, bealleálas nieiddaid, iige álggos duotto oppa jienáditge. – Mat dát ipmašatges guovdu duoddara? Juhán jearrá mojunjálmmiid. Na, gosabat nu hoahppu šattai. Munno dihte gal oažžubeahtti leat nie unnán gárvvuiguin, buoret vel. (Vuo. 73)*

Dán ovdamearkkas (103) Juhán ii lean vuordán oaidnit guokte bealleálás nieidda guovdu duoddara. Juhán dadjá *Mat dát ipmašatges guovdu duoddara* dego son mat livččii oaidnán jo eará ipmašiid ovdal, muhto dás *dát ipmašatges* buktá ovdan imaštallama.

Jos álgoálgosaš jearaldagas válddášii substantiivva *ipmašat* eret ja lavttášii laktapartihkkala **-ges** čujuheaddjipronomenii *dát*, *Mat dátges guovdu duoddara*, de dalle boahťa ovdan unnit mearis imaštallan álgoálgosaš jearaldaga ektui. Jos ovdamearkkas válddášii laktapartihkkala

-ges eret, *Mat dát ipmašat guovdu duoddara*, de maiddái dalle jearaldat buvttášii ovdan unnit mearis imaštallama. Cealkagis *Mat dát guovdu duoddara* ii boadáše ovdan imaštallan, ja iige dan heiveše geavahit álgoálgosaš konteavsttas.

Maiddái čuovvovaš ovdamearkkain (104, 105) bohtá jearrama lassin imaštallan. Dáid ovdamearkkaid olis sáhtášii laktapartihkkala **-ges/-gis** guođđit eret, muhto dalle jearaldagain ii boadáše ovdan seamma mearis imaštallan álgoálgosaš jearaldagaid ektui.

104) – *Gea dá, Juan! Gii dát ges lea geas leat nallasan buvssat, ja bahta oidno govas? jearrá Ina Juanas. – In dieđe, muhto gea su buoidi gokčá olles hivssega, áibbas eatnjehas, dadjá Juan. (Stueng 28)*

105) – *Mun lean ballágoahtán ahte donge vel jámat, dovddastii Risten. – Ále dájo! Mun nuorra olmmoš. – Muhto iihan áhččátge lean vel nu boaris. – Heaitte juo eret! Na gos diekkár jurdagiidges leat roggan? – Mun gal in birgešii okto. Vealggit máksit ja buotlágan áššit doaimmahit. (Vest/Árb. 94)*

Jeerrat, imaštallat, moaitit

“Undertiden har **-gis** en snev av ringeakt eller misbilligelse: *maid don doppe gis gálašat? ‘hvorfor skulle du også va der?’*” (Nielsen 1979a: 187). Laktapartihkal **-gis** geavahuvvo oažžut ovdan juoidá gažaldagas masa ii liiko, *Maid dongis balat?* (Pope & Sára 2004: 186). Nickel ja Sammallahti čálliba, “Partikkelen kan også uttrykke bebreidelse, *Na maid don dálgis/dálges áiggut? ‘Hva vil du nå da?’ (til en som stadig maser)*” (2011: 208).

Giellaoahppagirjjiin leat gávdnon dát golbma jearaldatcealkaga main bohtá ovdan moaitin.

Dán golmma ovdamearkka (106, 107, 108) olis geavahuvvo jearransátnin advearba *maid* ja cealkagis lea lassin laktapartihkal **-ges/-gis**. Jearaldatsátni *maid* čujuha nuppi olbmo daguide, ja danne jearaldagat buktet ovdan imaštallama lassin moaitima jearri beales. Dákkár ovdamearkkat gávdnojedje golbma dutkanmateriálas ja giedáhalan daid buot dán oasis.

106) – *Niillas! Gos bat don dál ringet ihkku? Leat go gárremiin? – Mun lean Tromssas.*

– Tromssas? Maid ipmašiid dieppe **gis** barggat? Ja manin ringet munnje dál? It go šat muite maid dadjet mañemus go fitnet dáppe? (Vars 61)

Jearaldagas (106) geavahuvvo substantiiva *ipmašiid* mii iešalddis jo addá imaštallama luonddu jearaldahkii. Jos *ipmašiid*-sáni guođášii eret, de dattetge jearaldat buvttášii ovdan imaštallama ja moaitima, *Maid dieppe **gis** barggat* muhto unnit mearis álgoálgosaš jearaldaga ektui. Jearaldagas sáhtta guođdit eret vel laktapartihkkala **-gis**, *Maid dieppe barggat?* Dát jearaldat lea dohkálaš ja buorre, muhto jearaldagas ii boađe ovdan imaštallan ja moaitin, ja iige dan ii heiveše geavahit dán konteavsttas álgoálgosaš jearaldaga sajis.

107) – *Almmeriikkas lea mu ruoktu, masa áhčči vástidii garra jienain – Ámeriikkás lea mu ruoktu. – Na maid **donges** dál, bilkidat Ipmila, bissehii eadni. – Na lohken vehá boastut dan deavstta, geahččalii áhčči čilget. – Itge lohkan. Ale čilge. Dál de fertet bivdit mis buohkain ándagassii.* (Vest/Čáh. 28-29)

Ovdamearkkas (107) hálli beales boahá ovdan imaštallan ja moaitin dasgo su mielas nubbi bilkida Ipmila go lávlu sálmma iešdáhtos boastut. Dán cealkagis sáhtta váldit laktapartihkkala **-ges** eret, *na maid don dál* ja dalle jearaldat buvttášii unnit mearis imaštallama ja moaitima álgoálgosaš jearaldaga ektui.

108) *Son ii duostan geahččat, muhto ii duostan geahčakeahhtá ge. Fertii rabestit čalmmiid, ja das iežas bálddas oinnii boares áhku čuožžume. Gákkesgákti badjelis ja soabbi gieđas. – Maid doai **ges** dás njángabeahhti? – It go ... Viellja ii ožžon šat sániid.* (Sara 83)

Dán ovdamearkkas (108) boahá ovdan imaštallan ja moaitin hubmi beales. Maiddái dán ovdamearkkas laktapartihkkala **-ges** eretguođdin buvttášii unnit mearis ovdan imaštallama ja moaitima álgoálgosaš jearaldaga ektui.

Jearrat, imaštallat, suorganit

Dákkár ovdamearkkat gávdnojedje guokte dutkanmateriálas ja gieđahalan goappašagaid dás.

109) *Áhčči jávohuvvalii go fuomášii Biera boahtime viega sudno lusa, ovttabáiddis arvvi čađa. – Áhče! Áhče! Huiká Biera ja sáđđá go olle sudno lusa. – Mii dál **gis** lea? jearrala áhčči suorganemiin. – Eadni ... áhkku sihtá du ... don fertet doapmat!*
(Vars 8-9)

Ovdamearkkas (109) lea dálu eamit riegádahttime máná go Biera boahá viežžat áhčis vissui dasgo áhkku dárbbasa veahki riegádeami olis. Jearaldagas adverbii *dál* lea lakton laktapartihkal **-gis**, mii buktá ovdan suorganeami.

110) *Go Máret buvtteha vieltti vuollai, de áicá, ahte muhtin nuorra badjealmmái gárrá čearpmaha rehki aiddo láhttu alde. – Gos **donges** goaikkehit? olmmoš jearrá healkkeheamiin. – Duoppe mun ledjen. Duon stealli alde, Máret vástida ja cuige maŋosguovlluid soppiin.* (Vuo. 68)

Ovdamearkkas (110) badjealmmái healkkeha go Máret fáhkka idista oidnosii. Jearaldagas pronomenii *don* lea lakton laktapartihkal **-ges**, mas *donges* orošii impliseremin ahte almmái lea oaidnán jo eará olbmo ovdalis, ja de oaidná Márehages. Almmái ii leat goit oaidnán eará olbmo ovdal, muhto dás son geavaha laktapartihkkala **-ges** dainna ulbmiliin, ahte dat buktá ovdan healkkeheami dasgo almmái ii lean vuordán oaidnit eará olbmuid meahcis.

Jos dán ovdamearkkas guođášii laktapartihkkala **-ges** eret, *Gos don goaikkehit*, de jearaldat buvttášii ovdan unnit mearis healkkeheami. Maiddái vearbba välljen váikkuha man mearis healkkeheapmi boahá ovdan. Álgoálgosaš jearaldagas sáhtášii *goaikkihit*-vearbba sajis geavahit *boahit*-vearbba, *Gos don bohtet?* Čállojuvvon jearaldagas ii boađe ovdan imaštallan, muhto ealli ságastallamis sáhtášii dátge jearaldat buktit ovdan healkkeheapmi dasgo intonašuvdna váikkuha mo cealkka áddejuvvo.

Jearrat, imaštallat, (partihkal *dal* mielde)

Nickel ja Sammallahti čálliba, “Partikkelen *dal* (som er forkortet fra adverbet *dál*) brukes i følgende tilfelle: *Gokko dal lea Gárasavvon? Hvor er nå veien til Karesuando?*” (Nickel & Sammallahti 2011: 215). Sudnos lea vel eanet ovdamearkkat partihkkala *dal* olis, muhto dat eai leat jearaldatcealkagat.

Dán kapihttala vuollái gulli ovdamearkkat gávdnojedje oktiibuot golbma, ja buot dát golbma ovdamearkka leat gávdon nuorttabeale girječálliid girjjiin.

111) *Fitnetgo Beargga buvdas? Gaskkalduhtá áhčči mu. – Na in fitnan, ferten dadjat sutnje njuolggga. – Na galego diggejit? joatká áhčči. – Mii dat dal datges lea? jearan sus. – Dál ádden, dál ádden. Oavdu it leat jođihan. Boahhte háve go manat dohko, de don máhtát digget. (Vest/Čáh. 74)*

Dán ovdamearkkas (111) gánda lea fitnan Kárášjogas gávppašeamen goikkehiid, muhto ii leat jođihan buot goikkehiid. Áhčči jearrá *Na galego diggejit*, ja gánda fas jearrá imaštallan láchkai *Mii dat dal datges lea* go ii áibbas ádde maid diggen mearkkaša.

Jearrat, imaštallat, (sáhkkiiuvohta), (partihkal dal mielde)

112) *Jovnna: – Na gi olbmuid dal donges leat? Juoksa! – It dovdda dološ Dumpe-Biehtara, dan dološ nohkkon badj' albma, mas gumpet de dolvo buot bohccuid, go mahkaš ieš ii rásken daid geavahit. Máhtte: – Maid stoalpat bánne, boađe deikke! Biehtar: – Buorat ain. (Gut/Rád. 20)*

Dán ovdamearkkas (112) Máhtte, Sámmol ja Juoksa leat hálešteamen gufihtariid birra, muhto ságastallan boatkana go miestagiid duoge iđista olmmoš, gean Jovnna ii dovdda. Jovnna jearrá *Na gi olbmuid dal donges leat*, mas partihkkaliid *na* ja *dal*, ja laktapartihkkala *-ges* geavaheapmi dahká, ahte jearaldat buktá ovdan imaštallama ja sáhkkiiuvođa Jovnna beales. Juoksa dadjá fas *It dovdda dološ Dumpe-Biehtara ...* go son lei jáhkkán ahte maiddái Jovnna dovdá Dumpe-Biehtara.

Álgoálgosaš ovdamearkkas sáhtá guođdit partihkkala *dal* eret, *Na, gii olbmuid donges leat?* Partihkkala *dal* guođdin eret dagaha, ahte jearaldagas boahdá unnit mearis ovdan imaštallan ja sáhkkiiuvohta álgoálgosaš jearaldaga ektui.

113) *Doaresskáidde ájarokkis iđii olmmoš, váccii ájaguora bajás. Káre áiccai ovdal cuigii:*

– *Gii dal duogis boahta?* – *Goal? dajai Ánde ja geahčai dohko gosa Káre čujuhii.*
Muhto Káre dovddai ránes gávttis ja ođđa sámegahpiris. – *Dat lea gusto Aapo.*
(Gut/Ieš. 17-18)

Ovdamearkkas (113) Káre dadjá *Gii dal duogis boahta*, mii buktá ovdan imaštallama ja sáhkkiivuoda. Maiddái dán ovdamearkkas sáhtášii guođdit partihkkala *dal* eret, *Gii duogis boahtá?* Dalle jearaldagas bohtá unnit mearis ovdan imaštallan ja sáhkkiivuoha álgoálgosaš jearaldaga ektui.

4.3.5. Jearaldatsáni, laktapartihkkalat *-bat/-biï* ja *-ges/-gis* (ja partihkal *dal*)

Dutkanmateriálas gávdnojedje njeallje jearaldatcealkaga, mas leat laktapartihkkalat *-bat /-biï* ja *-ges/-gis* seamma jearaldagas. Ovtta jearaldagas lea laktapartihkkaliid *-bat* ja *-gis* lassin vel partihkal *dal*.

Jearrat, imaštallat

114) – *Mii leat ealu doalvume giđđaeatnamiidda. Muhto mun galgen báhcit dán heaju veavdit.* – *Giibat baicce donges leat, go sámegiellanai ipmirdat?* – *Mun lean Máret.*
Duoppe mun orun márkanis, ásođagas ... (Vuo. 68-69)

Dán ovdamearkkas (114) Juhán ja Máret deaivvadeaba meahcis ja Juhán dearvvaha Máreha. Laktapartihkkaliid *-bat* ja *-ges* geavaheapmi dahká, ahte jearaldagas bohtá ovdan imaštallan.

115) *Leahkasa uksa. Buohkat geahčastit uksii. Ándaras čakŋala. Ándaras: – Buorát ain doložis. Mii gullo? Mo eallán lehpet? Maidbiï dálges lehpet? Vulle: – Itban dal oainne, maid mii dál leat. (Biret vázzila olggos.) Ándaras: – Na miibat dal dietgis leai? (Son guovlala olggos mañil.) – *Gii leat don olbmuid?* Vulle: – *Ale cakka uvssa!*
(Gut/Ieš. 35)*

Ovdamearkka (115) vuosttas jearaldagas Ándaras jearrá *Maidbiï dálges lehpet*, mii Vulle mielas lea badjelmearálaš imaštalli dasgo Ándaras galggašii oaidnit maid sii leat dahkamin.

Ovdamearkka nuppi jearaldagas Ándaras imaštallá go Biret vázzila olggos aiddo dalle go Ándaras čákŋala sisa. Ándaras geavaha jearaldatsátnin *mii* (iige *gii*) mainna son várra háliida maiddái buktit ovdan dan, maid son jurddaša Bireha olmmošvieruin. Jearaldagas leat partihkkala *na* ja advearbba *dal* lassin vel laktapartihkkalat **-bat** ja **-gis**. Buot dát partihkkalat ja laktapartihkkalat dagahit, ahte dát jearaldat buktá ovdan imaštallama, sáhkkiivuoda ja várra vel fuotnuma hálli beales.

Álgoálgosaš cealkagis sáhtta váldit “badjelmearálaš” partihkkaliid eret, ja dalle cealkagii báhcá dušše, *Mii diet leai?*, man sáhtta gohčodit rabas jearaldahkan. Álgoálgosaš cealkagis *Na miibat dal dietgis leai?* sáhtta geahpedit partihkkaliid ja laktapartihkkaliid ja rievdadallat cealkaga. Dákkár cealkagat leat vejolaččat: *na mii diet leai; mii dal diet leai; miibat diet leai; na miibat diet leai; mii dietges leai; na mii dietges leai; mii dal dietges leai; miibat dal diet leai; na mii dal diet leai ja na mii dal dietges leai*. Buot buorit ja dohkálaš jearaldagat, maid imaštallangráđa rievddada dan mielde, mat partihkkalat ja laktapartihkkalat leat mielde jearaldagas.

116) – *Mii bat jur die gis lea? jearralii Kátjá. – Dá lea dakkár dihtor masa mun lean oahpaheame sámegiela.* (Vars 160)

Ovdamearkkas (116) geavahuvvo laktapartihkkaliid **-bat** ja **-gis** lassin vel advearba *jur*, mii buktá stuorát mearis ovdan imaštallama.

117) *Mággá: – Na mobat du gahpir lea. Ándaras (livkala oaivvistis gahpira): – O Hearrán, mii – mii ruollaidbat dal dátgis lea? Jussá: – Diethan halal gale lea gutna.* (Gut/Ieš. 46)

Maiddá dán ovdamearkkas (117) boahtá ovdan imaštallan. Substantiiva *ruollaid* geavaheapmi ovtta laktapartihkkaliiguin **-bat** ja **-gis** ja partihkkaliin *dal* dahket dan, ahte jearaldagas boahtá ovdan imaštallan.

4.3.6. Jearaldatsáni ja laktapartihkkalat *-son* ja *-ges/-gis*

Jeerrat, imaštallat

Dutkanmateriálas gávdnojedje guokte ovdamearkka, mas leat laktapartihkkalat *-son* ja *-ges/-gis* seamma jearaldagas.

- 118) *Eatnamis lei dollasadji, man báldii ledje lástejuvvon logiid mielde spelleburkket. – Miison dietges lea? imaštalai son. – Vai soahtehárjehusat dat leamašan dáppe. – Mun dáiddán diehtit, dadjen sutnje. – Gal dáppe leamašan hárjehusat, muhto eai soahtehárjehusat. Mitalin sutnje ahte mii leimmet goasnu orostallan dakko.* (Vest/Čáh. 156)

Dán ovdamearkkas (118) albmá-guoktá leaba meahcctuvrras ja nubbi imaštallá go áicá eatnamis spelleburkkiid. Laktapartihkkala *-ges* geavaheapmi dagaha, ahte jearaldagas bohtá ovdan imaštallan.

- 119) *– Maid son don gis jurddašat? It go gullan mun jerren dus juoidá? Niillas orui fáhkkestaga savkkástallame. – In mun vissa gullan ... Kátjá dovdá mot sus bullet muođut.* (Vars 53)

Dán ovdamearkkas (119) lea Niillas jo guhkit áigge hupman, ja de jearrá Kátjá oaivila muhtin ášši ektui. Kátjá lea goit nu vudjon iežas jurdagiidda, ja iige leat gullan maid Niillas lea jearran sus. Dalle Niillas jearrá *Maid son don gis jurddašat*, mas bohtá ovdan imaštallan.

4.3.7. Čoahkkáigeassu

Dutkanmateriálas gávdnojedje ollu ohcanjearaldagat, main geavahuvvo dušše jearaldatsáni. Jearaldagat leat semanttalaččat ja pragmáhtalaččat seammaláganat, muhto ovttá ohcanjearaldagas bohtá jearrama lassin nannejumi ohcan. Jearaldatsáni *manin/manne* geavaheapmi spiehkasta eará jearaldatsániid geavaheamis. Jearaldatsáni *manin/manne* geavaheapmi ohcanjearaldagaid olis lea semanttalaččat ja pragmáhtalaččat mánggabealálat

eará jearaldatsániid ektui. Dákkár jearaldagat ohcet siva, ja muhtin jearaldagat ohcet siva ja dain bohtá ovdan maiddáí imaštallan, ja muhtin jearaldagat fas ohcet siva ja dain bohtá ovdan maiddáí imaštallan ja cuiggodeapmi.

Dutkanmateriálas lea gávdnon oktiibuot 41 ovdamearkka main geavahuvvo laktapartihkal **-bat** (ja eará hámit), ja analysaoasis lea guorahallan logi ohcanjearaldaga. Lean guorahallan ovttá jearaldaga mas bohtá ovdan dušše jearran. Lean guorahallan vihtta jearaldaga mat impliserejit imaštallama, ja njeallje jearaldaga mat impliserejit sáhkkiiivuoda. Dasgo sámegiela ohcanjearaldagaid olis lea dávjá váilevaš cealkkaakseanta, de jearaldatpartihkkaliid **-bat** (ja eará hámit) geavaheapmi buktá buorebut jearrama funkšuvnna ovdan. Danin ii sáhte dadjat, ahte álo go jearaldatpartihkal **-bat** (ja eará hámit) geavahuvvojit, de dat impliserejit imaštallama dahje man nu eará implikašuvnna.

Dutkanmateriálas gávdnojedje ovcci ohcanjearaldaga, mas geavahuvvo laktapartihkal **-son**. Vihtta jearaldaga impliserejit eahpesihkarvuoda, ja njeallje jearaldaga impliserejit sáhkkiiivuoda.

Čielgasit dávjjimusat laktapartihkal **-ges/-gis** geavahuvvo ohcanjearaldagain, main lea dušše jearaldatsáni. Dutkanmateriálas gávdnojedje oktiibuot 19 ovdamearkka, ja analysaoasis lean giedahallan logi ovdamearkka. Ovttá jearaldagas bohtá ovdan dušše jearran, ja dákkár jearaldat gávdnui dušše okta dutkanmateriálas. Laktapartihkkala **-ges/-gis** geavaheapmi ohcanjearaldagaid olis implisere imaštallama, muhto muhtin jearaldagain imaštallama lassin bohtá ovdan maiddáí moaitin ja suorganeapmi. Dutkanmateriálas leat gávdnon golbma jearaldaga, main laktapartihkkala **-ges/-gis** lassin geavahuvvo partihkal *dal*. Okta jearaldat implisere imaštallama, ja guokte jearaldaga impliserejit sihke imaštallama ja sáhkkiiivuoda.

Dutkanmateriálas leat gávdnon njeallje jearaldaga, main geavahuvvojit jearaldatpartihkkalat **-bat** ja **-bii** ja laktapartihkal **-ges/-gis**. Dákkár jearaldagain bohtá čielgasit ovdan imaštallan. Guovtte jearaldagas, main geavahuvvojit jearaldatpartihkal **-son** ja laktapartihkal **-ges/-gis**, bohtá ovdan imaštallan.

Ohcanjearaldagain laktapartihkkala **-ges/-gis** válđoimplikašuvnna lea imaštallan. Imaštallama lassin seamma jearaldagas sáhtá muhtimin bohtit ovdan maiddáí moaitin, suorganeapmi ja

sáhkkiivuohta. Dattetge jearaldagas sáhtta leat dušše jearrama funkšuvdna, mas eai leat lasseimplikašuvnnat, omd. *Na maid don gis sávat?* (Vars 180).

4.4. Ohcanjearaldagas biehttanvearba

Biehttaleaddji ohcanjearaldagat sáhttet leat áibbas normála jearrama funkšuvnnas ja dain eai dárbbas leat illokutiivvalaš lassesárgosat: *Mikä kohta* ei vielä tunnu tarpeeksi selvältä? *‘Mii sajiid ii oro vel leamen doarvái čielggas?’*; *Keihin ihmisiin* et ole vielä tutustunut? *‘Geaidda it leat vuos oahpásmuvvan?’* (Hakulinen & Karlsson 1979: 272.) Dánlágan jearaldagat eai gávdnon dutkanmateriálas, muhto dušše dakkár jearaldatcealkagat, main geavahuvvo jearaldatsátnin *manin/manne*.

4.4.1. Jearaldatsátni *manin/manne*

Dasgo siva ohcci ohcanjearaldagain leat molssaeavttut guovddážis, de danne dákkár ohcanjearaldagat leat dávjjibut biehttaleaddjit eará ohcanjearaldagaid ektui. Vuodđun dasa lea, ahte maiddái dagu dagakeahhtáivuhtii dahje dáhpáhusa ollašuvvameahttunvuhtii sáhtta leat siva, vaikko daid áigemuttu dahje dábi ii normáladilis leatge jierpmálaš ohat. (Hakulinen ja earát 2004: 1597.)⁸

Dutkanmateriálas gávdnojedje čieža ohcanjearaldaga, main lea biehttanvearba ja main geavahuvvo jearaldatsátnin *manin/manne*. Giedahalan buot čieža ovdamearkka dán kapihttalís.

Jearrat siva, imaštallat, rávvet

120) – *Manne it vuolgge noaideáhu lusa? Son lea veahkehan munno ovdal, ja mun in jáhke son biehttalivččii dál ge. – Don it ... don it dieđe ... Viellja álggii nu*

⁸ Vaihtohtojen keskeisyyden vuoksi syytä kysyvät hakukysymykset ovat muita yleisimmin kielteisiä. Tämä perustuu siihen, että myös tekemättä jättämisen tai tapahtuman toteutumattomuuteen voi olla syy, vaikka niiden ajankohtaa tai tapaa ei normaalioloissa olekaan järkevää etsiä.

duođas vástidit, muhto vašši sehkkehii su nu ahte ii orron máhttime hupmat šat dábálaččat. (Sara 149)

Dán ovdamearkkas oabbá árvala, ahte viellja galggašii vuolgit noaideáhku lusa veahki jearrat. Vieljas ii leat dattetge miella vuolgit su lusa dasgo son ii luohte noaideáhkkui. Oappá jearaldat lea seammás ráva villjii maid son galggašii dán váttis dilis dahkat.

Dán ovdamearkkas (121) Mihkkal Ánte siva ohcci jearaldagas bohtá ovdan imaštallan ja rávven.

121) – *Manne it váldán su deike mielde? Dáppe ii livčče oktage gii vuorjá, go vel mii nai dál mannat márkani basiid. Vaikko min dihte gal oaččut oba ráfis buktit nieiddaid deike vaikko goas. Somá livččii suinna oahpásnuvvat. Niillas nJORrestii eambo gáfe ja geahčastii Mihkkal Ándii. Oaivvilda go duođas? – Buorre lea go dii jobe ipmirdehpet. Muhto mun in dieđe vuolggášii go Kátjá deike mielde. (Vars 90)*

Jearrat siva, imaštallat, moaitit

Sihke biehttaleaddji ja miehtemielalašge sivrui guoski jearaldat addá implikašuvnna, ahte dilli galggašii hálli mielas eará láhkai. (Hakulinen ja earát 2004: 1597). Buot dát ovdamearkkat (122, 123, 124) impliserejit imaštallama ja moaitima, ja dilli galggašii leat eará láhkai.

122) – *Don it beroštan mus, vaikko ... vaikko mun ráhkistin du! It go ipmirdan mot mun ráhkistin du? – Manne it dadjan dan munnje goassege? Mun vurdan álo. Juohke beaivvi. Ja juohke ija. – Don it addán munnje goasse vejolašvuoda dan mitalit. (Vars 227)*

123) – *Manne dieppe ii lean oktage duostume?! Olbmot eai lean vuordán guovtti heakka doadjit áiddi, ja ii eisege galgan ná hiluid háluid bargu loahpahuvvot. – Mun doarridišgoađán, vai eaba beasa oidnosis. Vižžet buot beatnagiid ja bohtet manis. (Sara 55)*

124) – Áddjá, manin don in láve goassige dahkat maidige minguin ovttas? – Na go ádjasse lea álo nu hoahppu. (Vest/Árb. 232)

Jearrat, imaštallat, bivdit (sihtat)

125) *Jos ean goddán eará vuokkain maidige, de oaččui leat jo measta sihkkar ahte go luoitilii dán gollebastte čáhcái, de lei diddi gitta. Dasa ii dohppen vahágisge stuorát guolli. – Manin it bija gollebastte? lávejin imaštallat, jos oidnen ahte áhčči čanai goappat stággui muorraguoli. – Jos moai dál oakkastetne stuorát guoli, lávii son vástidit.* (Vest/Čáh. 44)

Dán ovdamearkkas gánda lea oaggumin áhčiinis. Gánda jearrá *Manin it bija gollebastte* dasgo áhčči lea čatnan goappatge stággui muorraguoli (luossavuogga). Gánda háliidivčči, ahte áhčči čanašii nuppi stággui gollebastte (luossavuogga). Nugo dán ovdamearkka konteavsttas bohtá ovdan, de gollebasttiin gottii oalle sihkkarit dittiid, muhto áhčči háliida bivdit stuorát luosaid.

Jearrat, bostalit

126) – Manne Máren it vuoajat minguin? jearrá *Láilá bikini nuoladettiin. – It go duostta čájehit iežat álásin? Leat go nu ropmi ja buoidi? Buorre lea go it čájjet, huiká Sire jođus sávdnái.* (Stueng 68)

Dán ovdamearkkas Láilá jearrá manne Máren ii vuoajat singuin. Márenis ii leat miella vuojadit earáiguin dasgo son lea buoidi, ja dan dihtii eará nieiddat bilkidit Márena. Dáinna jearaldagain Láilá bostala Máreha dasgo son ii láve jolggadit bohtit vuojadit earáiguin.

4.4.2. Jearaldatsátni *manin/manne* ja laktapartihkal *-bat* (ja eará hámit)

Dutkanmateriálas gávdnojedje oktiibuot guhtta jearaldatcealkaga, mas lea biehttanvearba ja jearaldatpartihkkal *-ban*, *-bai* ja *-bat*. Giedáhalan buot guhtta ovdamearkka dán kapihttalas.

Jearrat siva, imaštallat, cuiggodit, rávvvet

Dáin ovdamearkkain bohtá imaštallama lassin ovdan cuiggodeapmi ja rávven. Dáid jearaldagaid olis sáhtášii jearaldatpartihkkaliid guođđit eret, muhto dalle jearaldagat buvttášedje unnit mearis ovdan imaštallama ja cuiggodeami.

127) *Juoksa čohkkai sajistis báljes áimmu vuolde ja dušai: – Manneban iežat rággasa it váldan daid ruosta čoarbbeliid roaiskut? Igozon livčče lean aiddo luottat du rággasis dien atnui. Máhtte jávkkai miestagiid duohkai. Dohko jávkkai maiddái biellošlápma.*
(Gut/Rád. 39)

Ovdamearkkas (127) albmát leat oadđimin miehkariiddiset siste go gusat bohtet árraidit sin gohttenbáikái. Máhtte moriha ja dohppe Juovssa rággása ja roaiskugohtá biellogusa. Juoksa suhtá Máhttii ja dadjá *Manneban* iežat rággasa it váldan ... mii jearrama lassin implisere imaštallama ja cuiggodeami, ja Juoksa seammás maiddái implisihtalaččat rávve Máhte, ahte son livččii galgan váldit iežas rággasa.

128) – *Manne don mannet ovddimussii dego mi čehpiid ja čápmahahttet min buohkaid? Mon vástidedjen ja celken sidjiide: – Manne bai di ehpet jeagadan dakkaviđe go skuvlollmmi gohčui bohtit ja čuoččahit manjalagaid guolbai, mannan muhtun ovddimussii guhte lei čeahpit go mon lohkat?* (Bær 53)

Dán ovdamearkkas (128) lea vuos *manne*-jearaldat mas lea miehtevearba, ja dáinna jearaldagain eará mánát cuiggodit ja sivahallet Bæra (girječálli) go son lea dagahan buohkaide váttisvuođaid iežas čurbodagain. Bæra vástida *manne*-jearaldagain mas lea biehttanvearba ja laktapartihkal *-bai*. Son sihke jearrá, imaštallá, cuiggoda ja seammás vel rávve maid eará mánát livčče galgan dahkat amaset sii livčče bohtán váttisvuođaid sisa.

Maiddái čuovvovaš ovdamearkkain (129, 130, 131) bohtá ovdan jearrama lassin imaštallan, cuiggodeapmi ja rávven hálli beales.

129) *Lásseš jievžalii: – Maid, boatkanii. Áslat: - Na-t dal gale bázii čázi háldui. Juoksa: – Boatkanii dieđus, go ehpet ovdal geassigohtan. Lásseš: – Manneban it dadjan, goas galga geassigohtit. Juoksa: – Ehpet di dan jo lean jáhkkit munnje.*
(Gut/Gol. 37)

Dán ovdamearkkas (129) albmát leat golgadeamen, muhto de fierbmi vavdá stuorra geađgái ja loahpas boatkana go albmát fertejit gaikut fierpmi menddo sakka. Lásseš sivahallá Juovssa, ja imaštallá ja seammás cuiggoda ja rávve maid Juovssa livččii galgan dahkat.

130) *Máhtte časkkii čalmmi Ándii ja dajai Juksii: – Manneban ieš it fállan gáhkket? Juoksa i geargan dasa dadjat maidege, go Sámmol bahkkestii gaskii: – Muhto igot leat buoremus oktii ráđiid oastit jáffuid ovttá viegu ja de servviid gáhkket ja juogadit easka gárvves gáhkuid. (Gut/Rád. 40)*

Dán ovdamearkkas (130) albmáin leat gáhkut nohkamin. Juoksa lei fitnan ovddit beaivve Jávri-Elle geahčen muhto Juoksa ii lean dattetge jearran su gáhkket dasgo Jávri-Elles ledje earáge barggut maid galggai dahkat, muhto son lei geahkan gal gáhkket. Dasto Máhtte dadjá: *Manneban ieš it fállan gáhkket* mainna son oaivvilda ahte Juoksa livččii ieš galgan fállat gáhkket Jávri-Ellii. Máhtte jearaldagas bohtá ovdan imaštallan, cuiggodeapmi ja rávven.

131) *Vehá áigge geahčen soai bohtiba guktot Máreha latnjii. Go Dámmá oaidná gaidnira, de eattiha: – Maninban don it jo beaivit muitalan munnje, ahte leat bávččagan? – Mm-mm mu u-u nn-nh ... dušše gullostá gaskkas ja de fas Dámmá dierdidišgoahtá: – Dát gal ii doala lági, de guođdit dán láhkai ... (Vuo. 35)*

Ovdamearkkas (131) lea Máret bávččagahtán gaignjiris, muhto ii leat muitalan beaivit internáhta jodiheaddjái dan. Jodiheaddji jearrá, imaštallá ja cuiggoda ja seammás vel rávve Márehii maid son livččii galgan dahkat dán dilis.

Jerrat, bostalit

132) – *Gal mu du árvidin! It ipmir it bahtaráiggi ge! Jáhkát go ahte mun oastán skohteriid ja sihkkeliid suohttasa dihte? IN! Jáhkát go ahte oastán stuora biilla čájehallan dihte? IN! Mun dárbbášán ođđa skohtera ja sihkkela danne go vánddardan miilaviisaid eret sivilisašuvnnas, dohko gos dávjá ii oba leat telefonoktavuohta ge. Ođđa skohter lea sihkarvuohta! Ja mun DÁRBBAŠÁN stuora biilla danne go mun ferten geasehallat sihke bohccuid, skohteriid ja sihkkeliid! – Na manne bat don it sáhte vázzit, dahje čuoigat bohccuid manis, nu movt albma sápmelaččat dahke*

dolin ...? – Jáhkát go dán áigásaš bohccuid vuordit olbmo lahkossii ge? Dat lea veadjemeahttun ... ja manne galgat mii ... de galggašit don ge vuovdit buot ja fárret darfegoahtái! (Sara 41-42)

Dát ovdamearkka earrána ovddit ovdamearkkain. Románas lea čallojuvvon golbma siiddu albmá-guoktá ságastallamis. Lean váldán mielde stuorát teakstaoasi ságastallanbottas. Dán ovdamearkkas badjesápmelaš (áhčči) ja crossahárjeheaddji (dáža?) váldaleaba, ja bajideaba vehá jiena go nákkáhallaba. Áhčči lea ohcame láhppon mánáidis, ja bohtá crossabána huksenbáikái ja deaivá doppe crossahárjeheaddji. Sudno gaskii buollá riidu crossabána huksema dihtii, dasgo áhčči oaivvilda crossabána headuštit boazodoalu. Dákkár nákkut leat aiddo dál áigevuovdilát iešguđet eanageavaheddjiid gaskkas Sámis.

Áhčči álgá bealuštit iežas manne son dárbbasa ođđa mohtorfievrruid boazodoalus, ja de jearrá crossahárjeheaddji, *Na manne **bat** don it sáhte vázzit, dahje čuoigat bohccuid maŋis, nu movt albma sápmelaččat dahke dolin ...?* Dáinna jearaldagain crossahárjeheaddji háliida bostalit áhči. Dieđusge dolin olbmot doaimmahedje boazodoalu vácci ja čuoigga dasgo dalle eai lean mohtorfievrrut. Crossahárjeheaddji orru oaivvildeamen, ahte áhčči ii leat albma sápmelaš dasgo son ii jode vácci ja čuoigga boazobargguid oktavuodas nugo sápmelaččat dolin. Dieđusge badjelmearálaš mohtorfievrruid geavaheapmi ii leat buorre lundui ja šaddá maiddái divrrasin boazodolliide. Jos crossahárjeheaddji livččii háliidan leat eanet konstruktiivvalaš, de son livččii sáhtán jearrat omd., *Manne don it sáhte vázzit dahje čuoigat boazobargguid oktavuodas nugo sápmelaččat ovdal dahke.*

4.4.3. Čoahkkáigeassu

Dutkanmateriálas gávdnojedje dušše dakkár biehttaleaddji ohcanjearaldagat main geavahuvvo jearaldatsátnin *manin/manne*. Dasgo siva ohcci ohcanjearaldagain leat molssaeavttut guovddázis, de danne dákkár ohcanjearaldagat leat dávjjibut biehttaleaddjit eará ohcanjearaldagaid ektui. Guovtti jearaldagas bohtá siva jearrama lassin ovdan imaštallan ja rávven. Golmma jearaldagas bohtá ovdan siva jearrama lassin imaštallan ja moaitin. Ovtta jearaldagas bohtá ovdan imaštallan ja bivdin (sihtan), ja ovtta jearaldagas fas bohtá ovdan bostaleapmi.

Guđa ovdamearkkas geavahuvvojit laktapartihkkalat *-bai*, *-ban* ja *-bat*. Dákkár jearaldagat gávdnojedje guhtta. Viđa jearaldagas boahtá ovdan imaštallan, cuiggodeapmi ja rávven, ja ovttá jearaldagas boahtá ovdan bostaleapmi.

5. DUTKAMUŠA ČOAHKKÁIGEASSU

Dán mastergrádadutkamušas lean guorahallan laktapartihkkaliid semantihka ja pragmatihka molssaeakto- ja ohcanjearaldagaid olis, ja dutkanmateriálan lean geavahan 11 čáppagirjjálašvuoda girjji ja ovttá teakstačoakkáldaga. Dutkanmateriála jearaldatcealkagiin geavahuvvojit čuovvovaš laktapartihkkal: *-go*, *-bat* (ja eará hámit *-ba*, *-bai*, *-ban*, *-ben*, *-bii*, *-go bai*), *-son* ja *-ges/-gis*, ja partihkkalat *dal* ja *gal*. Lean analyseren mo laktapartihkkalat geavahuvvojit ságastallamis; makkár oktavuodain ja diliin dat geavahuvvojit, ja makkár mearkkašumiid iešguđetlágan laktapartihkkaliid geavaheapmi addá jearaldatcealkagiidda.

Sámegiel giellaoahppagirjjiin ja giellaoahppačállosiin lea unnán čállojuvvon jearaldatpartihkkaliid birra ja maddái eará laktapartihkkaliid birra. Girjjiin ja čállosiin leat logahallojuvvon laktapartihkkalat, ja lea addojuvvon muhtin ovdamearkacealkagat iešguđetlágan laktapartihkkaliid olis. Sámegiel ovdamearkacealkagiid dárogiel jorgaleamit leat leamaš ávkin jearaldatcealkagiid mearkkašumiid čielggadeamis. Lean čoaggán daid vehá dieđuid mat sámegiel girjjiin leat čállojuvvon jearaldatpartihkkaliid birra, ja eará laktapartihkkaliid birra, ja lean geavahan daid dán dutkamušas. Lean geavahan maddái suomagiel giellaoahppagirjjiid jearaldatcealkagiid čielggadeames.

Laktapartihkkalat geavahuvvojit mihtilmasat ságastallamis, muhto laktapartihkkalat geavahuvvojit maddái čállojuvvon teavsttain, erenomážit čáppagirjjálašvuoda teavsttain. Dákkár čáppagirjjálašvuoda girjjiin geavahuvvojit valjis laktapartihkkalat, main lea ollu ságastallan dahjege dialogat.

Guttorma, Sara, Stuenga, Varsa, Veastta *Árbbolaččat* ja Vuolaba girjjiin lea ollu ságastallan, ja sin girjjiin lea erenomáš valjis laktapartihkkalat. Dialogat ságastallanbottain leat dávjá ollásit buktujuvvon ovdan, mii dahká álkibun guorahallat laktapartihkkaliid geavaheami ja mearkkašumiid jearaldatcealkagiid olis.

Muhtin girjjiin leat dialogat dávjá muitaleami oassin, eaige dialogat boađe ollásit ovdan girjjiin. Dát girjjit leat Bæra, Johnskarenga, Larsena, ja Veastta *Čáhcegáddái nohká boazobálggis*. Dáin girjjiin leat maiddá buorit ovdamearkkat vaikko dialogat ságastallanbottain eai álo buktojuvvoge ollásit ovdan.

Dutkanmateriála boarráseamos ja ođđaseamos ovdamearkacealkagiid áigegaska lea badjel beannot čuohte jagi. Boarrásepmosat leat Bæra teavsttat, ja varrasamos girji lea Stuenga čállin romána. Jearaldatpartihkkaliin *-bat* (ja eará hámit *-ba, -bai, -ban, -ben, -bii, -go bai*) Bær geavaha measta álo jearaldatpartihkkala *-bai*, muhto otná beaivve Bær ovdamearkkaid olis sáhtta geavahit jearaldatpartihkkala *-bat*. Bær geavaha oktii hámi *-ben* biehttanjearaldaga olis, ja dán áigge nuortasuopmanis geavahuvvo dávjá hápmi *-ban* biehttanjearaldagaid olis. Bær geavaha oktii jearaldatpartihkalovttastumi *-go bai*, muhto dán áigge geavahuvvo jearaldatpartihkal *-bat*.

Vaikko Bæra teavsttat leat čállojuvvon badjel beannot čuohte jagi dassái, de dattetge su ovdamearkacealkagiid mearkkašumiid ii lean dađe váddásat áddet ja čielggadit go ođđasat áiggis čállojuvvon girjjiid ovdamearkkaid. Jos mun dagašin áigemátkki dan servodahkii gos Bær elii, de in jáhke ahte mus livččii lean dal nu stuorra váttisvuodát gulahallat ja áddehallat olbmuguin geat dalle elle. Jearaldatcealkagat goit Bæra teavsttain leat buorre mealgadii seammaláganat go otnáge sáme gielas.

Molssaeaktojearaldagat (miehtejearaldat) ovttas jearaldatpartihkkaliin *-go*, ja ohcanjearaldagat (jearaldagas miehtevearba) main leat dušše jearaldatsátni, gávdnojedje ollu dutkanmateriálas. Dákkár jearaldagain jearri háliida informašuvvna nuppi olbmos, ja dalle jearaldagain eai dábálaččat boađe ovdan jearri iežas oaivilat ja miellaguottut.

Biehttanjearaldagat ovttas jearaldatpartihkkaliin *-go*, ja dakkár jearaldagain main geavahuvvojit jearaldatpartihkkalat (*-bat* (ja eará hámit) ja *-son* bohtet ovdan earálágan implikašuvvnat. Jearaldagain bohtet ovdan jearri iežas vuordámušat, oaivilat ja miellaguottut. Dákkár jearaldagat eai dušše jeara, muhto jearrama olis leat seammás eará implikašuvvnat maiguin jearri iská unnit eanet váikkuhit ságastallanguoimmi vástádusaide ja daguide.

Laktapartihkkalat geavahuvvojit mihtilmasat ságastallamis. Hállangielas laktapartihkkaliin lea lagaš oktavuolta prosodijai, erenomážit intonašuvdnii ja cealkkadeattuheapmái. Dáid beliid ii sáhte čállojuvvon čáppagirjjálašvuoda dialogain buktit ovdan. Guorahaladettiinan dutkanmateriála lean váldán vuhtii makkár dilis jearaldagat geavahuvvojit, ja lean maddái geahčadan olbmuid vástádusaid ja kommenttaid. Lean maddái suokkardallan mo dákkár jearaldagat geavahuvvojit duohta eallimis.

Cealkagiid guorahaladettiinan fuomášin, ahte daid ii leatge nu álki čilget sániiguin vaikko vel olmmoš leage gullan daid dahje sullasaš cealkagiid. Olmmoš jurddaša vel ahte son diehtá maid dat mearkkašit, muhto lea dattetge eahpesihkar mo cealkagiid galggašii čilget. Cealkagiid mearkkašumit eai álo leatge dakkárat go maid dat vuosttas geahčasteames orrot leamen.

GÁLDUT

Dutkanmateriála

- Bær, Anders 1982 (1958): *Muitalusat*. Tromsø - Oslo - Bergen: Universitetsforlaget.
- Guttorm, Hans Aslak 1982: *Golgadeamen*. Deatnu: Jår'galæd'dji.
- Guttorm, Hans Aslak 1984: *Rádjajohtin*. Deatnu: Jår'galæd'dji.
- Guttorm, Hans Aslak 1986: *Iešnjárgga šiljut*. Deatnu: Jår'galæd'dji.
- Johnskareng, Astrid 1990: *Mu uhca gáffegievnnáš*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Larsen, Anders 1992 (1912): *Beaiveálgu-romána Sátneáidu-girjii*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Sara, Máret Ánne 2013: *Ilmiiid gaskkas*. Guovdageaidnu: DAT.
- Stueng, Saia 2017: *Hamburgerprinseassa*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Vars, Ellen Marie 1986: *Kátjá*. Kárášjohka: Davvi Media.
- Vest, Jovvna-Ánde 1988: *Čáhcegáddái nohká boazobálggis*. Kárášjohka: Davvi Media.
- Vest, Jovvna-Ánde 2005: *Árbbolaččat. Goalmmát oassi*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Vuolab, Kerttu 1994: *Čeppari čáráhus*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Girjjálašvuohta

- Guttorm, Inga 2010: *Passiivasuorggádušat Hans Aslak Guttorm teavsttain*. Sámegeiela pro gradu-dutkamuš. Oulu: Oulu universitehta.
- Hakulinen, Auli & Karlsson, Fred 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Helsinki: SKS.
- Hakulinen, Auli & Vilkuna, Maria & Korhonen, Riitta & Koivisto, Vesa & Heinonen, Tarja Riitta & Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS.
- Helander, Nils Ø. 2001: *Ii das šat murrui iige baktái. Davvisámegeiela illatiivva geavaheapmi*. Dieđut 1/2001. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Karlsson, Fred 1998: *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kåven, Brita & Jernsletten, Johan & Nordal, Ingrid & Eira, John Henrik & Solbakk Aage 1995: *Sámi – dáru sátnegirji, Samisk – norsk ordbok*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Larjavaara, Matti 2007: *Pragmasemantiikka*. Helsinki: SKS.
- Nevis, Joel Ashmore 1988: *Finnish Particle Clitics and General Clitic Theory*. New York & London: Garland Publishing, Inc.

- Nickel, Klaus Petter 1994 (1990): *Samisk grammatikk*. Karasjok: Davvi Girji.
- Nickel, Klaus Petter & Sammallahti, Pekka 2011: *Nordsamisk grammatikk*. Karasjok: Davvi Girji.
- Nielsen, Konrad 1979a (1926-1929): *Lærebok i lappisk (samisk)*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nielsen, Konrad 1979b (1932-1962): *Lappisk (samisk) ordbok grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nurmi, Timo & Rekiaro, Ilkka & Rekiaro, Päivi 1995: *Suomalaisen sivistyssanakirja*. Jyväskylä - Helsinki: Gummerus.
- Pope, Kirsten & Sára, Máret 2004 (1994): *Eatnigiella. Giellaoahpu váldogirji*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Sammallahti, Pekka 1989: *Sámi-suoma sátnegirji. Saamelais-suomalainen sanakirja*. Ohcejohka: Jorgaleaddji.
- Sammallahti, Pekka 1993: *Sámi-suoma-sámi sátnegirji. Saamelais-suomalainen-saamelainen sanakirja*. Ohcejohka: Girjegiisa.
- Sammallahti, Pekka 2005: *Láidehus sámegiela cealkkaoahpa dutkamii*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Trosterud, Trond 2003: Morfologi og leksikalsk semantikk. – Bye, Patrik & Trosterud, Trond & Vangsnes, Øystein Aleksander. *Språk og språkvitskap. Ei innføring i lingvistikk*. Oslo: Det Norske Samlaget. (49-122).